

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย เรื่องการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โครงการอารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง” ตามบริบทโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร หลักการ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โครงการอารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง” โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

- 1.1 ความหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 1.2 ความสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 1.3 ปรัชญาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
- 1.4 กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
- 1.5 การพัฒนาสถานศึกษาพอเพียงสู่แหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 1.6 แนวคิดเกี่ยวกับการขับเคลื่อนและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2. โครงการพระราชทานอารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง”

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับโคก หนอง นา โมเดล
- 2.2 หลักการสืบสานศาสตร์พระราชา “โคก-หนอง-นาโมเดล”
- 2.3 วิธีการออกแบบ โคก หนอง นาโมเดล

3. แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้

- 3.1 ความหมายของแหล่งเรียนรู้
- 3.2 ความสำคัญของแหล่งการเรียนรู้
- 3.3 ประเภทของแหล่งการเรียนรู้
- 3.4 แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้

4. บริบทโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม

- 4.1 ข้อมูลทั่วไป
- 4.2 รูปแบบการจัดการเรียนการสอน

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (2542: ออนไลน์) ความองค์หนึ่งกล่าวว่า หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยจนเกินไปและไม่มากจนเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมเพื่อรองรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

ณัฐฎาพร แสงสุวรรณ (2555: 12-13) อ้างถึงใน สุนัย เศรษฐบุณยสร้าง (2550: 25-26) ได้ให้นิยามไว้ว่า หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ แนวทางของการพัฒนาประเทศสู่สังคมฐานปัญญา ซึ่งหมายถึง การพัฒนาศักยภาพทางปัญญาของคน ให้รู้จักวิธีนำความรู้ที่มีอยู่มาใช่วางแผนและดำเนินการด้วยความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง และมีคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้การพัฒนาในมิติต่างๆ ของสังคมเป็นไปอย่างพอเพียง พอประมาณบนพื้นฐานของความเป็นเหตุเป็นผล และสามารถใช้ทรัพยากรที่มีเหลือจำนวนจำกัดได้อย่างยั่งยืนตลอดจนมีระบบภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบต่างๆ ในโลกยุคโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศ โดยยึดหลักการสำคัญ 4 ประการ คือ

1. ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ในที่นี้หมายถึง ความพอดี พอเหมาะไม่ตึงเกินไปและไม่หย่อนเกินไป ไม่เร็วเกินไปและไม่ช้าเกินไป หรือไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป
2. เป็นเหตุเป็นผลตามกฎธรรมชาติ ซึ่งความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน
3. อาศัยความรู้และคุณธรรม คือทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ในขณะที่เดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ
4. รองรับการแสวงหาโลกาภิวัตน์ เพื่อให้สมดุลและรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

1.1 ความหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับคำนิยามหรือความหมายของคำว่า เศรษฐกิจพอเพียง ดังตัวอย่าง เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2541 ความว่า

“...คำว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ไม่มีในตำรา ไม่เคยมีระบบเศรษฐกิจพอเพียงมีอย่างอื่น แต่ไม่ใช่คำนี้ ปีที่แล้วพูดว่า เศรษฐกิจพอเพียงเพราะหาคำอื่นไม่ได้และได้พูดอย่างหนึ่งว่าเศรษฐกิจพอเพียงนี้ให้ปฏิบัติเพียงครั้งเดียวคือ ไม่ต้องทั้งหมด หรือแม้จะเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอ...ความหมายของ

เศรษฐกิจพอเพียงและทำได้เพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็พอ นั้น ไม่ได้แปลว่าเศษหนึ่งส่วนสี่ของพื้นที่ แต่เศษหนึ่งส่วนสี่ของการกระทำ"

ต่อมาในวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ.2542 ทรงมีพระราชดำรัสเพิ่มเติมเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงว่า

"....เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเขาตีความว่าเป็นเศรษฐกิจชุมชน หมายความว่าให้พอเพียงในหมู่บ้านหรือในท้องถิ่นให้สามารถที่จะพอมีพอกิน เริ่มต้นด้วยพอมีพอกิน พอมีพอกินนี้เป็นเพียงเริ่มต้นของเศรษฐกิจเมื่อปีที่แล้วบอกว่าถ้าพอมีพอกิน คือพอมีพอกินของตัวเองนั้น ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจสมัยใหม่ไม่เป็นเศรษฐกิจพอเพียง..."

เรื่องคำแปลความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสเพิ่มเติมในปีถัดมา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2543 ความว่า

"เศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ย้าแล้วย้าอีก แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Sufficiency Economy ภาษาไทย ก็ต่อว่าไม่มี Sufficiency Economy แต่ว่าเป็นคำใหม่ของเราก็ได้ให้หมายความว่าประหยัดแต่ไม่ซีเหี้ยว ทำอะไรด้วยความอะลุ่มอล่วยกัน ทำอะไรด้วยเหตุและผล จะเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแล้วทุกคนจะมีความสุข แต่ว่าพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงนี้ เป็นสิ่งที่ปฏิบัติยากที่สุด..." และได้พระราชทานอธิบายเพิ่มเติม เมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2544 ความว่า

"ฉันพูดเศรษฐกิจพอเพียง ความหมายคือ ทำอะไรให้เหมาะสมกับฐานะของตัวเอง คือทำจากรายได้ 200-300 บาท ขึ้นไป เป็น 2 หมิ่น 3 หมิ่นบาท คนชอบเอาคำพูดของฉันไปพูดกันเลอะเทอะ เศรษฐกิจพอเพียงคือ ทำเป็น Self - Sufficiency มันไม่ใช่ความหมาย ไม่ใช่แบบที่ฉันคิดที่ฉันคิด คือเป็น Self - Sufficiency of Economy เช่น ถ้าเขาต้องการดู TV ก็ควรให้เขามีดู ไม่ใช่ไปจำกัดไม่ให้เขาซื้อ TV ดู เขาต้องการดูเพื่อสนุกสนาน ในหมู่บ้านไกลๆ ที่ฉันไป เขามี TV ดูแต่ใช้แบตเตอรี่ เขาไม่มีไฟฟ้า แต่ถ้า Sufficiency นั้น มี TV เขาพุ่มเพอเปรียบเสมือนคนไม่มีสตางค์ไปตัด Suit และยังใส่ Necktie Versace อันนี้ก็เกินไป..."

"เศรษฐกิจพอเพียง" เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอด นานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

ในเรื่องความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชดำรัสไว้ว่า "เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า Sufficiency economy คำว่า Sufficiency economy นี้ ไม่มีในตำราเศรษฐกิจจะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่ Sufficiency economy นั้นไม่มีในตำรา เพราะหมายความว่าเรามีความคิดใหม่และโดยที่ท่านผู้เชี่ยวชาญสนใจก็หมายความว่า

เราก็สามารถที่จะไปปรับปรุงหรือไปใช้หลักการเพื่อที่จะให้เศรษฐกิจของประเทศและโลกพัฒนาดีขึ้น” (พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 23 ธันวาคม 2542)

จากกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่อัญเชิญมากล่าวอ้าง จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงที่พระองค์ท่านตรัสไว้ คือ แนวคิดที่ทรงชี้แนะการดำรงชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอด ตั้งแต่ก่อนวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและได้ทรงเน้นย้ำเกี่ยวกับแนวทางการแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตอย่างมีสติ ตั้งอยู่บนเหตุและผล มีความพอประมาณ ไม่โลภ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยเฉพาะในสภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน

นอกจากกระแสพระราชดำรัสแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีหน่วยงานและนักการศึกษาได้กล่าวถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ ดังนี้

กรมวิชาการ (2542: 1); กรมส่งเสริมการเกษตร (2543: 4), ปรียานุช พิบูลสรารุช (2549: 15); สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550: 146-147); สรุยุทธ์ จุลานนท์ (2551) อ้างถึงใน อุณารัตน์ เสมามิ่ง (2560: 27-29) ได้ให้ความหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เป็นการดำรงชีวิตหรือวิถีชีวิตของคนไทยให้อยู่อย่างพอประมาณ เดินทางสายกลาง มีความพอดีและพอเพียงกับตนเอง ครอบครัว และชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ สิ่งสำคัญต้องรู้จักการพึ่งพาตนเองโดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนและรู้จักการนำทรัพยากรที่เราใช้อยู่มาทำให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น รู้จักการนำ หลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี โดยยึดหลักการสำคัญ 4 ประการ คือ

1. แนวคิดหลักเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลางโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

2. เป้าหมายมุ่งให้เกิดความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งทางวัตถุสังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

3. หลักการความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน

4. เงื่อนไขพื้นฐาน (ความรู้คู่คุณธรรม)

4.1 จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

4.2 การเสริมสร้างจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทนความเพียร มีสติปัญญาและความรอบรู้

สุเมธ ตันติเวชกุล (2542: 53); สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548: 8); อภิชัย พันธเสน (2549: 17); ปรียานุช พิบูลสราวุธ (2549: 10) อ้างถึงใน อรรถพรณ์ ป้อมดำ (2561: 11) ได้ให้ความหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า แนวคิดในการดำเนินชีวิตที่ต้องประกอบด้วย ความพอเพียงหรือความพอประมาณ คือไม่ฟุ้งเฟ้อ แต่ก็ไม่จำเป็นต้องกระเปียดกระเสียวจนเกิดความเดือดร้อน แต่ที่สำคัญที่สุดก็จะต้องมีเหตุผล แต่เป็นเหตุผลในพุทธธรรม หรือจริยธรรมของทุกศาสนา นั่นคือความไม่โลภจนเกินไป ซื่อสัตย์สุจริต และไม่เอาเปรียบผู้อื่น รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวัง

มูลนิธิชัยพัฒนา (2560: ออนไลน์) ได้ให้ความหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3. ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

โดยมีเงื่อนไขของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง 2 ประการ ดังนี้

1. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในปฏิบัติ

2. เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

กล่าวโดยสรุปได้ว่า หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวคิดในการดำรงชีวิต หรือวิถีชีวิตของคนไทยที่ต้องประกอบด้วย ความพอเพียง หรือความพอประมาณ คือ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่โลภไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น สิ่งสำคัญต้องรู้จักการพึ่งพาตนเอง โดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และรู้จักการนำทรัพยากรที่เราใช้อยู่มาให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น รู้จักการนำปัจจัยพื้นฐานมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข ความสบายและพอเพียงกับตนเอง ต้องมีเหตุผล แต่เป็นเหตุผลในพุทธธรรมหรือจริยธรรมของทุกศาสนา นั่นคือ ความไม่โลภจนเกินไป มีความซื่อสัตย์ สุจริตและไม่เอาเปรียบผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของคนไทยอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียงและการพึ่งพาตนเอง และความไม่ประมาท เพื่อช่วยปกป้องและรับมือกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยภายในและภายนอก โดยให้ความสำคัญกับความรู้ และคุณธรรมที่สำคัญ เช่น ความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อให้ได้มาซึ่งความสมดุลและความยุติธรรมในสังคม

1.2 ความสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

กระทรวงศึกษาธิการ (2555: 3) อ้างถึงใน อรรถรณ ป้อมดำ (2561: 14) ได้ให้ความสำคัญ ของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ ดังนี้

1. เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับการขจัดความยากจน และการลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ

2. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานของการสร้างพลังอำนาจของชุมชน และการพัฒนาศักยภาพชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นฐานรากของการพัฒนาประเทศ

3. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยยกระดับความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ขององค์กรต่าง ๆ ด้วยการสร้างข้อปฏิบัติในการดำเนินงานบนรากฐานของความพอเพียง

4. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะมีความสำคัญยิ่งต่อการปรับปรุงมาตรฐาน ของธรรมาภิบาลในการบริหารงานภาครัฐ

5. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของชาติ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อสถานการณ์ที่เข้ามากระทบโดยฉับพลันและเพื่อปรับปรุงนโยบายต่าง ๆ ให้เหมาะสม

6. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยการพัฒนาคนให้พออยู่พอกินและอยู่ดีมีสุข พึ่งตนเองได้ระดับหนึ่ง มีศักยภาพ มีทางเลือก ทั้งด้านสุขภาพ ความรู้ ทักษะอาชีพ เสรีภาพ

7. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้นักอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างสันติสุข ไม่เบียดเบียน ไม่เอารัดเอาเปรียบ แบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตเมตตา และจิตสาธารณะ

มูลนิธิการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม (2563: ออนไลน์) ได้ให้ความสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการวางแผนเศรษฐกิจและสังคม จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้มีการอัญเชิญหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการพัฒนาและบริหารประเทศต่อเนื่องมายังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) มีเป้าหมายสำคัญ คือ การพัฒนาประเทศในทิศทางที่พึ่งพาตนเอง และมีภูมิคุ้มกันมากขึ้น และเศรษฐกิจพอเพียงมีคุณค่าต่อประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับประเทศ โดยเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกินและสามารถพึ่งพาตนเองได้ เศรษฐกิจพอเพียงจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ อันจะนำไปสู่สังคมที่มีคุณภาพทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และสังคม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนความไม่ประมาท ด้วยการใช้ความรู้และคุณธรรม เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้และเผื่อแผ่ไปถึงสังคม ซึ่งเราสามารถนำหลักการปฏิบัติไปปรับใช้ทั้งในการดำรงชีวิตและชีวิตการทำงานตามหลักปรัชญานั้นจำเป็นต้องมีความรู้และคุณธรรมประกอบด้วย ความรู้ช่วยสร้างภูมิคุ้มกันที่เหมาะสม เช่น ความรู้ในการประกอบวิชาชีพช่วยให้ธุรกิจและการงานเจริญก้าวหน้า ทั้งนี้ความรู้และประสบการณ์จะช่วยทำให้เราตัดสินใจได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ถึงแม้ว่าพื้นฐานความคิดและประสบการณ์ที่แตกต่างกันอาจทำให้เหตุผลของแต่ละคนนั้นแตกต่างกัน แต่หากทุกคนยึดมั่นอยู่ในหลักคุณธรรม ก็จะทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างสงบสุข

1.3 ปรัชญาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐให้ดำเนินไปในทางสายกลาง เพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์

พิพัฒน์ ยอดพฤติการ (2549: 34-37) อ้างอิงใน พระปลัดสำราญ ฐานธมโม (2564: 28) ได้กล่าวว่า หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่เรื่องใหม่ เนื่องจากพระองค์ท่านได้ทรงใช้เป็นหลักในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่มีอยู่กว่า 3,000 โครงการ ตลอดห้าทศวรรษที่ผ่านมานับตั้งแต่ปี 2493 โดยเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพสกนิกรที่ยังยากจนในถิ่นทุรกันดาร เป็นเบื้องต้นเพื่อสร้างความ “พออยู่-พอกิน” อันเป็นรากฐานของระบบเศรษฐกิจพอเพียง

กระนั้นก็ตาม ยังมีนักวิชาการที่เข้าใจความหมายของคำว่าพอเพียงในพระองค์ท่าน คลาดเคลื่อนบ้างก็เข้าใจว่า พอเพียงคือ “การพึ่งตนเอง” ไม่พึ่งพาคนอื่น ไม่คบค้าสมาคมกับคนอื่น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอธิบายขยายความ ดังปรากฏในพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 โดยมีใจความว่า “ความพอเพียงนี้ไม่ได้ หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เอง อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงสมควร บางสิ่ง บางอย่าง ที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก อย่างนี้ท่านนักเศรษฐกิจต่าง ๆ ก็มาบอกว่าล้าสมัยจริงอาจจะล้าสมัย คนอื่นเขาต้องมีการเศรษฐกิจที่ ต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียกว่าเป็นเศรษฐกิจการค้า ไม่ใช่เศรษฐกิจความพอเพียง เลย์รัฐสิกว่าไม่หุหุหุ แต่เมืองไทยเป็นประเทศที่มีบุญอยู่ว่าผลิตให้พอเพียงได้ถ้าสามารถที่จะเปลี่ยนไป ทำให้กลับเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงไม่ต้องทั้งหมด แม้แค่ครึ่งก็ไม่ต้องอาจจะสักเศษหนึ่งส่วนสี่ ก็สามารถอยู่ได้ การแก้ไขอาจจะต้องใช้เวลาไม่ใช่ง่าย ๆ โดยมากคนก็ใจร้อนเพราะเดี๋ยวร้อน แต่ว่าถ้าทำตั้งแต่เดี๋ยวนี้ก็สามารถที่จะแก้ไขได้” และในพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 มีใจความสำคัญว่า “วิธีปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงนั้นไม่ต้องทำทั้งหมด และขอเตือนว่าถ้าทำทั้งหมดก็จะทำไม่ได้ ถ้าครอบครัวหนึ่งหรือแม่หมู่บ้านหนึ่งทำเศรษฐกิจพอเพียง ร้อยเปอร์เซ็นต์ก็จะเป็นการถอยหลังถึงสมัยหิน สมัยคนอยู่ในอุโมงค์หรือในถ้ำซึ่งไม่ต้องอาศัยหมู่บ้านอื่น เพราะว่าหมู่บ้านอื่นก็เป็นศัตรูทั้งนั้น ตีกันไม่ใช่ร่วมมือกันจึงต้องทำเศรษฐกิจพอเพียง แต่ละคนต้องหาที่อยู่ก็หาอุโมงค์หาถ้ำต้องหาอาหาร คือไปเด็ดผลไม้หรือไปไม้ตามที่มีหรือไปใช้อาวุธที่ได้สร้างได้ประดิษฐ์เองไปล่าสัตว์ กลุ่มที่อยู่ในอุโมงค์ในถ้ำนั้นก็มีความพอเพียง 100 เปอร์เซ็นต์ ก็ปฏิบัติได้”

“แต่ต่อมาเมื่อออกจากถ้ำ ในสมัยที่สร้างบ้านเป็นที่อาศัยก็จะเริ่มเป็นเศรษฐกิจพอเพียง เหลือประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ เพราะว่ามีคนผ่านไปผ่านมามาก เช่น คนจากทางไกลผ่านมามีหนังสือสัตว์ที่เหมาะสมที่จะใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มก็ซื้อด้วยการแลกเปลี่ยนด้วยอาหาร เช่น ปลาที่จับได้ในบึงอย่างนี้ ก็ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงแล้ว เวลาก้าวล่วงมาอีกมาถึงปัจจุบันนี้ถ้าคนจะปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียง 100 เปอร์เซ็นต์ คงทำไม่ได้และถ้าสำรวจตัวเองหรือเศรษฐกิจของตัวเองก็เข้าใจว่าทำได้ไม่ถึง 25 เปอร์เซ็นต์ ไม่ได้ถึงเศษหนึ่งส่วนสี่ เพราะว่าสิ่งที่ตนผลิตหรือทำส่วนใหญ่ก็เอาไปแลก

กับของอื่นที่มีความจำเป็น ฉะนั้น จึงพูดว่าเศรษฐกิจพอเพียงปฏิบัติเพียงเศษหนึ่งส่วนสี่ก็ควรจะพอและทำได้”

พระปลัดสำราญ ฐานธมโม (2564: 27) กล่าวว่า การพัฒนาประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงโฉมหน้าอย่างสิ้นเชิง นับตั้งแต่เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นการปรับระบบเศรษฐกิจของชาติอย่างสิ้นเชิง จากสภาพของการเป็นสังคมการผลิตที่เป็นเกษตรกรรมเป็นหลัก เข้าสู่การประกอบงานอุตสาหกรรมที่มีลักษณะ ของธุรกิจอุตสาหกรรมเสียส่วนใหญ่ เกิดการนำเข้าด้านเทคโนโลยีมาอย่างต่อเนื่องแม้กระทั่งจนถึงทุกวันนี้ก็ตามมีอยู่ส่วนน้อยเท่านั้นที่จะสามารถพัฒนาตัวเองที่จะเกิดการต่อยอดทางเทคโนโลยีขึ้นมาได้ ทั้งนี้เนื่องจากทุกรัฐบาลในอดีตได้ลงรากฝังลึกทางความคิด ไม่มีลักษณะที่จะเกิดยุทธศาสตร์ชาติในการพัฒนาและสร้างเทคโนโลยีขึ้นมาแนวทางเช่นนี้ได้มีอิทธิพลต่อการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจของชาติบ้านเมืองมาตลอด ประกอบทั้งกลุ่มทุนที่เป็นทุนชาติในด้านเทคโนโลยียังเกิดขึ้นมาได้ยาก กลุ่มทุนขนาดใหญ่ที่มีศักยภาพเพียงพอก็ไม่ได้สนใจในเรื่องนี้คงฐานะของตัวเองในการเป็นทุน นายหน้าเพื่อนำเข้าสินค้าทางเทคโนโลยีมาจัดจำหน่ายภายในประเทศเท่านั้น

ระบบระเบียบและตัวบทกฎหมายมากมายกลายเป็นอุปสรรคที่ทำให้การขับเคลื่อนเพื่อสร้างเทคโนโลยีในงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมาได้ยาก ฉะนั้น ขณะที่เศรษฐกิจของชาติได้ถูกชี้นำไปด้วยแนวทางทุนนิยมเสรีแบบตะวันตก แนวความคิดในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียง จึงยังไม่ได้แสดงบทบาทอะไรของตัวเองมากนัก มีสภาพที่แท้จริงกลายเป็นการเอาไปแปะไว้หรือเป็นการโรยอย่างฉาบฉวย เหมือนกระทำให้พอเป็นพิธีเท่านั้นเอง

ในช่วงของแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 สุเมธ ตันติเวชกุล ซึ่งเป็นปัญญาชนที่โดดเด่นที่สุดในการสร้างโครงการตามแนวพระราชดำริ ชำราชากรในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กลายเป็นผู้มีส่วนอย่างสำคัญในการร่างแผนพัฒนาฉบับดังกล่าวนี้ นับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการบรรจุ “การพัฒนาเพื่อความมั่นคง” ให้เป็นนโยบายหลักในการดำเนินงานพัฒนาประเทศ ทำให้รัฐบาลจัดสรรงบประมาณ กำลังคน และการบริหารจัดการเพื่อมุ่งสู่พื้นที่ชนบท ตั้งแต่จุดนั้นเป็นต้นมาที่กิจการของงานพัฒนาตามแนวทางโครงการพระราชดำริได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ซึ่งเป็นจังหวะที่สอดคล้องด้านการดำเนินงานในกิจกรรมของการพัฒนาเพื่อความมั่นคงแห่งรัฐ

ตามแนวทางพระราชดำริ พระองค์ท่านทรงทำเป็นแบบอย่างได้นำเอาหลักพระพุทธศาสนา มาใช้เป็นหลักทฤษฎีตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เช่นอย่างคำว่า สันโดษ 3 อย่าง คือ ยถาพล สันโดษ ใช้จ่ายตามกำลัง, ยถาลาภสันโดษ ใช้จ่ายตามรายได้, ยถาลาภสันโดษ ใช้จ่ายตามความจำเป็น เป็นวิธีการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงเรียกว่า “เศรษฐกิจแบบพอเพียงกับตัวเอง” (Relative Self- Sufficient Economy) จึงเป็นรูปแบบที่คนไทยทั้งมวลควรน้อมเกล้าฯ จากการที่

สุเมธ ตันติเวชกุล นำเอางานพัฒนาตามแนวทางโครงการพระราชดำริโดยเฉพาะนำมาเป็นหลักทฤษฎีตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจาก ฉบับที่ 5 ก็เริ่มเป็นรูปธรรม เริ่มมีคนรู้จัก

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ปรัชญาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ท่านได้ทรงทำเป็นแบบอย่าง โดยนำหลักพระพุทธศาสนาใช้เป็นหลักทฤษฎีตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เช่น คำว่าสันโดษ 3 อย่าง คือ ยถาพลสันโดษ ใช้จ่ายตามกำลัง, ยถาลาภสันโดษ ใช้จ่ายตามรายได้, ยถาลาภสันโดษ ใช้จ่ายตามความจำเป็นซึ่งเป็นวิธีการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงเรียกว่า “เศรษฐกิจแบบพอเพียงกับตัวเอง” จึงเป็นรูปแบบที่คนไทยทั้งมวลควรน้อมเกล้าน้อมกระหม่อม โดยดำรงชีพตามแนวทางนี้ไม่เพียงแต่จะ “พออยู่ พอกิน” ในระยะ เริ่มต้นเท่านั้น แต่จะ “อยู่ มีสุข” ในระยะต่อไปอีกด้วย

1.4 กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) อ้างถึงใน พระปฤติสาราณ ฐานธมโม (2564: 30-31) กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียง ว่าเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นโดยพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาและเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนาจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะเห็นได้ชัดถึงแนวทางการพัฒนาที่เป็นขั้นตอนดังตัวอย่างที่ปรากฏเป็นทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำรินำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติหรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ และเป็นการใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในทางปฏิบัติ ซึ่งมีอยู่ 3 ขั้นตอนได้แก่

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานที่เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว โดยเฉพาะกับกลุ่มเกษตรกรที่เรียกว่าเป็นเกษตรกรทฤษฎีใหม่ซึ่งมุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลแหล่งน้ำต้องพึ่งน้ำฝนและประสบความเสี่ยงจากการที่น้ำไม่พอเพียง แม้กระทั่งสำหรับการปลูกข้าว เพื่อบริโภคและมีข้อสมมติว่า มีที่ดินพอเพียงในการขุดบ่อเพื่อแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าวจากการแก้ปัญหาความเสี่ยงเรื่องน้ำจะทำให้เกษตรกรสามารถมีข้าวเพื่อการบริโภคยังชีพในระดับหนึ่งได้และใช้ที่ดินส่วนอื่น ๆ สนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัวรวมทั้งขายในส่วนที่เหลือ เพื่อมีรายได้ที่จะใช้เป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว อย่างไรก็ตาม แม้กระทั่งในทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ก็จำเป็นที่เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากชุมชน ราชการ มูลนิธิ และภาคเอกชนตามความเหมาะสมนอกเหนือจากการช่วยเหลือเอง

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าที่เน้นความพอเพียงในระดับชุมชนและระดับองค์กร เป็นเรื่องของการสนับสนุนให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ หรือการที่ธุรกิจต่าง ๆ รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายวิสาหกิจ กล่าวคือ เมื่อสมาชิกในแต่ละครอบครัว หรือองค์กรต่าง ๆ มีความพอเพียงขั้นพื้นฐานเป็นเบื้องต้นแล้วก็จะรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมมือกันสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวมบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลังและความสามารถของตนซึ่งจะสามารถทำให้ชุมชนโดยรวมหรือเครือข่ายวิสาหกิจนั้น ๆ เกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าที่เน้นความพอเพียงในระดับประเทศซึ่งส่งเสริมให้ชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ในประเทศ เช่น บริษัทขนาดใหญ่ ธนาคาร สถาบันวิจัย การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในลักษณะเช่นนี้จะเป็ประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยีและบทเรียนจากการพัฒนา หรือร่วมมือกันพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงทำให้ประเทศอันเป็นสังคมใหญ่อันประกอบด้วย ชุมชน องค์กรและธุรกิจต่าง ๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงกลายเป็นเครือข่ายชุมชนพอเพียงที่เชื่อมโยงกันด้วยหลักไม่เบียดเบียน แบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ที่สุดในที่สุด

ธนาคารกรุงศรีอยุธยา (2564: ออนไลน์) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้ทุกคนสามารถพึ่งพาตัวเองได้ รวมถึงการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นจนเกิดความยั่งยืน คำว่า พอเพียง คือ การดำเนินชีวิตแบบทางสายกลางโดยตั้งอยู่บนหลักสำคัญ 3 ประการ คือ 1) ความพอประมาณ 2) ความมีเหตุผล และ 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี ซึ่งแต่ละหลักการมีความหมาย ดังนี้

1) ความพอประมาณ คือ การดำรงชีวิตให้เหมาะสม ซึ่งเราควรจะมี ความพอประมาณ ทั้งการหารายได้ และพอประมาณในการใช้จ่าย ความพอประมาณในการหารายได้ คือ ทำงานหารายได้ด้วยช่องทางสุจริต ทำงานให้เต็มความสามารถ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ส่วนความพอประมาณในการใช้จ่าย หมายถึง การใช้จ่ายให้เหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่ ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยหรือใช้จ่ายเกินตัว และในขณะเดียวกันก็ใช้จ่ายในการดูแลตนเองและครอบครัวอย่างเหมาะสม ไม่อยู่อย่างลำบาก และฝืดเคืองจนเกินไป

2) ความมีเหตุผล คือ การดำรงชีวิตที่ตั้งอยู่บนการไตร่ตรองถึงเหตุ รวมทั้งคำนึงถึงผลที่อาจตามมาจากการตัดสินใจอย่างรอบคอบ ไม่ใช่ตัดสินใจตามอารมณ์ หรือจากสิ่งที่คนอื่นบอกมา โดยปราศจากการวิเคราะห์

3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับกับความเปลี่ยนแปลงในโลกที่ไม่มีอะไรแน่นอนทั้งสภาพลม ฟ้า อากาศที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการทำเกษตร การเปลี่ยนแปลงในบริษัทคู่ค้า การเลิกจ้างพนักงานในบริษัทใหญ่ หรือแม้แต่ความไม่แน่นอนของสถานการณ์ทั้งในและต่างประเทศที่มีผลต่อการลงทุน เราจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะดำรงอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเอง

และตั้งอยู่ในความไม่ประมาทอยู่เสมอ เช่น เตรียมแผนสำรองสำหรับแต่ละสถานการณ์ การมีรายได้หลายทางเพื่อลดความเสี่ยงในวันที่ถูกเลิกจ้างหรือการกระจายความเสี่ยงในการลงทุน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงชีวิตที่ยึดหลักทางสายกลางและการปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย ความพอประมาณ ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป มีความพร้อมที่จะจัดการต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตได้ ซึ่งจะต้องอาศัยความรู้รอบรู้ รอบคอบ มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เพียงการประหยัด แต่เป็นการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

1.5 การพัฒนาสถานศึกษาพอเพียงสู่แหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

อรรถพร บ่อคา (2561: บทสรุปสำหรับผู้บริหาร) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีการสอดแทรกหรือบูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงลงในรายวิชาบางวิชาและการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมเพื่อสร้างอุปนิสัยพอเพียงโดยเน้นการปฏิบัติจริง ให้นักเรียนมีทักษะชีวิตที่มีรากฐานของการเป็นคนดี มีคุณธรรมเป็นหลักในวิถีชีวิตพุทธศาสนิกชน มีหลักการในการพัฒนาสถานศึกษาพอเพียง ดังนี้

1. เป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์และการลงมือปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยโรงเรียนมีแหล่งเรียนรู้ในการฝึกปฏิบัติจริงเป็นสถานที่ในการจัดกระบวนการเรียนรู้สำคัญ มีทั้งการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และการปฏิบัติจนผู้เรียนมีความสามารถในการคิดค้นและพัฒนานวัตกรรมเป็นของฝากฝีมือนักเรียนสามารถนำไปจำหน่ายเป็นรายได้ของนักเรียน

2. ผู้บริหารและครูสามารถขับเคลื่อนหลักเศรษฐกิจพอเพียงผ่านการเรียนการสอนทั้ง 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ และการบูรณาการในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ส่งผลให้นักเรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่โรงเรียนกำหนดไว้ ซึ่งครูทุกคน ทุกกลุ่มสาระวิชาต้องจัดทำแผนการเรียนรู้ที่บูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปอย่างน้อย 1 แผน หรือ 1 หน่วยการเรียนรู้จัดการเรียนรู้ให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ มีหลักคิดวิเคราะห์ได้โดยฝึกให้นักเรียนถอดบทเรียน 3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ และนำไปปฏิบัติจนเกิดเป็นอุปนิสัยพอเพียง

3. เป็นการพัฒนาสภาพแวดล้อมของโรงเรียนเป็นพื้นที่สีเขียว มีต้นไม้ร่มรื่น มีฐานแปลงเกษตรทำนาข้าวเป็นจุดเด่นที่มีบรรยากาศน่าเรียนรู้ น่าอยู่ ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตัวเองและมีความสุขที่ได้อยู่ในโรงเรียนทุกพื้นที่ ซึ่งการมีที่อยู่เป็นที่สบายจะช่วยอบรม

บ่มเพาะนิสัยของนักเรียนให้เกิดตามคุณลักษณะตามที่เราต้องการได้ ทั้งยังมีความร่วมมือจากชุมชน ในการอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิม คือ ชุมชนเกษตรกรรมไว้โดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นแนวในการบริหารจัดการในการเป็นต้นแบบแห่งชุมชนเกษตร

4. เน้นการบูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านโครงงานและการจัดกิจกรรม พัฒนาผู้เรียนที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม เพื่อสร้างอุปนิสัยพอเพียงการจัดการเรียนรู้แบบ บูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับฐานการเรียนรู้ และกิจกรรมและโครงการพัฒนาผู้เรียน ต่าง ๆ โดยเน้นการปฏิบัติจริง ให้นักเรียนมีทักษะชีวิตที่มีรากฐานของการเป็นคนดีมีคุณธรรมเป็นหลัก และการถอดบทเรียนจากการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ใน 3 ห่วง 2 เงื่อนไข 4 มิติ

5. มีการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านโครงงาน (Project Based Learning : PBL) โดยเฉพาะโครงงานจิตอาสาและโครงงานคุณธรรมในการเสริมสร้าง และพัฒนานักเรียนให้มีคุณธรรมมีจิตอาสาจิตสาธารณะทำให้นักเรียนเกิดความภาคภูมิใจ ได้รับการชมเชยและยกย่องทำให้นักเรียนมีความสุข รู้คุณค่าในตนเอง และเป็นโรงเรียนที่ได้รับ รางวัลต้นแบบในการทำโครงงานระดับเขตพื้นที่การศึกษา รวมทั้งการขยายผลในการใช้หลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

6. มีการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นฐานในการบริหารจัดการ สถานศึกษาท่ามกลางบริบทชุมชนเกษตรโดยเริ่มปลูกฝังจากฐานการเรียนรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ และพัฒนาคุณภาพการศึกษาเพื่อยกระดับคุณภาพนักเรียนให้เป็นคนดีคนเก่งและอยู่ในสังคม ได้อย่างมีความสุข

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครราชสีมา เขต 6 (2556: ออนไลน์) กล่าวว่า การพัฒนาสถานศึกษาพอเพียงเป็นแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้านการศึกษาของโรงเรียนบ้านแปรง ได้นำวงจรบริหารงานคุณภาพ (PDCA) มาใช้ในการพัฒนา ดังนี้

Plan : P คือ การวางแผนการจัดกิจกรรมโดยการกำหนดวัตถุประสงค์ และตั้งเป้าหมาย กำหนดขั้นตอนวิธีการ และระยะเวลา จัดสรรทรัพยากรที่จำเป็นทั้งในด้านบุคคล เครื่องมือ

Do : D คือ การปฏิบัติตามขั้นตอนในแผนการจัดกิจกรรมที่ได้เขียนไว้อย่างเป็นระบบ และมีความต่อเนื่อง

Check : C คือ การตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงานว่าดำเนินการได้ ตามเป้าหมายหรือไม่ โดยพิจารณาปัญหาในแต่ละขั้นตอน ควรมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขแผนงาน ในขั้นตอนใด

Act : A คือ การปรับปรุงแก้ไขการดำเนินการให้เหมาะสม หรือถ้าไม่มีปัญหาใดๆ ก็ยอมรับแนวทางการปฏิบัติตามแผนงานที่ได้ผลสำเร็จ เพื่อนำไปใช้ในการทำงานครั้ง

นันทวดี พุ่มเกิด และคณะ (2564: 104) กล่าวว่า รูปแบบการบริหารสถานศึกษาพอเพียงสู่แหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทางการศึกษา ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนนำ ประกอบด้วยแนวคิด หลักการและวัตถุประสงค์ของรูปแบบ 2) เนื้อหา ประกอบด้วยองค์ประกอบการบริหารสถานศึกษาสถานศึกษาพอเพียงสู่แหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทางการศึกษาของโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาและกระบวนการบริหาร และ 3) เงื่อนไขความสำเร็จ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า สถานศึกษาควรมีการสอดแทรกหรือบูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงลงในรายวิชาบางวิชา และการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมเพื่อสร้างอุปนิสัยพอเพียงโดยเน้นการปฏิบัติจริง ให้นักเรียนมีทักษะชีวิตที่มีรากฐานของการเป็นคนดี มีคุณธรรมเป็นหลักในวิถีชีวิตพุทธศาสนิกชน สามารถดำรงตนเป็นพลเมืองโลกในศตวรรษที่ 21 เพื่อเตรียมความพร้อมในด้านทักษะการดำรงชีวิต การอยู่ร่วมกับสังคม โดยการปรับประยุกต์กระบวนการการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองผ่านศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1.6 แนวคิดเกี่ยวกับการขับเคลื่อนและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1. แนวคิดในการขับเคลื่อนแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

แหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษาคือเป็นสถานศึกษาพอเพียงที่มีความประสงค์จะพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีศักยภาพที่จะเป็นพี่เลี้ยงขยายผลไปสู่สถานศึกษาอื่นๆ ในการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่สถานศึกษา ด้วยการเป็นสถานที่ศึกษาดูงานเกี่ยวกับการจัดการศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีบุคลากรที่สามารถเป็นวิทยากร ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร ครู หรือนักเรียนแกนนำ เป็นพี่เลี้ยงให้แก่สถานศึกษาอื่นๆ ที่สนใจ และมีผลงานเชิงประจักษ์ว่าสามารถเป็นพี่เลี้ยงช่วยพัฒนาสถานศึกษาอื่นให้ผ่านการประเมินเป็นสถานศึกษาพอเพียงได้อย่างน้อย 1 แห่ง ซึ่งมูลนิธิสยามกัมมาจล ธนาคารไทยพาณิชย์ได้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสถานศึกษาพอเพียงเหล่านี้ โดยร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ และดำเนินการโดยเน้นความสมัครใจ การถอดบทเรียนการสร้างเครือข่ายผ่านตลาดนัดวิชาการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจนเมื่อได้มีการดำเนินการมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2553 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ร่วมมือกับเครือข่ายขับเคลื่อนฯ หลายหน่วยงานพัฒนาเครื่องมือและขั้นตอน วิธีการประเมิน ตลอดจน พัฒนาและแต่งตั้งคณะกรรมการประเมิน “ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา”

เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ ทำให้ในปัจจุบันมีสถานศึกษาพอเพียงที่ผ่านการประเมินเป็นศูนย์การเรียนรู้ทั้งสิ้น จำนวน 205 แห่ง จากทุกสังกัดกระจายอยู่ทั่วประเทศ

อรรถพร บ่อคา (2561: บทสรุปสำหรับผู้บริหาร) กล่าวว่า การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการดำเนินการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคลากรทางการศึกษาน้อมนำหลักคิดและหลักปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาและพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนเป็นแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการปฏิบัติที่ดีสู่ความสำเร็จ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การเตรียมความพร้อมในการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาขับเคลื่อนในสถานศึกษาเพื่อให้เกิดเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีของแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในการดำเนินงานอย่างมีระบบและมีทีมบุคลากรที่มีความเข้มแข็งเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนแหล่งเรียนรู้สู่ความยั่งยืนต่อไป

ขั้นที่ 2 การจัดระบบการเรียนรู้เพื่อเป็นการปลูกฝังหลักคิดตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการในหลักคิดทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และทุกระดับชั้นเพื่อเป็นการบ่มเพาะอุปนิสัยพอเพียงผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย

ขั้นที่ 3 กิจกรรมโรงเรียนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อให้มีการฝึกปฏิบัติที่เสริมสร้างและสนับสนุนระบบการเรียนรู้ที่บ่มเพาะอุปนิสัยพอเพียงจนเกิดเป็นกิจวัตรประจำในวิถีชีวิตของแต่ละบุคคล

ขั้นที่ 4 จัดการบริบทเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพื่อนำมาสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและวิถีชีวิตในการเข้าสู่เส้นทางของอุปนิสัยพอเพียงของบุคลากรทุกคนตั้งแต่ผู้บริหาร ครู และบุคลากรในโรงเรียน นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ทั้งนี้เมื่อแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ดำเนินการขับเคลื่อนในขั้นที่ 1- 3 มาอย่างต่อเนื่องแล้ว พบว่าได้ส่งผลทำให้บุคคลซึ่งเป็นทั้งผู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเป็นผู้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงนั้นรู้จักการปรับตัวและเกิดอุปนิสัยพอเพียงอยู่ในวิถีชีวิตที่มีความสมดุลและมีความพร้อมในการรับการเปลี่ยนแปลง

ขั้นที่ 5 การสร้างเครือข่ายเนื่องจากแหล่งเรียนรู้ตามหลักของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษาคือสถานศึกษาพอเพียงที่มีศักยภาพในการขยายผลการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษาคือต้องสามารถเป็นที่พึ่งให้แก่ผู้อื่นได้ ด้วยการเป็นสถานที่ศึกษาดูงานการจัดการศึกษาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีบุคลากร (ผู้บริหาร ครูและนักเรียนแกนนำ) ที่สามารถเป็นวิทยากรและพี่เลี้ยงให้กับสถานศึกษาอื่นได้และมีศักยภาพในการขยายผลอย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพลงสู่เครือข่ายต่าง ๆ

กรมการพัฒนาชุมชน (2564: ออนไลน์) กล่าวว่า การขับเคลื่อนแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 จัดเวทีประชาคม ซึ่งให้เห็นว่าความรู้จะเป็นประโยชน์ ต่อเมื่อมีการนำมาเรียนรู้และใช้เป็นฐานในการตัดสินใจ นอกจากนี้ยังต้องพัฒนาหาความรู้ใหม่ที่ทันกับสถานการณ์รอบด้านเพิ่มเติมอีกด้วย ดังนั้น จากความรู้ที่มีอยู่ในศูนย์เรียนรู้ชุมชนขณะนี้เพียงพอหรือยังต่อการพัฒนาอาชีพ การแก้ปัญหา ของครอบครัวและชุมชน การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ถ้าไม่เพียงพอควรจะมีอะไรเพิ่มเติมอีก ควรจะมีการวิจัยชุมชนหรือไม่

ขั้นตอนที่ 2 จัดกิจกรรมสร้างองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในรูปการณ์วิจัยและพัฒนากิจกรรมชุมชนที่ได้มีการจดบันทึกเป็นความรู้ประจำหมู่บ้านไว้แล้วหรือการรับความรู้จากวิทยากรภายนอกชุมชนก็ได้ ในขั้นนี้ถือเป็นกิจกรรมทางเลือก

ขั้นตอนที่ 3 วางแผนเพิ่มค่าองค์ความรู้ของชุมชน (วางแผนธุรกิจของแหล่งเรียนรู้) โดยให้คณะกรรมการบริหาร แกนนำ ที่ร่วมทำงาน กันมาตั้งแต่ต้น ร่วมกันพิจารณาว่าความรู้ชุดใดของชุมชนเป็นที่ต้องการของคนนอกชุมชน จะนำมาเพิ่มค่าให้เป็นสินค้าของชุมชนได้อย่างไร จะพิมพ์ออกมาจำหน่าย จะเปิดฝึกอบรมโดยเรียกเก็บค่าลงทะเบียนหรือวิธีอื่นตามความเหมาะสม

ขั้นตอนที่ 4 จัดทำปฏิทินกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้มีกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ในส่วนความรู้ภายในชุมชนควรให้วิทยากรของชุมชนกำหนดตารางเวลาที่จะให้ความรู้ไว้ล่วงหน้า และในส่วนความรู้ที่จะเพิ่มเติมจากภายนอกก็ควรมีการวางแผนอย่างเป็นระบบและมีตารางเวลาชัดเจน รวมทั้งการจัดกิจกรรม ฝึกอบรมที่ต้องมีการเก็บค่าลงทะเบียนจากบุคคลภายนอกชุมชน ก็ควรมีกำหนดเวลาที่แน่นอน แล้วให้คณะกรรมการรวบรวม ทำเป็นปฏิทินกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชน ประกาศไว้ในแหล่งเรียนรู้ให้ทราบทั่วกัน

ขั้นตอนที่ 5 กำหนดการให้บริการบุคคลภายนอกชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความเป็นส่วนตัว และคนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตได้ตามปกติรวมทั้งเพื่อให้การดำเนินธุรกิจของศูนย์เรียนรู้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย คณะกรรมการกำหนดระเบียบการให้บริการบุคคลภายนอกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรว่าจะเปิดบริการการเรียนรู้สำหรับบุคคลภายนอกชุมชนในวันใด การขอเข้าอบรมหรือมาศึกษาดูงานจะต้องเสียค่าใช้จ่ายอะไรบ้างผู้มาอบรมหรือมาศึกษาดูงานจะต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไรในหมู่บ้าน ฯลฯ

ขั้นตอนที่ 6 เชื่อมโยงเครือข่าย โดยเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งจะก่อให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือและแลกเปลี่ยนทรัพยากรในการพัฒนาการดำเนินงานต่อไป

Dharmapiya (2015) อ้างถึงใน จักรปรุฬห์ วิชาอัครวิทย์ (2564: บทนำ) กล่าวว่า การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษาเป็นการดำเนินการส่งเสริมและ สนับสนุน ให้บุคลากรในภาคการศึกษาทุกระดับน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้

ในชีวิตประจำวันและการปฏิบัติการกิจ เช่น การบริหารการศึกษา การบริหารงบประมาณ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมพัฒนานักเรียนเพื่อให้เกิดกระบวนการปรับเปลี่ยนจนเป็นวิถีชีวิต และปลูกฝังและบ่มเพาะผู้เรียน เด็กและเยาวชนให้มีจิตสำนึกและอุปนิสัย “พอเพียง” (Sufficiency Mindset and Behavior) สามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าไปได้ อย่างสมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างมั่นคงและยั่งยืน

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จุฬารัตน์ แซ่หลี่ (2563: 164) กล่าวว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความสำเร็จในการบริหารแหล่งเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ปัจจัยด้านการดำเนินงานเป็นทีมปัจจัยการสร้างเครือข่ายทางสังคม ปัจจัยด้านภาวะผู้นำการจัดการผลิตและการตลาดเทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ ความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม และการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แนวคิด เกี่ยวกับการขับเคลื่อนและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของแหล่งเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สถานศึกษาควรมีการเตรียมความพร้อมให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการจัดทำแหล่งเรียนรู้ โดยสำรวจความต้องการของผู้ที่มีส่วนร่วมตั้งแต่ผู้บริหาร ครูและบุคลากรในโรงเรียน นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน นำข้อมูลจากการสำรวจมาดำเนินการจัดทำแหล่งเรียนรู้ด้วยความร่วมมือจากคณะครู บุคลากร และนักเรียนจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาโดยการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการในหลักคิดทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และทุกระดับชั้น เพื่อเป็นการบ่มเพาะอุปนิสัยพอเพียงผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายและสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา นอกจากนี้ยังมีการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ได้รับความร่วมมือจากชุมชนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาให้ความรู้พร้อมกับการบูรณาการการจัดการเรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญในด้านเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งยังเป็นสถานที่ศึกษาดูงานของชุมชนและหน่วยงานภายนอก

2. โครงการพระราชทานอารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง”

การประชุมโครงการพระราชทานอารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคกหนองนาแห่งน้ำใจและความหวัง” เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2564 ณ ห้องประชุม ศูนย์อำนวยการใหญ่จิตอาสาพระราชทาน โดยมีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้

1. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานชื่อโครงการอารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคกหนองนาแห่งน้ำใจและความหวัง”

2. แนวทางพระราชทาน

2.1 เน้นให้ทุกคนได้เห็นปัญหากับสภาพที่เกิดขึ้นได้ตระหนักว่า ปัญหาที่ใหญ่มาก คือ เป็นเรื่องความอยู่รอดของชาติบ้านเมืองและทุกคน ถ้าได้เข้าใจ เข้าถึง และร่วมมือกันทำ ร่วมมือกัน พัฒนาโดยเริ่มจากพัฒนาดนก่อน ทุกคนก็จะเป็นฮีโร่ของตนเองและของจังหวัด ของลุ่มน้ำ ของประเทศชาติต่อไป

2.2 สิ่งที่สำคัญ คือ การให้ทุกคนได้เรียนรู้แนวพระราชดำริ เพื่อความสุขในชีวิต และทุกชั้นตอนสามารถเรียนรู้ได้ตลอด ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานภาพวาดการ์ตูน ลายฝีพระหัตถ์ คือ อารยเกษตร เป็นการสืบสาน (อภีรักษ์ continuing) รักษา (อนุรักษ์ sustainable) ต่อ ยอด (อภีวัฒน์ development) continuing sustainable development สอดรับกับการพัฒนา อย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ (SDGs) ซึ่งจะเป็นต้นแบบตัวอย่างของความสำเร็จทั้งทางด้านรูปธรรม และนามธรรมโดยน้อมนำองค์ความรู้ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ตลอดจนคุณธรรม จากการได้ลงมือลงใจ ศึกษาและปฏิบัติด้วยตนเองจนเกิดผล

3. หลักการและเหตุผล

รูปธรรม คือ อารยเกษตร การประยุกต์ทฤษฎีใหม่แบบ โคกหนองนา สืบสาน รักษา และต่อยอดภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการประยุกต์ทฤษฎีใหม่ แบบชาวบ้าน บั้นโคก ขุดหนอง ทำนา เป็นการสร้างต้นแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ในพื้นที่ขนาดเล็ก สามารถดำเนินการได้ ในทุกเงื่อนไขของพื้นที่

นามธรรม คือ กระบวนการ (เรียนรู้จากปัญหาท้องถิ่น ศึกษาทฤษฎีใหม่ ลงมือปฏิบัติ การแก้ไขปัญหา ขยายผลกับชุมชน เครือข่าย) มุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนพื้นฐานแนวความคิด ฝึกวินัย ลงมือปฏิบัติ แก้ปัญหาจริงในท้องถิ่น สู่การเรียนรู้ในสถานศึกษาเพื่อให้เกิดผลในมิติต่าง ๆ ทางด้าน การพึ่งพาตนเองมีความกตัญญู การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาทางปัญญา เป็นที่พึ่งของชุมชนได้อย่าง มั่นคงและยั่งยืน

4. วัตถุประสงค์ : เพื่อสร้างเสริมวิชาการ วิชาชีพและวิชาชีพ โดยมีความรู้และคุณธรรม เป็นคนดี มีระเบียบวินัย รับผิดชอบตัวเองได้ พึ่งพาตัวเองได้ เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน สร้างประโยชน์ให้กับส่วนรวม มีความกตัญญูต่อชาติ มีความรู้สึกรักชาติ

5. การดำเนินงานโครงการ แบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ปีการศึกษา 2564 สถานศึกษานำร่องในระดับภูมิภาค 5 ภูมิภาค ๆ ละ 6 โรงเรียน รวม 30 โรงเรียน

- โรงเรียน ขนาดเล็ก 2 แห่ง
- โรงเรียน ขนาดกลาง 2 แห่ง
- โรงเรียน ขนาดใหญ่ 2 แห่ง

ระยะที่ 2 ปีการศึกษา 2565 สถานศึกษานำร่องจังหวัด 77 จังหวัด จังหวัดละ 2 โรงเรียน จำนวน 144 โรงเรียน

- สถานศึกษาระดับประถมศึกษา จำนวน 77 แห่ง

- สถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา จำนวน 77 แห่ง

ระยะที่ 3 ปีการศึกษา 2566 สถานศึกษานำร่องสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาละ 1 แห่ง (ระดับมัธยมศึกษา/ขยายโอกาส) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาละ 1 โรงเรียน จำนวน 245 โรงเรียน

- มัธยมศึกษาและโรงเรียนขยายโอกาส จำนวน 245 แห่ง

6. แนวทางการจัดทำหลักสูตร

ในการคิดการจัดทำหลักสูตรครั้งนี้ ได้นำรูปแบบของโรงเรียนพุทธเลิศหล้านภาลัย มาเป็นแนวทางและประยุกต์ใช้ ดังนี้

6.1 นักเรียนจะเรียน 8 หมวดสาระ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ศิลปะการงาน สุขศึกษา สังคม

6.2 ผ่านการเรียน 2 รูปแบบ คือการเรียนภาคปฏิบัติและการเรียนแบบคลาสรูม

6.3 กระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้นยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนได้

6.4 แต่มุ่งเน้นการกำหนดเป้าหมายให้ชัดเจน และประเมินรายบุคคล

6.5 การออกแบบการเรียนการสอน ใช้วิธีการออกแบบจากเป้าหมาย

6.6 ย้อนกลับสู่วิธีการ หรือที่เรียกว่า Backward Design

6.7 ใช้วิธีการต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับนักเรียนแต่ละคน โดยใช้หลัก 5 เปลี่ยน 5 ประเมิน ประกอบด้วย

6.7.1 หลักการ 5 เปลี่ยน มีดังนี้

6.7.1.1 เปลี่ยนห้องเรียน จากห้องเรียนคลาสรูมเป็นห้องเรียนโลกกว้าง

6.7.1.2 เปลี่ยนวิธีการเรียนจากนักเรียนเป็นผู้เรียนโดยการพลิกห้องเรียน เป็นนักเรียนนำ ครูคอยชี้แนะ

6.7.1.3 เปลี่ยนวิธีการจัดการเรียนรู้ จากครูเป็นผู้สอนเปลี่ยนเป็นนักเรียนค้นคว้า วางแผน ทดลอง ครูเป็นผู้สอบถามและให้ความรู้เพิ่มเติม

6.7.1.4 เปิดรั้วโรงเรียน คือนักเรียนแรกสู่พ่อแม่ ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมทั้ง เป็นต้นแบบและให้หลักคิด

6.7.1.5 เปลี่ยนการเรียนเป็นช่วงชั้น เป็นการเรียนรู้ของคนทุกวัย มุ่งจัดกิจกรรม โดยให้มีคนทั้ง 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่ม Baby Boom, Gen X , Gen Y และ Gen 2 ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้ ภูมิปัญญาและปลูกฝังจิตวิญญาณจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยวิธีนี้ทั้งองค์ความรู้ภูมิปัญญาจะถูกถ่ายทอด ผ่านห้องเรียนในโลกกว้างและเติมความสัมพันธ์ที่ขาดหายไปในประเทศไทย สร้างความสอดคล้อง

พฤติกรรม แนวคิดระหว่างครู ผู้ปกครอง เด็กนักเรียน โดยเน้นเอกลักษณ์ของวิถีพุทธ ก็คือ ความอ่อนน้อมถ่อมตนที่จะศึกษาหาความรู้

6.7.2 หลักการ 5 ประเมิน มีดังนี้

6.7.2.1 ประเมินจากเป้าหมาย Objective Key Result โดยกำหนดปลายทาง และเป้าหมายย่อยที่ต้องสำเร็จได้ในแต่ละช่วงเวลาในแต่ละช่วงชั้น

6.7.2.2 ประเมินพัฒนาการเรียนรู้รายบุคคล หรือ Learning Curve โดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ ในระหว่างการใช้ชีวิตร่วมกัน การจัดกิจกรรมโดยครู พี่เลี้ยง และผู้ร่วมกิจกรรม เน้นการสะท้อนการเรียนรู้หลังกิจกรรมการถอดองค์ความรู้และการพิจารณาตนเอง

6.7.2.3 ประเมินทักษะในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง เนื่องด้วยเป็นกรอบแนวคิดที่เน้นผลลัพธ์ที่เกิดกับผู้เรียน (Student Outcomes) ทั้งในด้านความรู้ สาระวิชาหลัก (Core Subjects) และทักษะที่จะช่วยผู้เรียนได้เตรียมความพร้อมในหลากหลาย ด้านการเรียนการสอนรวมทั้งระบบสนับสนุนการเรียนรู้ ได้แก่ มาตรฐานและการประเมินหลักสูตร และการเรียนการสอน การพัฒนาครูต้องก้าวข้าม “สาระวิชา” ไปสู่การเรียนรู้ “ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21” ซึ่งครูจะเป็นผู้สอนไม่ได้ แต่ต้องให้นักเรียนเป็นผู้เรียนรู้ด้วยตนเอง โดยครูจะออกแบบ การเรียนรู้ ฝึกฝนให้ตนเองเป็นโค้ช (Coach) และอำนวยความสะดวก (Facilitator) ในการเรียนรู้ แบบ PBL (Problem-Based Learning) ของนักเรียน และการประเมินเปลี่ยนจากครูประเมิน คนเดียวเป็นการประเมินจากผู้เกี่ยวข้องกับนักเรียนทั้งหมด

6.7.2.4 ประเมินฐานสมรรถนะ โดยใช้หลักตามทฤษฎีบันได 9 ขั้นสู่ความพอเพียง

6.7.2.5 ประเมินคุณธรรมโดยใช้มรรค 8 โดยรับการประเมินจากผู้มีส่วนร่วม ทั้งหมด

7. การจัดชุดกิจกรรม (Learning by Doing)

การจัดชุดกิจกรรมการเรียนรู้ : Learning by Doing เรียนรู้ผ่านลงมือปฏิบัติ โดยเนื้อหาวิชาการยังคงครอบคลุมทั้ง 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งผู้บริหารสามารถปรับและออกแบบ ได้ตามแนวทางแบบโรงเรียนพุทธเลิศหล้านภาลัยฯ ตามข้อ 6 แบบคิดวิเคราะห์ วางแผน ทดลอง และลงมือทำ เพื่อให้รับรู้และเข้าใจในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่แบบชาวบ้าน การปันโคก การขุดหนองและการทำนา โดยใช้ปัญหาเป็นฐานการเรียนรู้ (Problem - Based Learning) โดยมีรายละเอียดเนื้อหา ความรู้ ศาสตร์วิชาที่สำคัญ ดังนี้

7.1 วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เรียนรู้เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ของธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ สิ่งมีชีวิต/พืช และรวมถึงการออกแบบการบริหารจัดการน้ำตามภูมิสังคม การเกิดปฏิกิริยาเคมี ชีววิทยาในการทำตามหลักกิจกรรมธรรมชาติ

7.2 คณิตศาสตร์ เรียนรู้เกี่ยวกับหลักการคำนวณปริมาตร และการเก็บรวบรวมข้อมูลทางสถิติความลาดชันของพื้นผิว ความเร็วการเคลื่อนที่ของของเหลว

7.3 สังคมศึกษา ลักษณะภูมิศาสตร์ภูมิอากาศ ภูมิปัญญาไทยกับการตั้งถิ่นฐาน และการประกอบอาชีพ วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เช่นการลงแขก “การเอามื้อสามัคคี” การบริหารทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูง ประหยัดสุด และผสมผสานศิลปะงามตามท้องถิ่นแบบไทย

7.4 ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ และสาระวิชาอื่นๆ สอดแทรกเข้าไปในทุกกระบวนการ และขั้นตอนของการเรียนรู้ โดยใช้กระบวนการสรุปเป็น ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ กระบวนการแลกเปลี่ยนการอ่าน นำการอ่าน วิเคราะห์ประโยค พุดคุยและนำเสนอ

7.5 การจัดรูปแบบการเรียนรู้ใหม่ให้ครอบคลุมทุกช่วงวัยของชุมชนโดยใช้การเรียนรู้ที่ผสมผสานความสนุกสนานตามช่วงชั้นของวัย (Play& Learn) มีความคิดค้น คล่องแคล่วและครีเอทีฟเพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินไม่น่าเบื่อในการศึกษา ค้นหาคนต้นแบบ สร้างแรงบันดาลใจให้เด็กนำสิ่งที่ได้ที่มีอยู่สืบสานต่อไป อนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้าน ต่อยอดองค์ความรู้ดังกล่าวด้วยการค้นหาความรู้ สื่อ เทคโนโลยีเหมาะสมกับยุคสมัยเพื่อส่งเสริมวิชาการ สร้างตัวอย่างความสำเร็จ และติดตามประเมินเสริมสร้างแรงในการพัฒนาการเรียนรู้ โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน(Problem-Based Learning) ความท้าทายมีผลต่อระดับการเรียนรู้ของผู้เรียน

8. ขั้นตอนการดำเนินโครงการอารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง” ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเข้าใจ ด้วยการชี้แจงสร้างความเข้าใจ โดยจัดการประชุมชี้แจงแนวทางโครงการกับผู้เข้าร่วมทั้งหมด อาทิ ผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้บริหาร ครู แกนนำนักเรียน และเครือข่ายเพื่อให้ทราบขั้นตอนแนวทางการดำเนินงานการพัฒนาหลักสูตรทั้งหมด

ขั้นตอนที่ 2 การเข้าถึง โดยการทำกิจกรรมร่วมกัน (จัดค่ายเด็ก) กระบวนการในค่าย (5 วัน) : มุ่งเน้นผู้เข้าร่วมคือ เด็กนักเรียนแกนนำของทั้งโรงเรียนประถมและมัธยม รวมถึงตัวแทนพ่อแม่ ปราชญ์ชุมชนในพื้นที่ และแกนนำเครือข่ายกิจกรรมธรรมชาติ ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงในพื้นที่ โดยมีแนวปฏิบัติ ดังนี้

2.1 เด็กร่วมกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้จากเรื่องที่เด็กสนใจ (Goal Setting) โจทย์ในค่าย เป็นโจทย์ที่สะท้อนปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย

2.2 เด็กกำหนดตารางเรียน และตัวชี้วัดด้วยตนเอง (Plan, Do, Check, Act : PDCA)

2.3 เด็กนำปัญหาในพื้นที่ชุมชนตามลุ่มน้ำ เป็นฐานในการเรียน (Problem-Based Learning)

2.4 เปลี่ยนบทบาทครู : ทำหน้าที่เฝ้ามอง จดบันทึกสิ่งที่เห็นเพื่อพัฒนาตัวชี้วัด (Measurement)

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนา คือการขยายผลจากการอบรมสู่การลงมือทำด้วยการน้อมนำ เศรษฐกิจพอเพียงแบบชาวบ้าน การปั้นโคก ขุดหนองและทำนา ภายในโรงเรียน เพื่อเป็นตัวอย่าง ความสำเร็จและขยายผลสู่ชุมชนในท้องถิ่นต่อไป

3.1 กลุ่มแกนนำหลายภาคส่วนร่วมกันกำหนดเป้าหมาย เพื่อให้โรงเรียนเป็น กลไกในการพัฒนาชุมชน

3.2 กระบวนการค้นหาต้นทุนชุมชน ปัญหาชุมชน ทดลองนำปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning)

3.3 สร้างห้องทดลองในโรงเรียน (โคกหนองนา ในโรงเรียน)

3.4 นำไปปฏิบัติในพื้นที่จริงของชุมชน โดยนักเรียนเป็นกลไกในการสร้าง กระบวนการมีส่วนร่วม

3.5 ครู จัดทำงานวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรร่วมกับชุมชน โดยนำผลที่ได้รับมาปรับ และพัฒนาตัวชี้วัดจนได้หลักสูตรการเรียนการสอน บนฐานชุมชน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงสามารถขยายผลไปยังโรงเรียนอื่น ๆ ในระดับตำบลและจังหวัด

3.6 เสนอแนะเป็นข้อเสนอเชิงนโยบาย เพื่อปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างต่อไป

9. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

9.1 น้อมนำ โครงการพระราชทาน อารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนว พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคกหนองนาแห่งน้ำใจและความหวัง” พัฒนาสู่การเรียนรู้ ในสถานศึกษา

9.2 เป็นต้นแบบของความสำเร็จของโรงเรียนตัวอย่างในโครงการพระราชทาน อารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง” สู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน สร้างความสอดคล้องพฤติกรรม แนวความคิด ระหว่างครู ผู้ปกครอง นักเรียน ชุมชน หรือบรร (บ้าน วัด โรงเรียน) สู่เป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGsS)

9.3 สถานศึกษา และชุมชน มีแหล่งอาหารที่ปลอดภัย อุดมสมบูรณ์ พึ่งพาตนเองได้

9.4 สถานศึกษาร่วมกับชุมชนนำหลักการ โคกหนองนาแห่งน้ำใจและความหวัง แก้ไขปัญหาภายในชุมชน

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับโคก หนอง นา โมเดล

พระราชดำรัสในหลวงรัชกาลที่ 9 พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าถวายชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2541 ความองค์หนึ่งว่า "เศรษฐกิจพอเพียงหรือทฤษฎีใหม่นี้ สองคำนี้จะนำความเจริญมาสู่ประเทศได้ แต่ต้องมีความเพียรแล้วต้องอดทน ต้องไม่ใจร้อน ต้องไม่พูดมาก ต้องไม่ทะเลาะกัน ถ้าทำได้โดยเข้าใจกันเชื่อว่าทุกคนจะมีความพอใจได้"

เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2564 ความองค์หนึ่งว่า “โคก หนอง นา” นอกจากเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ทางด้านเกษตรกรรมแล้วยังเป็นศิลปะเป็นแบบฝึกหัดที่ดีในการที่จะรวมเกษตรกรที่หลากหลายให้มาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ในเวลาเดียวกันรักษาความหลากหลาย แต่ความหลากหลายนั้นก็เกื้อกูลซึ่งกันและกัน โคกหนองนา ความหมายดีอยู่แล้ว ก็คือ เกษตรเพื่อความอุดมสมบูรณ์เพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชน และชีวิตของพวกเรา เพราะว่าประเทศของเรานี้ไม่หนีเรื่องการเกษตรคือปากท้อง และเป็นชีวิตของเราตามพระบรมราโชบายของรัชกาลที่ 9 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานมา ได้รับพระมหากรุณาธิคุณมามากมาย ในเรื่องของเกษตร ในเรื่องของการพัฒนา อันนี้ก็เป็นการรวมหรือแสดงตัวอย่าง และเป็นตัวอย่างที่ใช้งานได้จริง ๆ นำไปใช้ได้ ไม่ใช่เป็นโมเดลที่แสดงไว้ในตู้ อยู่คงที่ แต่เป็นโมเดลที่ใช้งานได้จริง ๆ นำไปใช้ได้ อย่างอ่อนตัว อย่างใช้งานได้จริง ๆ แล้วก็หลากหลายได้ โคกหนองนา นำความหลากหลายและความอ่อนตัวมารวม เพื่อใช้งานในเรื่องปากท้องและการเกษตร ซึ่งเป็นเศรษฐกิจของเรา “พระราชดำรัสในหลวงรัชกาลที่ 10 เรื่อง อารยเกษตร”

วิวัฒน์ ศัลยกำธร (2561) อ้างถึงใน ทองคุณ บุญศรี และคณะ (2564: 20) กล่าวว่า โคก หนอง นา โมเดล จากพื้นฐานของเกษตรทฤษฎีใหม่สู่การออกแบบพื้นที่ตามแบบ โคก หนอง นา โมเดล ยังคงยึดเรื่องของการคำนวณโดยเฉพาะเรื่องน้ำ การคำนวณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นได้คำนวณวันฝนตกและฝนไม่ตกในหน้าฝนไว้ด้วยกัน โดยคำนวณว่าวันที่ฝนไม่ตกนั้นน้ำจะระเหยไป 1 ชั่วโมง ในทุกวัน และใน 1 ปี จะมีวันที่ฝนไม่ตกโดยเฉลี่ย 300 วัน หมายถึงน้ำจากหนองที่ขุดจะระเหยถึง 3 เมตร แสดงให้เห็นความละเอียดและความรอบรู้ในการคำนวณ ซึ่งเมื่อประยุกต์ใช้ก็จะทำให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ โดยพิจารณาจากปริมาณต้นไม้ที่ให้ร่มเงา ความชื้น ชนิดของดิน และอื่น ๆ

กรมการพัฒนาชุมชน (2563) กล่าวว่า โครงการพัฒนาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” โดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย พื้นที่ดำเนินการประกอบด้วย พื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต (Community Lab Model for quality of life : CLM) จำนวน 337 ตำบล และพื้นที่ครัวเรือนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต (Household Lab Model for quality of life : HLM) จำนวน 24,842 ครัวเรือน

ซึ่งมีหลักการและเหตุผลโครงการ คือ สถานการณ์ของประเทศไทยในปัจจุบันต้องเผชิญกับผลกระทบจากวิกฤตการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ซึ่งส่งผลกระทบไปถึงวิกฤตทางด้านเศรษฐกิจ ด้านการสาธารณสุข ด้านการคมนาคมและอื่น ๆ ส่งผลให้เกิดวิกฤตทางสังคม ขนาดหนักไปทั่วทั้งโลก จากรายงานของ McKinsey & Company (March 26, 2020) จะส่งผลให้โลกมีผลผลิต (Productivity) ลดลงถึง 300 นั้นหมายถึงโลกจะขาดอาหารและเศรษฐกิจจะมีการเติบโตลดลง -1.5% ของ World GDP อีกทั้งวิกฤตด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทั้งเรื่องภัยแล้งและน้ำท่วมที่คาดว่าจะมีความรุนแรงขึ้นทั้งในเชิงความผันผวน ความถี่ และขอบเขต ที่กว้างมากขึ้น ซึ่งจะสร้างความเสียหายต่อชีวิตและโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น ทำให้เศรษฐกิจฐานราก (Local economy) ของประเทศเกิดความเสียหายเพิ่มปัญหาความยากจน และความเหลื่อมล้ำทางสังคม ตลอดจนระบบการผลิตทางการเกษตรที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับความมั่นคงด้านอาหาร และน้ำ ขณะที่ระบบนิเวศต่าง ๆ มีแนวโน้มเสื่อมโทรมลงและมีแนวโน้มที่จะสูญเสียความสามารถในการรองรับความต้องการของมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทางออกของประเทศไทยในการรอดพ้นวิกฤตและเกิดการพัฒนายั่งยืน ได้ถูกกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561-2580 และนโยบายรัฐบาลที่จะสืบสาน รักษา ต่อยอด และพัฒนาประเทศตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระชนกาธิเบศร มหาภูมิพล -อดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร กระทรวงมหาดไทย มอบหมายให้กรมการพัฒนาชุมชนน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน เน้นประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยการพัฒนาคนให้พึ่งตนเอง ความเป็นเจ้าของและบริหารจัดการโดยชุมชน พัฒนาหมู่บ้านหรือชุมชนให้มีวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงและเป็นสังคม "อยู่เย็น เป็นสุข" ทั้งนี้กรมการพัฒนาชุมชนร่วมกับมูลนิธิสิริกรรมธรรมชาติ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง และภาคีเครือข่ายภาคส่วนต่าง ๆ ทั้ง 7 ภาคี ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ตามกลไกการขับเคลื่อนสืบสานศาสตร์พระราชา เพื่อการปฏิรูปประเทศโดยใช้หมู่บ้านเป็นฐานของการพัฒนา มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันให้ทุกครัวเรือน และพัฒนาคนให้มีความรู้และปรับตัวให้สามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข มีอาชีพ สร้างรายได้ ท่ามกลางวิกฤตโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ด้วยการจัดทำโครงการที่ประยุกต์การใช้ศาสตร์พระราชา และน้อมนำเอาแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริกว่า 40 ทฤษฎี ที่ทรงพระราชทานไว้ให้ในการแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมมาประยุกต์กับแนวคิดการพัฒนาพื้นที่และการออกแบบเชิงภูมิสังคมไทย เพื่อการพึ่งตนเองและรองรับภัยพิบัติในรูปแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” สร้างการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เหมาะสมกับหมู่บ้านในภูมิสังคมต่าง ๆ ผ่านการทำงานในรูปแบบการจ้างงานและการร่วมลงแรงด้วยการสนับสนุนวัสดุพื้นฐานและงบประมาณ บูรณาการการทำงานจากภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อสร้างงาน สร้างรายได้ให้ครัวเรือน

และชุมชนที่เข้าร่วมโครงการในระดับพื้นฐานดำเนินการสร้าง ดังนี้ 1) พื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ การพัฒนาคุณภาพชีวิต (Community Lab Model for quality of life : CLM) ระดับตำบล จำนวน 337 ตำบล แยกเป็นขนาดพื้นที่ 10 ไร่ จำนวน 23 พื้นที่ และพื้นที่ 15 ไร่ จำนวน 314 พื้นที่ รวมพื้นที่ไม่น้อยกว่า 4,940 ไร่ และให้การสนับสนุนเพื่อพัฒนา 2) พื้นที่ครัวเรือนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต (Household Lab Model for quality of life : HLM) ระดับครัวเรือนจำนวนทั้งสิ้น 24,842 ครัวเรือน ขนาดพื้นที่ไม่เกิน 3 ไร่/ครัวเรือน รวมพื้นที่ไม่เกิน 54,676 ไร่ และ 3) บูรณาการร่วมพัฒนาพื้นที่ระดับตำบล เพื่อการบริหารจัดการน้ำขั้นพื้นฐานที่เหมาะสมกับภูมิสังคมตามแนวพระราชดำริ 10 วิธี เชื่อมโยงกับพื้นที่ปฏิบัติการโครงการ จากนั้นพัฒนาสู่ระดับก้าวหน้า โดยการดำเนินการส่งเสริมการสร้างมาตรฐานการผลิต การแปรรูปและการตลาดตามมาตรฐานอินทรีย์วิถีไทยและยกระดับชุมชนทั้ง 337 ตำบล ให้สามารถ 1) แก้ไขวิกฤตด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของประเทศ 2) เสริมสร้างความสามัคคีและสร้างเสริมสุขภาพให้แข็งแรง ผ่านการทำกิจกรรมพัฒนาพื้นที่ร่วม 3) สร้างระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่ผลิตอาหารปลอดภัย จากสารเคมีและผลผลิตสมุนไพรต่าง ๆ เพื่อยกระดับอาหารให้เป็นยาที่สามารถสร้างเสริมภูมิคุ้มกันโรคต่าง ๆ 4) เพิ่มการจัดการกักเก็บน้ำฝนที่ตกในพื้นที่ได้เพียงพอต่อการเพาะปลูกและการดำรงชีวิต ช่วยแก้ปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วม 5) เพิ่มพื้นที่ป่าที่ช่วยฟอกอากาศที่บริสุทธิ์และช่วยกักเก็บคาร์บอน ในชั้นบรรยากาศ ลดปัญหาฝุ่นละอองขนาดเล็ก PM 2.5 6) เก็บรักษาและฟื้นฟูป่าหน้าดินด้วยการเก็บตะกอนดินในพื้นที่ ช่วยสร้างความสมดุลของระบบนิเวศในดิน น้ำ และป่า 7) เพิ่มความหลากหลายให้กับพันธุ์กรรมของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ ที่สำคัญยังช่วยชุมชน ทั้งนี้การดำเนินงานสู่ระดับก้าวหน้าในระยะที่ 2 มีแผนดำเนินการส่งเสริมในระดับชุมชนให้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มเป็นกลุ่มอาชีพ เพื่อสร้างวิสาหกิจเพื่อชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการสร้าง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และสนับสนุนกระบวนการผลิตด้วย การส่งเสริมและสนับสนุนให้วิสาหกิจชุมชนสามารถพัฒนา ยกระดับมุ่งไปสู่การจัดตั้งบริษัทวิสาหกิจเพื่อสังคมในระดับตำบล เพื่อพัฒนาศักยภาพการเพิ่มผลผลิตต่าง ๆ ที่ได้จากในพื้นที่ ดำเนินการเพิ่มมูลค่าด้วยการแปรรูป ขยายตลาดการท่องเที่ยวชุมชน ฯลฯ และสร้างงานวิจัยชุมชนเพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์หรือค้นหาอัตลักษณ์ของชุมชน การสร้างนวัตกรรมที่เหมาะสมกับภูมิสังคมของชุมชนสร้างการจัดการเรียนรู้ในมิติการพึ่งตนเอง ด้านครู คลัง ช่าง หมอ ของชุมชนร่วมกับสถาบันการศึกษาในพื้นที่ชุมชนทั่วประเทศให้ได้ผลการดำเนินงานที่สามารถนำไปต่อยอดให้กับวิสาหกิจชุมชนในด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน การเพิ่มมูลค่าผลผลิตและยกระดับเศรษฐกิจฐานรากของชุมชน รวมทั้งสร้างการสื่อสารสังคมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในระดับชุมชน ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับประเทศและระดับนานาชาติ เรื่อง การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) ในรูปแบบการทำงานตามศาสตร์พระราชาสู่การปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิต

ของประชาชนให้บรรลุตามเป้าหมายเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) (SEP for SDGs) ในรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ที่เข้าถึงคนได้ทุกระดับและทุกวัย ผ่านการดำเนินงานโครงการในทุกพื้นที่เพื่อสื่อสารวิธีการแก้ไขวิกฤติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยการสร้างตัวอย่างความสำเร็จที่เริ่มต้นจากการพัฒนาคนให้โลกได้รับรู้อย่างแพร่หลาย ซึ่งการขับเคลื่อนตามกระบวนการทั้ง 2 ระยะจะเป็นการเตรียมความพร้อมให้ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเองในเรื่องของน้ำ อาหาร และพลังงานทดแทน สร้างภูมิคุ้มกันชุมชนต่อสภาพปัจจุบันที่โลกกำลังเผชิญกับวิกฤติทางด้านความอดอยาก และวิกฤติความขัดแย้งของสงครามเศรษฐกิจหรือสงครามรูปแบบต่าง ๆ ในอนาคต โดยมีวัตถุประสงค์ของโครงการฯ ประกอบด้วย 1) เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้การน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์สู่การปฏิบัติในรูปแบบ โคก หนอง นา โมเดล 2) เพื่อพัฒนาพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบ “โคก หนอง นา โมเดล” ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงระดับตำบลและระดับครัวเรือน 3) เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจท้องถิ่นและชุมชนผ่านการสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร แรงงานและบัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานที่อพยพกลับท้องถิ่นและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ในช่วงวิกฤติการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID - 19) โดยกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ให้เกิดผลผลิตของ ดังนี้ กลุ่มเป้าหมายสามารถเป็นแกนนำขับเคลื่อนการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ประยุกต์สู่การปฏิบัติในรูปแบบโคก หนอง นา โมเดล ในพื้นที่เป้าหมายได้ จำนวน 34,367 คน เกิดพื้นที่เรียนรู้ชุมชนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต (Community Lab Model for quality of life : CLM) ในระดับตำบล จำนวน 337 ตำบล ขนาดพื้นที่ไม่น้อยกว่า 4,940 ไร่ และเกิดพื้นที่ครัวเรือนต้นแบบการพัฒนาคุณภาพชีวิต (Household Lab Model for quality of life : HLM) พื้นที่ไม่น้อยกว่า 59,676 ไร่ พร้อมเกิดการสร้างงานสร้างรายได้แก่เกษตรกร บัณฑิตจบใหม่ กลุ่มแรงงานอพยพกลับท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID - 19) ในพื้นที่ 3,246 ตำบล รวมจำนวน 9,188 คน

2.2 หลักการสืบสานศาสตร์พระราชา “โคก-หนอง-นาโมเดล”

2.2.1 หลักการออกแบบพื้นที่ โคก หนอง นา ตามภูมิสังคม

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2564) กล่าวว่า การออกแบบพื้นที่ด้วยโคก หนอง นา เป็นการประยุกต์หลักทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร ให้เหมาะสมตามสภาพตามภูมิสังคมของแต่ละพื้นที่ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด กล่าวคือ สอดคล้องกับ “ภูมิ” หรือ สภาพทางกายภาพของพื้นที่ และ “สังคม” หรือวิถีชีวิต ค่านิยมความหลากหลายของวัฒนธรรมและประเพณีของคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่

2.2.2 หลักการทำ โคก หนอง นา

การทำโคก หนอง นา เป็นการจัดการพื้นที่ซึ่งเหมาะกับการทำเกษตรตามทฤษฎีใหม่ (30 : 30 : 30 : 10) โดยยึดหลักการที่ว่าฝนตกเท่าไร ต้องกักเก็บน้ำไว้ให้ได้ทั้งหมดไม่ทิ้งควบคู่กับ หลักการทรงงานของพระราชา คือ ต้องไม่ติดตำรา ต้องมีความยืดหยุ่นในการทำงาน ทำตามภูมิสังคม และทำแบบคนจน (ค่อย ๆ ทำตามกำลัง) มีรายละเอียดดังนี้

1. ดินที่ขุดทำหนองน้ำนั้นให้นำมาทำโคก บนโคกปลูก “ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง” ตามแนวทางพระราชดำริ คือ ใช้เป็นไม้ใช้สอยเพื่อสร้างบ้านเรือน ช่วยสร้างความร่มเย็น ความชุ่มชื้นในพื้นที่และควรปลูกป่าเป็นไม้ 5 ระดับ ได้แก่ ไม้สูง ไม้กลาง ไม้เตี้ย ไม้ริยดินและพืชหัวใต้ดิน เพื่อให้รากสานกันหลายระดับ ตำแหน่งของป่าควรอยู่ทิศตะวันตกเพื่อช่วยบังแสงอาทิตย์ ยามบ่าย

2. หนองน้ำต้องขุดลึกมากกว่า 3 เมตร เพื่อให้มีน้ำเหลือพอในหน้าแล้ง มีความต่างระดับก้นตื้นเพื่อปลาจะวางไข่ บริเวณตะพักควรปลูกหญ้าแฝกไว้บริเวณรอบ ๆ เพื่อป้องกันการพังทลายของขอบบ่อและเพื่อให้น้ำกระจายไปเต็มพื้นที่ ให้ขุด “คลองไส้ไก่” โดยขุดให้คดเคี้ยวไปตามพื้นที่ เพื่อให้น้ำกระจายเต็มพื้นที่เพิ่มความชุ่มชื้น ลดพลังงานในการรดน้ำต้นไม้ในคลองไส้ไคนั้นทำหลุมขนมครกและฝายทอดน้ำไปด้วย

3. นา ยกคันนาให้สูงอย่างน้อย 1 เมตร ความกว้างตามความเหมาะสม เพื่อให้สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ยามน้ำหลาก และปลูกข้าวอินทรีย์พื้นบ้าน โดยเริ่มจากการฟื้นฟูดิน ด้วยการทำเกษตรอินทรีย์คั้นชีวิตเล็ก ๆ หรือจุลินทรีย์กลับคืนแผ่นดิน ข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่เติบโตด้วยดินที่อุดมสมบูรณ์จะมีภูมิคุ้มกันต่อโรคและแมลง

4. คันนาทองคำ บนคันนาและโดยรอบพื้นที่ ปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลาทำให้พออยู่ พอกิน พอใช้ พอร่มเย็น เป็นเศรษฐกิจพอเพียงขั้นพื้นฐาน ก่อนเข้าสู่ขั้นก้าวหน้า คือ ทำบุญ ทำทาน เก็บรักษา ค้าขาย และเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ซึ่งมีตัวแปรสำคัญ 5 ประการ ประกอบด้วย

ไฟ (ทิศทางของแสง) สำรองทิศเหนือ ใต้ ตะวันออก ตะวันตก และทิศทางการขึ้นของดวงอาทิตย์

ลม การออกแบบบ้านให้มีทิศทางของช่องลมสอดคล้องกับลมที่พัดมาแต่ละฤดูกาล จะช่วยลดการใช้พลังงานในบ้านและเพื่อให้บ้านเย็นอยู่สบาย โดยตามหลักปกติลมฝนจะพัดมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้และลมหนาวหรือลมข้าวเบาจะพัดมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้ควรวางตำแหน่งของอาคารบ้านเรือน ลานตากข้าว และลานนวดข้าว ไม่ให้ขวางทิศ

ดิน วางแผนการขุดหนองน้ำและการปรับปรุงสภาพดินให้เหมาะสม โดยนำดินที่ขุดหนองมาทำโคก ให้โคกอยู่ทางทิศตะวันตก เมื่อต้นไม้สูงใหญ่จะช่วยบังแดดและให้ร่มเงา

น้ำ ขุดหนองน้ำ โดยคูทางไหลของน้ำเข้าและออกจากพื้นที่วางตำแหน่งหนองน้ำ ในทิศที่ให้ลมร้อนพัดผ่าน จะทำให้บ้านร่มเย็น ขุดหนองให้มีขอบคดโค้งเพื่อเพิ่มพื้นที่เพาะปลูก และทำตะพักให้ลดหลั่นตามระดับความสูง โดยชั้นแรกควรมีความสูงเท่ากับระดับของแสงแดด ที่ส่องลงไปถึง ปลูกไม้่น้ำหรือพืชน้ำเพื่อให้ปลาสามารถวางไข่ อนุบาลสัตว์น้ำได้ และเป็นที่อยู่อาศัย

คน ออกแบบให้เหมาะสมกับความต้องการ ฐานะ และกำลังของเจ้าของที่ดิน และต้องผ่านการฝึกอบรมให้มีความรู้ลึกซึ้งถึงวิธีการต่าง ๆ นอกจากความรู้แล้วยังต้องฝึกเรื่อง ความเพียรความอ่อนน้อมถ่อมตน

อย่างไรก็ตาม "**โคก หนอง นา**" อาจต้องปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ในกรณี ที่พื้นที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงหรือภูเขา การสร้างหลุมขมครกจะถูกนำไปใช้ในกรณี ที่ต้องการฟื้นฟูพื้นที่เขา ที่เป็นลักษณะเขาหัวโล้น สภาพพื้นที่ป่าบนภูเขาที่ถูกรุกรานทำลาย แห่งแล้ง ขาดความอุดมสมบูรณ์ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ จำเป็นต้องมีการฟื้นฟูพื้นที่ป่า ที่เสื่อมสภาพให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ การนำ "**โคก หนอง นา**" มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ ต้องทำให้สอดคล้องกับภูมิสังคมเน้นการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง เพื่อสร้างสมดุล แก่ระบบนิเวศ

วิวัฒน์ ศัลยกำธร (2561) กล่าวว่า โคก หนอง นา โมเดล : เก็บดิน กักน้ำ สร้างป่า การออกแบบพื้นที่ โคก หนอง นา โมเดล ก็คือ การประยุกต์ใช้ “เกษตรทฤษฎีใหม่” ให้เหมาะสม ตามแต่ละพื้นที่ตามภูมิสังคม ซึ่งเมื่อก่อนนั้นอาจจะไม่จำเป็นต้องมีโคกเพียงแต่แบ่งพื้นที่ให้มีพื้นที่ สำหรับกักเก็บน้ำให้เพียงพอต่อการเพาะปลูกและการบริโภค ตอนนี้เราเห็นแล้วว่า ต้นน้ำ ที่เคยเป็นป่านั้นได้กลายเป็นเขาหัวโล้นไปหมดแล้ว ดังนั้น การนำดินที่ขุดหนองมาสร้างไว้เป็นโคก ก็เพื่อสร้างพื้นที่ปลอดภัยให้กับตนเอง จะสร้างยุ่งฉาง เลี้ยงสัตว์ไว้บนโคกก็ได้ที่สำคัญการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง บนพื้นที่เป็นโคกนั้นต้นไม้จะเจริญเติบโตได้ดีเพราะรากสามารถหยั่งลึก ลงไปในดินได้ดีกว่า วิถีชีวิตที่มีโคก มีนา มีหนองนั้น ทำให้บรรพบุรุษของเราอยู่รอดมาจนถึงวันนี้ เพราะเมื่อเข้าสู่ฤดูน้ำหลากบนโคกจะเป็นที่สำหรับทำกิน มีต้นไม้ที่ปลูกไว้ เป็นที่หลบภัยของสัตว์ คนและที่เก็บอาหารของคนสมัยก่อน ที่สำคัญเป็นแหล่งผลิตปุ๋ยที่จำลองระบบป่าเข้ามาไว้ในพื้นที่ ของตัวเองด้วยป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ปุ๋ยธรรมชาติจะถูกชะล้างลงไปในนา แปลงนานอกจากนี้ ปลูกข้าวยังต้องใช้เป็นพื้นที่ช่วยกักเก็บน้ำยามหน้าน้ำหลาก คั่นน้ำจึงจำเป็นต้องยกสูงเพราะ “คั่นนา คือเขื่อนของชาวนา” เมื่อยกคั่นนาสูงแล้วก็มีพื้นที่ปลูกไม้ใช้สอย ปลูกพืชผักสวนครัวบนคั่นนา พออยู่ พอกิน ไม่ลำบาก และช่วยป้องกันน้ำไหลหลากไปท่วมเมือง การออกแบบพื้นที่ตามหลักภูมิสังคมไทย การออกแบบพื้นที่เพื่อการจัดการน้ำ เริ่มจากต้อง “รู้จัก” พื้นที่ของตัวเองก่อน โดยข้อมูลพื้นฐาน ที่ประกอบเป็นความรู้ด้านภูมิศาสตร์ และลักษณะของดิน น้ำ ลม ไฟ (แสงอาทิตย์) ที่เป็นแบบเฉพาะ ของตนเอง เมื่อรู้สภาพพื้นที่แล้ว ต่อไปมาดูลักษณะของร่องมรสุม เรามีลมมรสุมมาจากตะวันตก

เฉียงใต้ที่มาตามปกติ ส่วนลมที่มาแล้วทำความเสียหายคือลมที่มาจากทางประเทศฟิลิปปินส์ แต่มีประเทศเวียดนาม ลาว กัมพูชาป้องกันไว้ ส่วนลมหนาวมาจากประเทศจีนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือภูมิประเทศแบบนี้ทำให้ประเทศไทยเหมาะสำหรับเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชอาหาร และเป็นแหล่งผลิตอาหารให้กับชาวโลกได้มากที่สุดบนผืนดินสุวรรณภูมิกว่า 500 ไร่

กรมการพัฒนาชุมชน (2563) กล่าวว่า โคก-หนอง-นา โมเดล เป็นการจัดการพื้นที่ในรูปแบบต่าง ๆ ตามภูมิสังคม ประยุกต์จากพระราชดำริเกษตรทฤษฎีใหม่ที่เหมาะสมกับพื้นที่ประเทศไทย ซึ่งเป็นการผสมผสานเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริเข้ากับพื้นที่บ้านที่อยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติในพื้นที่ ต่อยอดด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่เพิ่มพื้นที่ป่า สร้างความมั่นคงทางอาหารเป็นการให้ธรรมชาติจัดการตัวมันเองโดยมีมนุษย์เป็นส่วนส่งเสริมให้มันสำเร็จเร็วขึ้น ดังนี้

ในขั้นพื้นฐาน เน้นการพึ่งพาตนเอง ด้านน้ำ อาหาร และพลังงานอย่างเป็นระบบ สามารถนำผลผลิตที่ได้มาต่อยอดแปรรูป

ในขั้นก้าวหน้า เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากและคุณภาพชีวิต ลดความเหลื่อมล้ำในสังคม สร้างความสามัคคีในชุมชน

โคก หนอง นา โมเดล เป็นโครงการที่ถูกเลือกเพื่อมาพัฒนาต่อยอดการเรียนรู้การเกษตร เพราะเป็นโครงการที่เป็นต้นแบบของการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวเศรษฐกิจในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ด้านการบริหารจัดการน้ำและพื้นที่เกษตร โคกหนองนา เป็นโมเดลต้นแบบที่สถาบันเศรษฐกิจพอเพียงและมูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติ น้อมนำพระราชดำริผสมผสานกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยแบ่งพื้นที่ เป็นสัดส่วน 30:30:30:10 ดังนี้

พื้นที่ร้อยละ 30 แรก สำหรับแหล่งน้ำ โดยการขุดบ่อ ทำหนอง และคลองไส้ไก่

พื้นที่ร้อยละ 30 ที่สอง สำหรับทำนา ปลูกข้าว

พื้นที่ร้อยละ 30 ที่สาม สำหรับทำโคกหรือป่า ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง คือ ปลูกไม้ใช้สอย ไม้กินได้ และไม้เศรษฐกิจ เพื่อให้ได้ประโยชน์

พื้นที่ร้อยละ 10 สุดท้าย สำหรับที่อยู่อาศัย และเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ ปลา โค กระบือ เป็นต้น (เนคเทค: 2559)

โคก หนอง นา โมเดล เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่มีตัวแปรหลักที่สำคัญ 5 อย่าง ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และคน ซึ่งตัวแปรที่แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ทำให้การออกแบบพื้นที่การเกษตรที่มีความแตกต่างกันดินที่แตกต่างกันมีผลต่อการออกแบบพื้นที่ เพราะการขุดหนองน้ำ ต้องมีการวางแผน สิ่งที่สำคัญ คือ การปรับปรุงดินให้เหมาะสม โดยใช้การฟื้นฟูปริมาณความสมบูรณ์ของหน้าดินด้วยการนำฟาง ใบไม้ หรือหญ้า คลุมหน้าดินเติมปุ๋ยอินทรีย์แบบน้ำและแห้ง จะช่วยแก้ปัญหาของดินได้ ในส่วนของน้ำ ทิศทางการไหลของน้ำเข้าและออกพื้นที่เป็นส่วนสำคัญ

ส่วนหนึ่ง ในการวางตำแหน่งของหนองน้ำในทิศทางที่ให้ลมร้อนพัดผ่าน ซึ่งช่วยในการประหยัดพลังงานและทำให้อุณหภูมิบริเวณบ้านเย็นลง การขุดหนองน้ำที่มีความคดเคี้ยวเพื่อเพิ่มพื้นที่ในการปลูกพืชบริเวณริมหนองน้ำ ทำตะพัก หรือการลดล้นระดับความสูงของหนองน้ำ โดยชั้นแรกควรมีความลึกที่แสงแดดส่องถึงควรปลูกพืชน้ำไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหาร แหล่งวางไข่และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ เช่น ไข่ปลา คือ การนำหญ้า หรือฟาง และปุ๋ยหมักวางกองสลับกันที่บริเวณต้นน้ำเพื่อสร้างแหล่งกักตุนพืชและแหล่งกักตุนสัตว์ เป็นอาหารให้กับสัตว์น้ำในพื้นที่ ทิศทางของลมที่มีความแตกต่างกัน เป็นส่วนหนึ่งในการเลือกการวางตำแหน่งบ้านและลานตากข้าว จึงควรวางตามแนวของลมหนาว นอกจากนั้นบ้านควรออกแบบให้มีช่องลมรับกับทิศทางของลมในแต่ละฤดูกาล เพื่อให้บ้านเย็นลดการใช้พลังงานในส่วนของไฟหรือทิศทางของแสงแดดจากดวงอาทิตย์ที่ส่องลงมาทำให้เกิดความร้อนเช่นกัน ดังนั้น การออกแบบพื้นที่จึงต้องสำรวจทิศทาง การขึ้นและการตกของดวงอาทิตย์ในแต่ละฤดู เพราะในแต่ละฤดูทิศทางและช่วงเวลาจะแตกต่างกัน และความต้องการของผู้อยู่อาศัยเป็นสิ่งสำคัญ การคำนึงถึงประโยชน์การใช้สอย วัฒนธรรมและอาชีพนี้ต้องเหมาะสมกับการดำรงชีวิตของผู้อาศัย ตัวแปรสำคัญทั้ง 5 ส่วนนี้หากนำไปปรับใช้กับการเกษตรของตนเองให้ใช้สอยที่เหมาะสมและมีประโยชน์สูงสุด วิวัฒน์ ศัลยกำธร (2563)

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับหลักการออกแบบพื้นที่ โคก หนอง นา ตามภูมิสังคมสามารถสรุปได้ว่าการออกแบบพื้นที่ โคก หนอง นา ต้องสอดคล้องกับ “ภูมิ” หรือ สภาพทางกายภาพของพื้นที่ และ “สังคม” หรือวิถีชีวิต ค่านิยม ความหลากหลายของวัฒนธรรมและประเพณีของพื้นที่ โดยมีตัวแปรที่สำคัญ 5 ประการ ประกอบด้วย ดิน คือ ต้องรู้จักสภาพดินของตนเอง น้ำ คือ รู้จักรักษาน้ำฝนจากธรรมชาติ รู้จักทางน้ำเข้าออก เพื่อวางตำแหน่งหนองน้ำให้เหมาะสม ลม คือ เตรียมพื้นที่ใช้ประโยชน์จากทิศทางลม ไฟ คือ ทิศทางของดวงอาทิตย์ในแต่ละฤดูเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ และคน คือ ออกแบบพื้นที่ตามความต้องการตามวิถีชีวิตความเป็นอยู่

โคก หนองนา โมเดล เป็นการจัดการพื้นที่ซึ่งเหมาะกับพื้นที่การเกษตร โดยเป็นการผสมผสานเกษตรทฤษฎีใหม่เข้ากับภูมิปัญญาพื้นบ้านที่อยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติในพื้นที่นั้น ๆ โคก หนอง นา โมเดล เป็นการทำให้ธรรมชาติจัดการตัวมันเอง โดยมีมนุษย์เป็นส่วนส่งเสริมให้สำเร็จเร็วขึ้นอย่างเป็นระบบมีหลักการจัดการพื้นที่ ดังนี้ (Provincial Community Development Office of Muang Sukhothai, 2020: 1)

1. โคก หรือพื้นที่สูง โดยดินที่ขุดทำหนองน้ำนั้นให้นำมาทำโคก บนโคกปลูก “ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง” ตามแนวทางพระราชดำริ ปลูกพืช ผัก สวนครัว เลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ทำให้พออยู่ พอกิน พอใช้ พอมีเงิน เป็นเศรษฐกิจพอเพียงขั้นพื้นฐาน ก่อนเข้าสู่

ชั้นก้วหน้า คือ ทำบุญ ทำทาน เก็บรักษา ค้าขาย และเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย หรือปลูกที่อยู่อาศัยให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศ

2. หนอง หนองน้ำหรือแหล่งน้ำ โดยขุดหนองเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ยามหน้าแล้งหรือจำเป็น และเป็นที่รับน้ำยามน้ำท่วม (หลุมขนมครก) ขุด “คลองไส้ไก่” หรือคลองระบายน้ำรอบพื้นที่ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยขุดให้คดเคี้ยวไปตามพื้นที่ เพื่อให้ น้ำกระจายเต็มพื้นที่เพิ่มความชุ่มชื้นลดพลังงานในการรดน้ำต้นไม้ ทำฝายทดน้ำ เพื่อกักเก็บน้ำไว้ในพื้นที่ให้มากที่สุด โดยเฉพาะเมื่อพื้นที่โดยรอบไม่มีการกักเก็บน้ำ น้ำจะหลากลงมายังหนองน้ำและคลองไส้ไก่ ให้ทำฝายทดน้ำเก็บไว้ใช้ยามหน้าแล้งหรือพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่ ทั้งการขุดลอก หนอง คู คลอง เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ยามหน้าแล้งและเพิ่มการระบายน้ำยามน้ำหลาก

3. นา สามารถบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์โดยพื้นที่น้านั้นให้ปลูกข้าวอินทรีย์ พื้นบ้านเริ่มจากการฟื้นฟูดิน ด้วยการทำเกษตรอินทรีย์ยั่งยืน คั้นชีวิตเล็ก ๆ หรือจุลินทรีย์กลับคืนแผ่นดิน ใช้การควบคุมปริมาณน้ำในนาเพื่อคุมหญ้า ทำให้ปลอดสารเคมี ปลอดภัยทั้งคนปลูกคนกิน โดยยกคันนาให้มีความสูงและกว้างเพื่อใช้เป็นที่ยืนน้ำท่วมและปลูกพืชอาหารตามคันนา

โคก หนอง นา โมเดล จึงเป็นการทำเกษตรที่เน้นการพึ่งพาตนเองเป็นการสร้างและพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมของตนให้มีความพร้อมที่จะเป็นแหล่งผลิตอาหารและเตรียมพร้อมที่จะรับมือการเปลี่ยนแปลงจากโลกภายนอก ไม่ว่าจะเป็นภาวะวิกฤตเศรษฐกิจถึงแม้จะไม่มีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิต แต่เกษตรกรก็ยังมีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภคหรือจะเป็นภาวะความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกตามฤดูกาล เกษตรกรก็ยังคงมีแหล่งน้ำในพื้นที่ของตนที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ นอกจากนี้ป่าไม้มีอยู่ยังช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์กลับคืนให้แก่ธรรมชาติ เป็นแหล่งอาหารของสัตว์ชนิดต่าง ๆ สร้างความสมดุลให้แก่ธรรมชาติและมนุษย์ให้สามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้อย่างเกื้อกูล (Sisakaew, 2020: 39)

พระปลัดสำราญ ฐานธมโม (2564: 27) รูปแบบโครงการ“โคก หนอง นา” โมเดล จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการแก้ไขปัญหาเรื่องการจัดการน้ำที่สถาบันเศรษฐกิจพอเพียงและมูลนิธิกิจกรรมธรรมชาติได้นำมำพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ด้าน การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้บริหารจัดการน้ำและพื้นที่การเกษตร โดยมีการผสมผสานกับภูมิปัญญาพื้นบ้านให้สอดคล้องกัน โดยแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วน 30 : 30 : 30 : 10 ดังนี้ 30 % สำหรับแหล่งน้ำ โดยการขุดบ่อทำหนองคลองไส้ไก่ 30 % สำหรับทำนาปลูกข้าว 30 % สำหรับทำโคกหรือป่า ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ก็คือปลูกไม้ใช้สอย ไม้กินได้และไม้เศรษฐกิจ เพื่อให้ได้ประโยชน์ คือ มีกิน มีอยู่ มีใช้ มีความสมบูรณ์และความร่มเย็น และ 10 % สำหรับที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ ปลา วัวและควาย เป็นต้น

ศาสตร์พระราชาสุขอย่างยั่งยืนลองปรับใช้ไม่จนแน่นนอน ทฤษฎีบันได 9 ขั้นสู่ความพอเพียง เป็นแนวทางที่ใช้ลำดับขั้นเพื่อเดินตามไปที่ละขั้นค่อยๆก้าวไปแบบยั่งยืนและมั่นคง ซึ่งหากใครทำตามได้รับรองว่าไม่มีจนแน่นนอน โดยแต่ละขั้นมีดังนี้

บันไดขั้นที่ 1-4 คือ เศรษฐกิจพอเพียงขั้นพื้นฐาน ขั้นที่ 1 พอกิน พื้นฐานที่สุดของมนุษย์ คือ ความต้องการปัจจัย 4 และประการสำคัญที่สุดของปัจจัย 4 คือ อาหาร ขั้นที่ 1 ของแนวทางแก้ปัญหาที่ยั่งยืน คือตอบคำถามให้ได้ว่า“ทำอย่างไร จึงจะพอกิน” โดยให้ความสำคัญกับข้าวปลาอาหารไม่ให้ความสำคัญกับเงิน ซึ่งเป็นเพียงแค่ “ตัวกลาง”ในการแลกเปลี่ยนตามมาตรฐานสากลโดยยึดถือหลัก “เงินทองเป็นของมายาข้าวปลาเป็นสืของจริง” เกษตรกรต้องเริ่มจากการอยู่ให้ได้โดยไม่ใช้เงิน มีอาหารพอมือ พอกิน ด้วยการปลูกพืช ผัก ผลไม้ให้พอกิน ขาวนาต้องเก็บข้าวไว้ให้พอสำหรับการมีกินทั้งปี ไม่ขายข้าวเปลือกเพื่อนำเงินไปซื้อ ข้าวสาร นอกจากนั้นหัวใจสำคัญของ “พอกิน” ยังมีความหมายรวมไปถึงความปลอดภัยในอาหารกินอย่างไรให้มีสุขภาพดี ไม่สะสมเอาความเจ็บไข้ได้ป่วยไว้ในร่างกาย นี่คือความหมายของบันไดขั้นที่ 1 ที่เกษตรกรต้องก้าวข้ามให้ได้

บันไดขั้นที่ 1-4 พอใช้ พออยู่ พอมีพอกิน เกิดขึ้นได้พร้อมกันด้วยคำตอบเดียว คือ “ปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง” ซึ่งป่า 3 อย่างจะให้ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สมุนไพรสำหรับรักษาโรค ทั้งโรคคน โรคพืช โรคสัตว์ ให้ไม้สำหรับ ทำบ้านพักที่อยู่อาศัยและให้ความร่มเย็นกับบ้านกับชุมชน กับโลกใบนี้ ซึ่งเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความยากจนของเกษตรกรไทย ซึ่งได้รับการพิสูจน์แล้วว่าสามารถแก้ปัญหาได้จริง และยังสามารถย้อนกลับไปแก้ปัญหาหนี้สินซึ่งสะสมพอกพูนจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ปัญหาความขาดแคลนน้ำภัยแล้ง ทั้งหมดล้วนแก้ไขได้จากแนวคิด ป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

บันไดขั้นที่ 5-9 คือเศรษฐกิจพอเพียงก้าวหน้า

บันไดขั้นที่ 5-6 บุญและทาน เครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียงเชื่อมั่นว่าสังคมไทยเป็นสังคมบุญ สังคมทาน ไม่เน้นการแลกเปลี่ยนทางการค้า แต่เน้นการทำบุญ ไม่เน้นการสะสมโดยมอบให้เป็นทรัพย์สินส่วนรวม โดยวัดหรือศาสนสถาน ตามแต่ละศาสนาเป็นศูนย์กลาง เป็นการฝึกจิตใจให้ละซึ่งความโลภ และกิเลสในการอยากได้ใคร่มี ลดปัญหาช่องว่างระหว่างชนชั้นตามความหมายอันลึกซึ้งของคำ“ยิ่งทำยิ่งได้ ยิ่งให้ ยิ่งมี” การให้ไปคือได้มาและเชื่อมั่นในฤทธิ์ของทาน ว่าทานมีฤทธิ์จริงและจะส่งผลกลับมาเป็นเพื่อน เป็นกัลยาณมิตร เป็นเครือข่ายที่ช่วยเหลือกันในทุกสถานการณ์ แม้ในวันที่โลกนี้ประสบกับวิกฤตการณ์

บันไดขั้นที่ 7 เก็บรักษา ขั้นต่อไปหลังจากสามารถพึ่งตนเองได้ พอมี พอเหลือทำบุญทำทานแล้ว คือการรู้จักเก็บรักษา ซึ่งเป็นการตั้งอยู่ในความไม่ประมาทและการรู้จักเก็บรักษา

ยังเป็นการสร้างรากฐานของการเอาตัวรอดในเวลาเกิดวิกฤตการณ์โดยยึดแนวทางตามวิถีชีวิตชาวนาสมัยก่อนซึ่งเก็บรักษาข้าวไว้ในยุ้งฉางเพื่อให้พอมีกินข้ามปี คัดเลือกและเก็บรักษา “ข้าวพันธุ์” ไว้สำหรับเป็นพันธุ์ข้าวในปีต่อไป ซึ่งผิดกับวิถีชาวนาในปัจจุบันที่ใช้วิธีการขายข้าวทั้งหมด แล้วนำเงินที่ขายได้ไปซื้อพันธุ์ข้าวเพื่อปลูกในปีต่อไป ส่งผลให้เกิดการขาดความมั่นคงและเปรียบเสมือนการใช้ชีวิตอยู่บนเส้นทางสายความประมาท เพราะหากเกิดภัยแล้ง น้ำท่วม ผลผลิตไม่ได้ตามที่ตั้งใจไว้ย่อมหมายถึงปัญหาหนี้สิน และการขาดแคลนพันธุ์ข้าวสำหรับปลูกในปีต่อไปนอกจากเก็บพันธุ์ข้าวแล้วยังเน้นให้รู้จักวิธีการถนอมอาหาร การสะสมอาหารไว้กินในยามแล้งด้วยการแปรรูปอาหารหลากหลายชนิด อาทิเช่น ปลาย้า ปลายแห้ง มะขามเปียก พริกแห้ง หอม กระเทียม เพื่อเก็บไว้กินในอนาคต

บันไดขั้นที่ 8 ขยาย เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เศรษฐกิจการค้า แต่ไม่ใช่เศรษฐกิจหลังเขา การค้าขายสามารถทำได้แต่ทำภายใต้การรู้จักตนเองรู้จักพอประมาณและทำไปตามลำดับโดยของที่ขาย คือ ของที่เหลือจากทุกชั้นแล้วจึงนำมาขาย เช่น ทำนาอินทรีย์ ปลูกข้าวปลอดสารเคมีไม่ทำลายธรรมชาติ ได้ผลผลิตเก็บไว้พอกิน เก็บไว้ทำพันธุ์ ทำบุญ ทำทานแล้วจึงนำมาขายด้วยความรู้สึกของการ “ให้” อยากที่จะให้สิ่งดี ๆ ที่เราปลูกเองเพื่อแม่ให้กับคนอื่น ๆ ได้รับสิ่งดี ๆ นั้น ๆ ด้วยการค้าขายตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นการค้าที่มองกลับด้าน “เพราะรักคุณจึงอยากให้คุณได้รับในสิ่งดี ๆ” พอเพียง เพื่ออุ้มชู เพื่อแม่ แบ่งปันไปด้วยกัน

บันไดขั้นที่ 9 เครือข่าย กองกำลังเกษตรโยธินคือ การสร้างกองกำลังเกษตรโยธินหรือการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงทั้งประเทศเพื่อขยายผลความสำเร็จตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติแนวคิดและวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ในชุมชนเพื่อการแก้ปัญหาวิกฤต 4 ประการอันได้แก่ วิกฤตการณ์ สิ่งแวดล้อม ภัยธรรมชาติวิกฤตการณ์โรคระบาดทั้งในคน สัตว์ พืช วิกฤตเศรษฐกิจข้าวยากหมากแพงวิกฤตความขัดแย้งทางสังคม

2.2.3 สืบสานศาสตร์พระราช “โคก-หนอง-นาโมเดล” คืนความชุ่มชื้นคืนน้ำให้กับชีวิตเกษตรกรไทย

เป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นพ้นอย่างหาที่สุดไม่ได้ของ “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช” ที่พระองค์ทรงงานอย่างหนัก เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับปวงชนชาวไทยผ่านสี่พันกว่าโครงการตลอดการทรงครองราชย์ของพระองค์ซึ่ง “เกษตรทฤษฎีใหม่” คือหนึ่งในโครงการพระราชดำริที่พระองค์ทรงวางแนวทางให้กับเกษตรกร “โคก-หนอง-นาโมเดล” เป็น “หลุมขนมครก เก็บกักน้ำ” เหมาะสำหรับสภาพพื้นที่ลุ่ม พื้นที่ที่จะออกแบบจะเน้นการเก็บน้ำเพื่อใช้สอยจากน้ำฝนที่ตกในพื้นที่เป็นหลัก และถ้ามีน้ำจากระบบชลประทานหรือแหล่งน้ำตามธรรมชาติ (แม่น้ำลำคลอง) เป็นส่วนเสริมจะทำให้พื้นที่มีหลักประกันด้านน้ำใช้ ส่วนพื้นที่ที่ไม่มีส่วนเสริมดังกล่าวการวางแผนเพื่อการบริหารการใช้น้ำอย่างยั่งยืนจึงเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงโดย โคก-หนอง-นาโมเดล จะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วนคือ โคก หนอง และนา

1) โคน : พื้นที่สูง เกิดจากการนำดินที่ขุดเพื่อทำบ่อน้ำหรือหนองน้ำมาทำเป็นเนินสูงจนเป็นโคน บนโคนให้ลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง โดยรากไม้ที่ปลูกจะสานกันหลายระดับทำหน้าที่เก็บกักน้ำไว้ในดิน ควรปลูกแฝกร่วมด้วยเพื่อช่วยเก็บกักน้ำและช่วยป้องกันการพังทลายของดิน รากไม้จะช่วยซับน้ำไว้แบบ “หลุมขนมครกใต้ดิน” เมื่อต้นไม้เจริญเติบโตป่ามีความสมบูรณ์ ป่าบนโคนจะช่วยเก็บน้ำไว้ใต้ดินมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับชนิดของดิน ตำแหน่งของโคนควรอยู่ทางทิศตะวันตกเพื่อช่วยบังแสงอาทิตย์ยามบ่าย บริเวณพื้นที่ของโคนจะใช้ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัย ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์และกิจกรรมอื่น ๆ ของเกษตรกร

2) หนอง : หนองน้ำหรือแหล่งน้ำเกิดจากการขุดบ่อกักเก็บน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์น้ำหรือปลูกพืชน้ำเพื่อใช้บริโภค ส่วนดินที่ขุดหนองน้ำนำไปใช้ทำโคกได้ตำแหน่งของหนองน้ำควรอยู่ทางทิศที่ลมร้อนผ่านเพื่อให้ลมเย็นลงก่อนพัดเข้าสู่บ้าน หนองน้ำ ควรขุดให้ขอบและพื้นหนองน้ำมีความคดโค้งเป็นร่องเป็นแนว มีความลึกหลายระดับและให้แดดส่องถึงเพื่อให้ปลาวางไข่ได้ดี มีการขุด “คลองไส้ไก่” เพื่อช่วยกระจายน้ำให้ทั่วพื้นที่เพิ่มความชุ่มชื้นในดินส่งผลดีต่อการปลูกพืช สร้าง “ฝายชะลอน้ำ” และ “หลุมขนมครก” เพื่อรับน้ำและชะลอน้ำที่ไหลมาดักตะกอนให้ไหลลงหนองน้ำน้อยลง ชะลอการสูญเสียแร่ธาตุและเป็นการเพิ่มแหล่งกักเก็บน้ำในพื้นที่ ปริมาณน้ำที่เก็บในหนองต้องคำนวณให้เพียงพอต่อการใช้งานในพื้นที่และมีน้ำเหลือใช้ในหน้าแล้งหรือฝนทิ้งช่วงบริเวณพื้นที่ของหนองจะใช้ประโยชน์เป็นแก้มลิงเก็บน้ำในหน้าฝนและแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคในหน้าแล้ง

3) นา : ควรยกหัวคันนาให้สูงอย่างน้อย 1 เมตร เพื่อเพิ่มพื้นที่เก็บน้ำไว้ในนาให้เท่ากับความสูงของคันนาและคันนากว้าง ๆ เพื่อปลูกไม้ผล ไม้สมุนไพร และพืชผักสวนครัวที่สามารถเก็บกินและขายสร้างรายได้ในทุก ๆ วันจึงถูกเรียกเป็น “หัวคันนาทองคำ” และปลูกแฝกเพื่อป้องกันการพังทลายของคันนาคันนาถูกใช้เป็นเครื่องมือปรับระดับน้ำเข้านาตามความสูงของต้นข้าว และยังสามารถใช้น้ำเพื่อควบคุมวัชพืชและแมลงตามภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยปริมาณน้ำฝนส่วนหนึ่งจะซึมลงดินเก็บเป็นน้ำใต้ดินช่วยสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ระบบนิเวศในดินต่อไป บริเวณพื้นที่ของนาจะใช้ประโยชน์เป็นที่ปลูกข้าว เลี้ยงปลาสำหรับกำจัดศัตรูของข้าวและเป็นอาหาร และปลูกพืชหมุนเวียนอื่น ๆ ของเกษตรกร

2.3 วิธีการออกแบบ “โคก-หนอง-นาโมเดล”

1) นำที่ดินของเกษตรกรมาแปลงหน่วยจากตารางวาเป็นตารางเมตร (1 ตารางวา เท่ากับ 4 ตารางเมตร) (พื้นที่ 1 ไร่หรือ 400 ตารางวา เท่ากับ 1,600 ตารางเมตร) เช่น มีที่ดิน 5 ไร่ เท่ากับ $5 \times 1,600$ เท่ากับ 8,000 ตารางเมตร

2) คำนวณปริมาณน้ำฝนที่ตกในพื้นที่ (ต้องเก็บน้ำให้ได้ 100%) ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปีของพื้นที่นั้น ๆ (ม.ม.) $\times$ พื้นที่ดิน (ตร.ม.) เช่น พื้นที่นั้นมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปี เท่ากับ 1,200 ม.ม. ปริมาณน้ำฝนต่อปีเท่ากับ $1.20 \times 8,000$ เท่ากับ 9,600 ลบ.ม.

3) คำนวณขนาดของหนองน้ำเพื่อเก็บน้ำฝนใน 1 ปีมีวันที่ฝนไม่ตก 300 วัน โดยน้ำจะระเหย อย่างน้อยวันละ 1.25 ซม.(เดิมใช้ 1.0 ซม.) น้ำจะระเหยไปต่อปีเท่ากับ 1.25×300 เท่ากับ 3.75 ม. ต้องขุดหนอง ลึกกว่า $3 + 3.75$ เท่ากับ 6.75 ม.หนองน้ำเก็บน้ำ 9,600 ลบ.ม. จะมีขนาดเท่ากับ 40 (กว้าง) $\times 35.6$ (ยาว) $\times 6.75$ (ลึก) เท่ากับ 9,612 ลบ.ม. (คิดแบบความลาดชันของขอบหนอง น้ำสูง) พื้นที่ใช้เป็นหนองน้ำเท่ากับ 40×35.6 เท่ากับ 1,424 ตร.ม. หรือ 0.89 ไร่ หรือ 3 งาน 56 ตร.วา

4) คำนวณขนาดนา (ครอบครัวมีสมาชิก 5 คน) คน 1 คนใช้ข้าวสารหุงข้าว 0.3 ก.ก./วัน ดังนั้น คน 5 คน ใช้ข้าวสารเท่ากับ 5×0.4 เท่ากับ 1.5 ก.ก./วัน ในหนึ่งปีใช้ข้าวสารเท่ากับ 1.5×365 เท่ากับ 547.5 ก.ก. ข้าวสาร 1 ก.ก. ได้จากการสีข้าวเปลือก 2 ก.ก. ดังนั้นข้าวเปลือกที่ใช้ต่อปีคือ 1,095 ก.ก. โดยเฉลี่ยนา 1 ไร่ จะได้ข้าวเปลือกประมาณ 1,000 ก.ก.ดังนั้นใช้พื้นที่ทำนาเพียง 1.1 ไร่ก็ พอเพียง แต่ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ขึ้นก้านหน้าควรทำนาแจกจ่าย ดังนั้นพื้นที่ทำนาควรทำ 2.0 ไร่ และจะมีข้าวเปลือกส่วนเหลือประมาณ 905 ก.ก. เพื่อแบ่งปัน สรรพ พื้นที่เหลือเป็นโคกเท่ากับ $5 - 0.89 - 2$ เท่ากับ 2.11 ไร่

การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง เพื่อสร้างสมดุลแก่ระบบนิเวศ ซึ่งเป็นแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ที่เกื้อกูลต่อความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคม สามารถปลูกได้ทุกส่วนของพื้นที่

1. ประโยชน์พอกอยู่-การปลูกไม้เนื้อแข็งอายุยืนเพื่อใช้สร้างที่พักอาศัยและเครื่องเรือน รวมทั้งยังสามารถรักษาไว้เป็นทรัพย์สินในอนาคตได้ ไม้ในกลุ่มนี้ได้แก่ ตะเคียนทอง ยางนา แดง สัก พยุง ฯลฯ

2. ประโยชน์พอกิน-การปลูกต้นไม้ที่ใช้เป็นอาหารหรือใช้เป็นสมุนไพรได้ เช่น แค มะรุม สะตอ ผักหวาน กล้าย ฯลฯ

3. ประโยชน์พอใช้-การปลูกพืชโตเร็วเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เช่น เถาถ่านทำหัตถกรรม ป้องกันลม ไม้ในกลุ่มนี้ได้แก่ ไม้ กระถินเทพ หวาย มะค่าดีควาย ฯลฯ

4. ประโยชน์พอร่มเย็น-การปลูกป่าเพื่อประโยชน์ทั้งสามอย่างจะนำไปสู่ความร่มเย็น และระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์มากขึ้น

การปลูกป่า 7 ระดับ เป็นแนวทางการปลูกพืชอย่างผสมผสานเพื่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพรวมถึง ประโยชน์สูงสุดจากการใช้พื้นที่และแสงอาทิตย์

1. ไม้สูง-ไม้ลำต้นสูงใหญ่และอายุยืน เช่น ยางนา ตะเคียน พยุง เป็นต้น

2. ไม้กลาง-ไม้ลำต้นไม่สูงนัก ไม้ผล เช่น มะม่วง ขนุน มังคุด กระท้อน เป็นต้น
3. ไม้เตี้ย-ต้นไม้ทรงพุ่ม เช่น มะนาว มะกรูด มะละกอ มะเขือพวง เป็นต้น
4. ไม้ทรงพุ่ม-พืชผักสวนครัว เช่น พริก มะเขือ กระเพรา ผักหวานบ้าน คะไคร้ เหยียง เป็นต้น
5. ไม้เลื้อยเกาะเกี่ยว-พืชจำพวก พริกไท ตำลึง ถั่วฝักยาว รางจืด เป็นต้น
6. ไม้หัวใต้ดิน-พืชจำพวกนี้ขิง ข่า มัน บุก เป็นต้น
7. ไม้เนื้อ-พืชจำพวก ผักกะเฉด ผักบุ้งบ้าน บัว กระจับ สาหร่ายน้ำ เป็นต้น

“ห่มดิน” เป็นการนำวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรต่างๆ เช่น ฟางข้าว ใบไม้ เป็นต้น มาปิดที่ผิวหน้าของดินเพื่อให้ดินไม่ถูกแสงแดดและรังสีความร้อนในเวลากลางวันลดความสูญเสียน้ำให้แก่พืช ดินจะสามารถเก็บความชื้นจากน้ำ น้ำฝนหรือน้ำค้างไว้ในดินได้นานขึ้น ดินจะมีความนุ่ม ไม่แข็ง กระด้าง รากพืชสามารถแตกแขนงหาอาหารได้ดี พืชและสัตว์ขนาดเล็กที่มีประโยชน์ต่อพืช เช่น ไส้เดือน จุลินทรีย์ต่าง ๆ เป็นต้น สามารถเจริญเติบโตในดินได้ นอกจากนี้วัสดุที่นำมา “ห่มดิน” จะป้องกันวัชพืชไม่ให้เติบโตมารบกวนพืชที่ปลูก “แห้งขาม น้ำขาม” เป็นการใส่ปุ๋ย ที่เรียกว่า ใส่ “แห้ง ขาม” ใส่ปุ๋ยอินทรีย์มาโรยบริเวณโคนต้นพืช เพื่อให้พืชได้รับสารอาหารเพิ่ม ส่วนที่เรียกว่า ใส่ “น้ำ ขาม” เป็นการใส่ปุ๋ยน้ำหมัก ผสมน้ำตามอัตราส่วน 1 : 500 ใช้รดบริเวณโคนต้นพืช หลังจากใส่ปุ๋ยแล้วก็ตามมาด้วยการห่มดินเพื่อลดการสูญเสียของปุ๋ยจากแรงลม แรงน้ำจากการชะล้าง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า โคกหนองนา คือการจัดออกแบบพื้นที่การทำเกษตรแนวทฤษฎีใหม่ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนผสมผสานกับภูมิปัญญา โดยมีการจัดแบ่งพื้นที่ปลูกสวนชุดสระทำนา และสร้างที่อยู่อาศัยเป็นการพึ่งพาตนเองเพื่อให้ได้ประโยชน์มีกินมีอยู่มีใช้มีความสมบูรณ์และความร่มเย็นโดยให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศซึ่งเป็นการทำเกษตรแบบพึ่งพาตนเองสร้างความสมดุลให้แก่ธรรมชาติและมนุษย์ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

3. แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งเรียนรู้

แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ที่จะกล่าวถึง ครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ 1) ความหมายของแหล่งเรียนรู้ 2) ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้ 3) ประเภทของแหล่งเรียนรู้ และ 4) แนวทางการดำเนินงานเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้

3.1 ความหมายของแหล่งเรียนรู้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553 หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา มาตรา 25 ระบุว่า “รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน

พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การค้า และนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างเพียงพอและมีประสิทธิภาพ” จากมาตราดังกล่าวจะเห็นได้ว่า แหล่งการเรียนรู้มีความสำคัญและจำเป็นต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้แก่ประชาชน โดยมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของแหล่งการเรียนรู้ที่น่าสนใจดังนี้

ธนัทพันธุ์ ฉัตรภักดิ์ และคณะ (2561: 7-8) กล่าวว่าแหล่งการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งที่ให้ความรู้และประสบการณ์การเรียนรู้แก่คนใน ชุมชนทั้งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งบุคคลในชุมชน กิจกรรมดำเนินชีวิต กิจกรรม ศาสนา ประเพณี และทรัพยากรสารสนเทศต่าง ๆ เพื่อการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชน แหล่งการเรียนรู้ชุมชนมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ตามอัธยาศัยของคนในชุมชนให้สามารถเรียนรู้จาก ประสบการณ์จริงเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อเป็นรากฐานของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน แนวทางการจัดและดำเนินการแหล่งการเรียนรู้ควรจัดให้เป็นแหล่งความรู้ที่ครอบคลุมการศึกษาทุกประเภท ได้แก่ การศึกษาในระบบนอกระบบ และตามอัธยาศัย ให้บริการอย่างต่อเนื่อง เข้าถึงได้ง่าย เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และพัฒนาทักษะที่จำเป็นของชุมชน สร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการทำงานร่วมกัน

ศิริพร ชีปนวัฒนา (2558) อ้างถึงใน ชรวดี จำปา (2561: 20) กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งข้อมูล ข่าวสาร สารสนเทศ หรือแหล่งประสบการณ์ต่าง ๆ ทั้งสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียน ใฝ่เรียน ใฝ่รู้ แสวงหาความรู้ด้วยตนเองอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ และเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่งที่ให้ความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ มีทั้งที่อยู่ตามธรรมชาติ และมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น ตามวัฒนธรรมและประเพณีของท้องถิ่นต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมที่เกิดจากประสบการณ์และการดำรงชีวิตของคนในชุมชนนั้น ๆ สามารถจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และเป็นการเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต

3.2 ความสำคัญของแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้มีความสำคัญเพราะเป็นแหล่งให้ความรู้ หรือการศึกษาเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ อันเป็นรากฐานของชุมชน สังคม และประเทศชาติ วิรุฬห์ นิลโมจน์ (2558) อ้างถึงใน ธนัทพันธุ์ ฉัตรภักดิ์ และคณะ (2561: 12-13) สรุปได้ดังนี้

3.2.1 เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ผู้เรียนและประชาชนในชุมชนทุกเพศ ทุกวัยสามารถศึกษาเรียนรู้ได้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาสที่เรียกว่าการศึกษาตามอัธยาศัย

3.2.2 เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริงโดยเลือกศึกษาจากแหล่งวิทยาการชุมชนต่าง ๆ ตามที่สถานศึกษากำหนดหรือความสนใจของผู้เรียนเอง

3.2.3 ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ เพื่อให้เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน

3.2.4 ช่วยให้การจัดการศึกษามีคุณภาพ การจัดการเรียนการสอนหรือกิจกรรมการเรียนรู้เป็นไปตามที่หลักสูตรแกนกลางกำหนด รวมทั้งการตอบสนองการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาหรือหลักสูตรท้องถิ่นได้ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา ทั้งนี้หากปราศจากแหล่งวิทยาการชุมชนแล้ว จุดมุ่งหมายการศึกษาที่ต้องการให้บรรลุผลตามที่หลักสูตรกำหนดไว้คงเป็นไปได้ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนท้องถิ่น

3.2.5 เป็นแหล่งให้บริการการเรียนรู้ทั้งในแง่ของสถานที่และวิทยาการให้ความรู้ในแง่ของแหล่งวิทยาการชุมชนที่เป็นผู้รู้หรือผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นการเสริมสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ช่วยให้คนในชุมชนมีความกระตือรือร้นสนใจใฝ่เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

3.2.6 เป็นทรัพยากรทางการศึกษาและเป็นทุนของชุมชนที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษาและการพัฒนาของชุมชนอย่างคุ้มค่าและมีประโยชน์โดยตรงต่อชุมชน

3.2.7 เป็นรากฐานสำคัญในการสร้างพลังการพึ่งพาตนเองและความเข้มแข็งของชุมชน

3.2.8 เป็นแหล่งเชื่อมโยงความเข้าใจและความร่วมมือของคนในชุมชน และระหว่างชุมชนในแง่ของการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้เป็นสถานที่ที่ทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย สามารถหาความรู้ได้ด้วยตนเอง และเป็นการศึกษาตลอดชีวิต อีกทั้งยังเป็นสถานที่ในการร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนสถานศึกษาเพื่อจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามความต้องการ

3.3 ประเภทของแหล่งเรียนรู้

นฤมล ตันธสุเรศษฐ์ (2533) อ้างถึงใน ธนัทธัญญ์ ฉัตรภักครัตน์ และคณะ (2561: 14-15) ได้แบ่งประเภทของแหล่งวิทยาการในชุมชนเป็น 4 ประเภท ได้แก่

- 1) แหล่งวิทยาการในชุมชนประเภทบุคคล
- 2) แหล่งวิทยาการในชุมชนประเภททรัพยากรธรรมชาติ
- 3) แหล่งวิทยาการในชุมชนประเภทสื่อ
- 4) แหล่งวิทยาการในชุมชนประเภทวัตถุและอาคารสถานที่

สุมาลี สังข์ศรี (2546) อ้างถึงใน ธนัทธัญญ์ ฉัตรภักครัตน์ และคณะ (2561: 14-15) ได้จำแนกประเภทแหล่งการเรียนรู้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

กลุ่มที่ 1 แหล่งการเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นหรือจัดสร้างขึ้นเพื่อการศึกษาหรือเพื่อการเรียนรู้โดยตรงแหล่งการเรียนรู้กลุ่มนี้ คือ แหล่งการเรียนรู้ที่รัฐและชุมชนสร้างขึ้นเพื่อการศึกษาหรือเพื่อการเรียนรู้โดยตรง

กลุ่มที่ 2 แหล่งการเรียนรู้ที่มีได้สร้างขึ้นหรือพัฒนาขึ้นเพื่อการศึกษาหรือเพื่อการเรียนรู้โดยตรงอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เพื่อการท่องเที่ยวเพื่อการประกอบอาชีพเพื่อการติดต่อสื่อสาร เพื่อช่วยในการดำรงชีวิตของประชาชน เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันแหล่งการเรียนรู้เหล่านี้สามารถให้ความรู้และให้ประสบการณ์แก่ผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องได้ด้วยจึงเรียกได้ว่าเป็นแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ประเภทนี้ ได้แก่ (1) แหล่งเรียนรู้ที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ (2) แหล่งเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามวิถีการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชน (3) แหล่งเรียนรู้ประเภทศาสนา ประเพณี (4) แหล่งเรียนรู้ประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น (5) แหล่งเรียนรู้ประเภทหน่วยงานหรือองค์กรของรัฐบาลและเอกชน และ (7) แหล่งเรียนรู้ประเภทสื่อต่าง ๆ ที่ประชาชนในชุมชนได้อ่าน ได้รับชม รับฟัง

เกษม คำบุตดา (2550: 10) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 17-19) ได้จำแนกแหล่งการเรียนรู้ออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นบุคคล เช่น ครู เพื่อนในห้องเรียน เพื่อนต่างห้องเรียน เพื่อนต่างระดับ บุคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครอง คนในชุมชน เป็นต้น
2. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นแหล่งวิชาการ ได้แก่ สถานที่ต่าง ๆ ภายในโรงเรียนและชุมชน เช่น ห้องสมุด วัด ตลาด ร้านค้า สถานีตำรวจ สถานีอนามัย โบราณสถาน สวนสัตว์ เป็นต้น
3. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นแหล่งธรรมชาติ ได้แก่ ห้วย หนอง คลอง สวนสาธารณะ ต้นไม้ ไร่ ไม้ อุทยานธรรมชาติ รวมทั้งสัตว์ต่าง ๆ เช่น สัตว์เลี้ยง สัตว์ป่า เป็นต้น
4. แหล่งการเรียนรู้ที่เป็นสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น หนังสือ ตำรา นิตยสาร วารสาร สิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ แผ่นปลิว ป้ายโฆษณาต่าง ๆ รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ เสียงตามสาย เกมคอมพิวเตอร์ และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ต่าง ๆ เป็นต้น

เพลินทิพย์ ตาแก้ว (2553: 41) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 17-19) ได้กล่าวถึงประเภทของแหล่งเรียนรู้ไว้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ คือ แหล่งเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา ถ้ำ แม่น้ำ ทะเล และยักรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ
2. แหล่งเรียนรู้ที่สร้างขึ้น คือ แหล่งเรียนรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้นสามารถเป็นแหล่งข้อมูลและมีส่วนช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้แสวงหาความรู้ เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

3. แหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล คือ องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนในท้องถิ่น ซึ่งเกิดจากการสะสมประสบการณ์และถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและวัฒนธรรมของตนเอง

สุจิตรา ภักดีสงคราม (2553: 199) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 17-19) ได้จำแนก ประเภทของแหล่งเรียนรู้ ออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล ได้แก่ บุคคลทั่วไปที่อยู่ในชุมชน ประกอบด้วยบุคคลทั่วไปที่อยู่ในชุมชนประกอบด้วยบุคคลทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาซึ่งมีความเชี่ยวชาญหลากหลายสาขาวิชาซึ่งบางท่านอาจเป็นผู้มีทักษะความชำนาญในแต่ละสาขาวิชา บางท่านเป็นปราชญ์ชาวบ้าน บางท่านเป็นอดีตข้าราชการที่มีความสามารถเฉพาะด้าน เสริมรายได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร ครู นักการภารโรง ตลอดจน นักเรียนรุ่นพี่หรือนักเรียนที่สูงกว่า ซึ่งบุคคลที่กล่าวถึงนี้สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้เรียนได้ เช่น ข้าราชการเกษียณชีพension ศิลปิน ช่างฝีมือ พ่อค้า นักธุรกิจ นักกีฬา เป็นต้น

2. แหล่งเรียนรู้ประเภทสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เช่น สถานที่สำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณสถาน สถานที่ราชการ สถาบันทางศาสนา พิพิธภัณฑ์ ตลาด ร้านค้า ห้างร้าน บริษัท ธนาคาร โรงมหรสพ โรงงานอุตสาหกรรม ห้องสมุด ถนน สะพาน เขื่อน ฝายทดน้ำ สวนสาธารณะ สนามกีฬา สนามบิน เป็นต้น

3. แหล่งเรียนรู้ประเภททรัพยากรธรรมชาติ เช่น ภูเขา ต้นไม้ พืช ดิน หิน แร่ ทะเล เกาะ แม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง น้ำตก พุงนา สัตว์ป่า สัตว์น้ำ

4. แหล่งเรียนรู้ประเภทกิจกรรมทางสังคม ประเพณี และความเชื่อ ได้แก่ ชนบทธรรมเนียม ประเพณีพื้นบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน วรรณกรรมท้องถิ่น ศิลปะ พื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้าน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน เป็นต้น

สุทธิชล พ่อครองค์ (2555: 50-51) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 17-19) ได้กล่าวว่า แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียนประกอบด้วยแหล่งเรียนรู้หลายประเภทที่โรงเรียนต้องจัดให้มีแหล่งเรียนรู้ที่ดี เพื่อเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ เพื่อเป็นแหล่งในการศึกษาเรียนรู้สำหรับนักเรียนและส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนของครู โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งเรียนรู้ที่เป็นแหล่งวิชาการต่าง ๆ ในโรงเรียน ได้แก่ ห้องสมุด ห้องคอมพิวเตอร์ ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ ห้องสื่อการเรียนรู้ ห้องเรียน ห้องส่งเสริมอาชีพ ห้องวิทยุชุมชน ห้องปฏิบัติการทางภาษา จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้มีความพร้อมในการให้บริการอย่างมีประสิทธิภาพและเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ

วิโรจน์ นิลโมจน์ (2558) อ้างถึงใน ธนัทธัญญ์ ฉัตรภักดิ์ และคณะ (2561: 14-15) จัดประเภทของแหล่งวิทยาการชุมชนไว้ 7 รูปแบบ ดังนี้

1. แหล่งวิทยาการชุมชนประเภททรัพยากรธรรมชาติที่อยู่บริเวณชุมชน เช่น แม่น้ำ ป่าไม้ ภูเขา น้ำตก เป็นต้น
2. แหล่งวิทยาการชุมชนประเภทกิจกรรมที่เกิดจากการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เช่น กิจกรรมการประกอบอาชีพ ตลาดนัด การจัดเวทีประชาคม การสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ในชีวิตประจำวัน การละเล่นต่าง ๆ ฯลฯ
3. แหล่งวิทยาการชุมชนประเภทบุคคล ได้แก่ ผู้ทรงภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้านผู้รู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ ผู้นำทางศาสนา ฯลฯ
4. แหล่งวิทยาการชุมชนประเภทศาสนา ประเพณี ได้แก่ ศาสนสถาน ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา
5. แหล่งวิทยาการชุมชนประเภทสถานที่ที่จัดสร้างขึ้น เพื่อการศึกษาและการเรียนรู้ของชุมชนโดยตรง ได้แก่ โรงเรียนหรือสถานศึกษา ห้องสมุด ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ฯลฯ
6. แหล่งวิทยาการชุมชนประเภทหน่วยงาน องค์กรภาครัฐ และเอกชน เช่น สถานที่ราชการต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในชุมชน องค์กร มูลนิธิต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในชุมชน พิพิธภัณฑ์ ฯลฯ
7. แหล่งวิทยาการชุมชนประเภทแหล่งสารสนเทศ ซึ่งให้บริการทรัพยากรสารสนเทศในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ สารสนเทศในรูปของวัสดุสิ่งพิมพ์ สารสนเทศในรูปของโสตทัศนวัสดุ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ลักษณะต่าง ๆ และอินเทอร์เน็ต

ปรีชา บุญอินทร์ (2562: 26) ได้สรุปแหล่งเรียนรู้ไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน ได้แก่ ห้องสมุด ห้องปฏิบัติการต่าง ๆ ห้องเรียน และอุทยานการศึกษา เป็นต้น
2. แหล่งเรียนรู้นอกโรงเรียน ได้แก่ แหล่งเรียนรู้ที่อยู่รอบโรงเรียนภายในชุมชน และห่างไกลออกไปอาจเป็นต่างจังหวัดที่ให้นักเรียนไปศึกษาค้นคว้าได้ทุกสาขาวิชา ทั้งที่เป็นบุคคล ธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น
 - 2.1 แหล่งเรียนรู้ที่เป็นนิติบุคคล คือ ผู้ที่สามารถเล่า อธิบาย บรรยาย หรือสาธิต การทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างชำนาญ
 - 2.2 แหล่งเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติ คือ แหล่งเรียนรู้ที่เกิดเป็นและมีขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น น้ำตก ทะเล ภูเขา หาดทราย แหล่งน้ำ พื้นที่ป่า เป็นต้น
 - 2.3 แหล่งเรียนรู้ที่จัดสร้างขึ้น ได้แก่ สถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์ความรู้ต่าง ๆ ให้สืบทอดแก่ลูกหลานในท้องถิ่น เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ หอพักจำลอง สถานประกอบการต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า แหล่งเรียนรู้เป็นสถานที่ที่ทุกเพศทุกวัยสามารถหาความรู้ได้ด้วยตนเอง เป็นสถานที่ในการร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนหรือสถานศึกษา เพื่อจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามความต้องการและเป็นการศึกษาตลอดชีวิต เป็นสถานที่ในการร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนหรือสถานศึกษา เพื่อจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามความต้องการและเป็นการศึกษาตลอดชีวิตอันนี้

3.4 แนวทางพัฒนาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้

สมาลี สังข์ศรี (2555) อ้างถึงใน ธนัทธัญญ์ ฉัตรภักดิ์ และคณะ (2561: 12-13) กล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิตจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีการจัดการบริหารแหล่งการเรียนรู้ในทางปฏิบัติหน่วยงานผู้จัดการศึกษาควรจะดำเนินการแหล่งการเรียนรู้ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. จัดให้เป็นแหล่งความรู้ที่บริหารการศึกษาทุกประเภท ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย
2. จัดสำหรับกลุ่มเป้าหมายทุกคนโดยไม่จำกัดเพศ วัย พื้นฐานความรู้ อาชีพ ฐานะ ความสนใจ เข้าศึกษาหาความรู้ได้ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง
3. เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายหรือให้กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงได้ง่าย การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย อาจจะทำโดยจัดแหล่งความรู้ให้ใกล้ตัวผู้เรียน ให้ผู้เรียนสะดวกที่จะมาหาความรู้ไม่มีกฎระเบียบ หรือเงื่อนไขที่ยุ่งยาก จะศึกษาเมื่อไรหรือจะหยุดศึกษาเมื่อใดก็ได้ อาจสร้างเป็นเครือข่ายของแหล่งการเรียนรู้และอาจจะใช้สื่อประเภทต่าง ๆ เข้าช่วยเพื่อเชื่อมโยงผู้เรียนเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ ได้โดยง่ายและผู้เรียนก็สามารถเป็นเครือข่ายของแหล่งการเรียนรู้ได้
4. ให้บริการอย่างต่อเนื่อง กลุ่มเป้าหมายที่มีความสนใจจะศึกษาหาความรู้สามารถศึกษาได้ตลอดเวลาที่ต้องการ

ทวิพงศ์ บุญะดุง (2558) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 20-24) กล่าวถึง การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนทั้งในระบบและนอกระบบให้มีประสิทธิภาพ มีแนวทางดำเนินการ ดังนี้

1. สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนให้เจ้าหน้าที่และบุคลากรทุกระดับรู้ว่าคืออะไร มีลักษณะอย่างไร มีความสำคัญอย่างไร เป็นต้น
2. มีการกำหนดนโยบายที่ชัดเจน หน่วยงานส่วนกลางควรกำหนดนโยบายให้ชัดเจนว่า จะมีการรณรงค์เพื่อพัฒนาแหล่งการเรียนรู้อย่างหลากหลายขึ้นในชุมชน เพื่อส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตและนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติในทุกพื้นที่

3. มีการจัดทำแผนในระดับพื้นที่ในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจัง ควรให้เจ้าหน้าที่ ผู้รับผิดชอบในระดับพื้นที่สำรวจและจัดทำแผนที่ว่า ในชุมชนที่รับผิดชอบ ควรมีการสร้างหรือพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนใดขึ้นบ้าง

4. ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดแผนในการสร้างหรือพัฒนา แหล่งการเรียนรู้ ในแต่ละชุมชนควรส่งเสริมให้ประชาชนซึ่งรู้สภาพปัญหาในชุมชนของตนเป็นอย่างดี ได้ร่วมให้ข้อเสนอแนะ เพื่อสร้างแหล่งเรียนที่หลากหลายและตอบสนองความต้องการของชุมชน

5. หน่วยงานส่วนกลางสนับสนุนงบประมาณและแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนบางชนิด อาจต้องมีการใช้งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ นอกเหนือจากขอความร่วมมือจากหน่วยงาน และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งหน่วยงานส่วนกลางควรให้การสนับสนุน

บุญยชนภัส อินทน (2558) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 20-24) กล่าวถึง แนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ไว้ตามแนวทาง ดังนี้

1. มีการกำหนดนโยบายการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ประเภทบุคคล แหล่งการเรียนรู้ประเภท สิ่งทึ่มนุษย์สร้างขึ้น แหล่งเรียนรู้ประเภททรัพยากรธรรมชาติและแหล่งเรียนรู้ประเภทกิจกรรม ทางสังคม ประเพณีและความเชื่อทั้งภายในและภายนอกโรงเรียนลงในหลักสูตรสถานศึกษา ของโรงเรียน

2. มีการประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจแก่บุคลากรทุกฝ่าย ชุมชนและหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างความตระหนักและเพื่อให้มีความเข้าใจตรงกัน ทำให้เกิดความร่วมมือ ในการสนับสนุนและช่วยเหลือในการจัดหา การใช้และการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ทั้งภายใน และภายนอกโรงเรียน

3. กำหนดให้ครูผู้สอนมีการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ โดยให้มีการใช้แหล่งเรียนรู้ ทั้งในและภายนอกโรงเรียนลงในแผนการจัดการเรียนรู้ทุกรายวิชาและทุกระดับชั้น

4. มีการแต่งตั้งผู้รับผิดชอบในการจัดหา นิเทศ ติดตาม ประเมินผลการพัฒนาการใช้ แหล่งเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียน เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนในการเรียนรู้ จากแหล่งเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่

5. ส่งเสริมบุคลากรไปศึกษาอบรม เพื่อให้นำความรู้ที่ได้รับมาสร้างและพัฒนา แหล่งเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียนได้อย่างเหมาะสม

ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2543) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 24) กล่าวว่า การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้เป็นภาระงานตามขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ เป็นงานสำคัญสำหรับผู้บริหาร สถานศึกษา เนื่องจากการบริหารงานวิชาการเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในสถานศึกษา เพื่อให้สถานศึกษา พัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ตลอดจนจัดปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาการเรียนรู้ที่สนองตาม ความต้องการของผู้เรียน ชุมชนและท้องถิ่น โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญได้อย่างมีประสิทธิภาพ

และประสิทธิภาพ การบริหารงานวิชาการเป็นกระบวนการบริหารกิจกรรมทุกอย่างเกี่ยวกับการปรับปรุงการเรียนการสอนให้ดีขึ้น ตั้งแต่การกำหนดนโยบายการวางแผนการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนตลอดจนการประเมินผลการสอน เพื่อให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร และจุดมุ่งหมายของการศึกษา เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน

อองรี ฟาโยล (Henri Fayol, 1916) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 24-25) กล่าวว่า หนึ่งในแนวคิดทฤษฎีการบริหารจัดการ (Management Theory) ที่เกิดขึ้นในอดีตและได้รับความนิยมมาจนถึงยุคปัจจุบันนี้ก็คือทฤษฎี POCCC นั้นมาจากหน้าที่ 5 ประการ ที่ อองรี ฟาโยล (Henn Fayol) กำหนดขึ้นสำหรับการบริหารจัดการองค์กร ในแต่ละหน้าที่นั้นต่างก็มีความสำคัญในตัวเอง ขณะเดียวกันก็มีการเชื่อมโยงและส่งผลในกันและกัน เพื่อให้การทำงานสมบูรณ์และประสบความสำเร็จอีกด้วย โดยรายละเอียดของหน้าที่ทั้ง 5 ประการ นั้นมีดังนี้

1. การวางแผน (Planning) การกำหนดแผนปฏิบัติการหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติงานไว้ตั้งแต่ต้นจนจบ ให้ครอบคลุมทุกกระบวนการเป็นแนวทางที่วางไว้สำหรับการทำงานในอนาคต ซึ่งการวางแผนนี้จะเกิดขึ้นจากวิสัยทัศน์บวกกับจินตนาการในการบริหารจัดการที่คาดการณ์ล่วงหน้า ซึ่งจะถ่ายทอดออกมาเป็นแผนปฏิบัติการการทำงานและเป้าหมายที่จะต้องบรรลุสู่ความสำเร็จ

2. การจัดองค์กร (Organizing) การกำหนดตำแหน่งงาน ภาระ หน้าที่ ความรับผิดชอบ ตลอดจนจำนวนคนให้ครอบคลุมการทำงานครบทุกกระบวนการ รวมถึงการจัดโครงสร้างตำแหน่งโครงสร้างองค์กร เพื่อจัดลำดับการบริหารและสั่งการด้วย หากองค์กรมีการจัดการองค์กรที่เป็นระบบระเบียบ แบ่งงานไม่ทับซ้อน มีหน้าที่ครบ มีปริมาณคนพอกับที่ต้องการ ก็ย่อมทำให้การทำงานมีประสิทธิภาพและโอกาสบรรลุผลสำเร็จที่สูง

3. การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) การจัดองค์กรตลอดจนจัดโครงสร้างการทำงานนั้นจะทำให้เราเห็นสายบังคับบัญชาที่ชัดเจน เห็นลำดับความสำคัญ ตลอดจนอำนาจหน้าที่ในการสั่งการ เพราะการทำงานหม่มาก จำเป็นต้องมีผู้บังคับบัญชาเพื่อให้การทำงานดำเนินไปได้อย่างราบรื่น มีคนคอยควบคุม สั่งการดูภาพรวม ตลอดจนสอดส่องปัญหาเพื่อหาทางแก้ไขให้ไวที่สุด ข้อดีในการมีอำนาจสั่งการอีกอย่างก็คือ ช่วยให้เกิดการตัดสินใจอย่างทันท่วงที ผู้ที่มีอำนาจการตัดสินใจจะต้องสามารถวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ได้อย่างรอบคอบและตัดสินใจได้เฉียบขาด ว่องไว ตลอดจนมีความรับผิดชอบในการตัดสินใจของตนด้วยและผู้บังคับบัญชาที่ดียังสามารถที่จะสร้างแรงจูงใจในการทำงาน เข้าใจและเอาใจใส่ผู้ใต้บังคับบัญชา ให้กำลังใจ รวมถึงอยู่ข้าง ๆ ในยามที่เกิดวิกฤติ

4. การประสานงาน (Coordination) หมายถึง ภาระหน้าที่ในการเชื่อมโยงงานตลอดจนการปฏิบัติการทุกอย่างรวมถึงกำลังคนที่ช่วยให้ทำงานเข้ากันได้ กำกับให้มุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกัน อำนวยให้เกิดการทำงานที่ราบรื่น เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามที่วางไว้ทุกอย่างหากขาด

การประสานงานที่ดีก็อาจทำให้เกิดความล้มเหลวได้ เมื่อมีการแบ่งโครงสร้างตลอดจนมอบหมายงานให้กับแต่ละส่วนชัดเจนแล้ว การประสานงานให้เกิดการทำงานที่ดีที่สุดนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะแต่ละส่วนต้องทำงานสอดคล้องประสานกันเพื่อผลสำเร็จเดียวกันนั่นเองการประสานงานที่ดีนั้นจำเป็นจะต้องมีในทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคลต่อบุคคล หัวหน้างานต่อลูกน้องแผนกต่อแผนก ไปจนถึงผู้บริหารต่อทุกหน่วยงานในองค์กรเช่นกัน

5. การควบคุม (Controlling) การควบคุมในที่นี้หมายถึง การกำกับตลอดจนบริหารจัดการทุกอย่างให้สำเร็จลุล่วงไปตามแผนที่วางไว้ ประครองการดำเนินงานให้เป็นไปตามกรอบที่กำหนด ทั้งในเรื่องของกรอบเวลามาตรฐานการปฏิบัติการ ขั้นตอนการทำงาน ไปจนถึงการประสานงานทุกฝ่ายให้เกิดความราบรื่น การควบคุมนี้ยังรวมไปถึงการบริหารที่ไม่ใช้ทรัพยากรบุคคลอีกด้วย แต่รวมถึงทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบ เครื่องจักร ผลผลิตที่ได้ ตลอดจนถึงงบประมาณในการดำเนินงานทั้งหมดด้วย เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพที่สุด

วิโรจน์ สารรัตน์ (2545: 3-5) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 26-27) กล่าวว่า การบริหารเป็นกระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดหมายขององค์การ โดยอาศัยหน้าที่หลักทางการบริหารอย่างน้อย 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดองค์การ การนำและการควบคุม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวมีผู้บริหารเป็นผู้รับผิดชอบที่จะให้มีการปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

1. การวางแผน (planning) เป็นหน้าที่ทางการบริหารที่สำคัญประการหนึ่ง จะเริ่มต้นด้วยหน้าที่ทางการวางแผนเป็นอันดับแรก จึงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการวางแผนเป็นอย่างดี โดยที่องค์ประกอบกระบวนการวางแผนองค์การหนึ่ง ๆ ประกอบด้วย ภารกิจ จุดมุ่งหมายและแผน โดยภารกิจเป็นข้อประกาศอย่างกว้าง ๆ เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายหรือเหตุผลพื้นฐานในการดำรงอยู่ขององค์การและขอบข่ายงานเฉพาะขององค์การหรือที่ทำให้องค์การแตกต่างจากองค์การอื่น

2. การจัดองค์การ (Organizing) เป็นหน้าที่ทางการบริหารที่สืบเนื่องจากการวางแผน กล่าวคือ เมื่อองค์การจัดทำจุดมุ่งหมายและแผนเชิงยุทธศาสตร์แล้ว ผู้บริหารต้องออกแบบโครงสร้างองค์การเพื่อให้การบริหารงานบรรลุจุดหมายขององค์การนั้น การออกแบบโครงสร้างองค์การเป็นกิจกรรมที่ควรได้รับการตรวจสอบเสมอ เนื่องจากปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบโครงสร้างองค์การเกิดขึ้นมากมาย

3. การนำ (Leading) เป็นสภาวะที่ผู้นำใช้ความพยายามที่จะให้มีอิทธิพลต่อผู้อื่นเพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุจุดหมายขององค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การที่ผู้นำจะเป็นผู้นำที่มีศักยภาพดังกล่าวดำเนินได้พึงทำความเข้าใจทฤษฎีการจูงใจ ภาวะผู้นำการติดต่อสื่อสาร และการบริหารกลุ่มเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

4. การควบคุม (Controlling) เป็นกระบวนการวางระเบียบกฎเกณฑ์เพื่อให้การปฏิบัติงานขององค์การบรรลุผลตามจุดหมายที่กำหนดไว้ มุ่งให้เกิดความมั่นใจว่าสมาชิก

ในองค์การได้ประพฤติปฏิบัติไปในทิศทางที่จะทำให้บรรลุผลตามมาตรฐานการทำงานที่กำหนดไว้ เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็งขององค์การ การเสริมสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์ และพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของสมาชิกในองค์การ

พัชรี โภคสวัสดิ์ (2550: 16) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 26) กล่าวว่า การบริหาร ประกอบกันขึ้นเป็นกระบวนการที่สำคัญ 5 อย่าง ดังนี้

1. การวางแผน คือ การศึกษาอนาคตและความต้องการแล้วจึงวางแผนทางการปฏิบัติไว้ล่วงหน้า

2. การจัดการองค์การ คือ การจัดแบ่งหน่วยงานออกเป็นแผนก เป็นฝ่ายหรือเป็นกลุ่ม ลักษณะของงาน และการแบ่งงานกันทำ

3. การจัดคนเข้าทำงาน คือ การจัดตัวบุคคลเป็นการบริหารงานด้านบุคลากร อันได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนาบุคคล การสร้างบรรยากาศที่ดีการประเมินผล

4. การอำนวยการสั่งการ คือ การบังคับบัญชาสั่งการให้คนทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายตามลำดับ

5. การควบคุม คือ การควบคุมดูแลให้มีการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับที่วางไว้ หรือตามแผนที่วางไว้ เพื่อให้งานดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยรวดเร็ว

กุลิก ลูเธอร์ แอนด์ แอล เออวิก (Gulick, Luther, & L. Urwick, 1995) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 30–31) โดยทฤษฎี POSDCORB ใช้เพื่อสร้างกลไกและโครงสร้างให้กับองค์กร จัดเตรียมบุคลากรที่มีความชำนาญต่างกันให้อยู่ในแผนกที่เหมาะสมกับองค์กร บุคลากรรู้หน้าที่ และผู้บริหารสามารถบริหารสั่งการได้อย่างมีประสิทธิภาพ กำหนดแผนวงรอบการทำงานให้องค์กร ใช้เป็นแนวทางในการบริหาร ส่งเสริมการปฏิบัติงานที่สอดคล้องกันภายในองค์กร ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับผู้บริหารประกอบด้วย

1. การวางแผน (Planning) คือ การกำหนดเป้าหมายขององค์กรว่าต้องทำงาน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อะไร และจะดำเนินการอย่างไร

2. การจัดองค์การ (Organization) คือ การจัดตั้งโครงสร้างองค์กรให้ชัดเจน กำหนดอำนาจหน้าที่รับผิดชอบอย่างเป็นทางการภายในองค์การ เพื่อประสานงานหน่วยงานให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. การจัดกำลังคน (Staffing) คือ ฝ่ายบริหารต้องตัดสินใจอยู่ตลอดเวลาว่าจะดูแล ควบคุม จัดสรรคนอย่างไรให้เหมาะสมกับงาน และทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. การอำนวยการ (Directing) คือ การตัดสินใจและสั่งการ การควบคุม การติดตามผล นิเทศ และศิลปะในการบริหารงาน

5. การประสานงาน (Coordinating) คือ การร่วมมือประสานงานเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และราบรื่นคือหัวใจของการบริหาร

6. การรายงาน (Reporting) คือ การรายงานความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในองค์การให้ทุกฝ่ายทราบรวมถึงงานประชาสัมพันธ์ (Public Relation) ด้วย

7. การงบประมาณ (Budgeting) คือ งบประมาณในรูปของการวางแผนและการควบคุมด้านการเงิน การบัญชี

บาร์โธล และมาร์ติน (Bartol & Marin, 1997: D.7) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 27-29) ได้นำเสนอว่ากระบวนการจัดการ ประกอบไปด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 4 องค์ประกอบ คือ การวางแผนเป็นกระบวนการทำหน้าที่เกี่ยวกับการกำหนดเป้าหมายและตัดสินใจเลือกทางที่ดีที่สุดเพื่อมุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์ของเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ การจัดองค์การเป็นกระบวนการทำหน้าที่เกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์ เพื่อให้แผนงานที่ตั้งไว้สามารถดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จได้การเป็นผู้นำเป็นกระบวนการทำหน้าที่เกี่ยวกับการสร้างแรงจูงใจให้ผู้อื่นทำงานมุ่งสู่เป้าหมายขององค์การเป็นสำคัญ การควบคุมเป็นกระบวนการที่มุ่งไปสู่การออกกฎระเบียบวิธีปฏิบัติในการทำกิจกรรมขององค์การให้ได้ผลลัพธ์ตามมาตรฐานงานและเป้าหมายที่องค์การพึงประสงค์ประกอบด้วย

1. การวางแผน (Planning) หมายถึง การวางแผนหรือกำหนดการทำงานขององค์การไว้ล่วงหน้าว่าจะทำอะไร ในการบริหารงานใด ๆ ก็ตามผู้บริหารจะต้องทำหน้าที่ในการวางแผน เพราะการวางแผนเป็นหน้าที่ประการแรกของกระบวนการบริหาร ผู้บริหารจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่าแผนงานเป็นกรอบและเป็นแนวทางของการปฏิบัติงานทั้งหมด ถ้าปราศจากแผนงานแล้วเป็นการยากที่ผู้บริหารจะทำงานให้ได้ผลดีการวางแผนในการบริหารจัดการงานนั้นจะต้องจัดทำทั้งแผนระยะสั้นและแผนระยะยาว ในการวางแผนนั้นผู้บริหารจะต้องคำนึงอยู่เสมอว่าจะทำอะไร (What) จะทำอย่างไร (How) จะใช้เงินเท่าไร (How Many) จะให้ใครเป็นผู้ทำ (Who) และจะกระทำที่ไหน (Where) และทำเมื่อไร (When)

2. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดองค์การหรือจัดหน่วยงานโดยการจัดแบ่งงานขององค์การหรือของหน่วยงานย่อยพร้อมทั้งกำหนดวัตถุประสงค์ กำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละส่วนงาน ตลอดจนกำหนดสายการควบคุมและบังคับบัญชา ในลักษณะของหน่วยงานหลัก (Line) หน่วยงานที่ปรึกษา (Staff) และหน่วยงานช่วย (Auxiliary) พร้อมทั้งกำหนดขนาดของการควบคุมไว้ด้วยการจัดองค์การอาจแสดงไว้ในรูปของแผนภูมิองค์การ เพื่อให้เกิดการสื่อความเข้าใจในองค์การเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบสายการบังคับบัญชา และการติดต่อสื่อสาร

3. การนำ (Leading) หมายถึง การที่ผู้นำใช้การโน้มน้าวให้สมาชิกองค์การปฏิบัติตามคำสั่งของตัวเองเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการทำงาน นอกจากนี้ยังรวมถึงการติดต่อสื่อสาร การสั่งการและการจูงใจภายในองค์การอีกด้วย

4. การควบคุม (Control) หมายถึง กระบวนการในการตรวจสอบการปฏิบัติงานขององค์การว่าสมาชิกองค์การที่เป็นผู้ปฏิบัติงานได้ปฏิบัติงานเป็นไปตามแผนงานที่ได้กำหนดไว้หรือไม่ โดยดูได้จากการปฏิบัติงานจริง เมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐาน ถ้างานของการทำงานต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานก็จะนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขให้เป็นไปตามมาตรฐานและแผนในการทำงาน จากกระบวนการในการจัดการดังกล่าวข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่า กระบวนการจัดการที่เริ่มต้นจากการวางแผนแล้วไปจบลงที่การควบคุมจะเป็นกระบวนการที่เป็นพลวัตรที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ตามสภาพแวดล้อมขององค์การทั้งที่เป็นสภาพแวดล้อมภายในและสภาวะแวดล้อมภายนอก ดังนั้นนักบริหารจะต้องเป็นผู้ที่มีความพร้อมอยู่เสมอเพื่อที่จะทำให้การบริหารงานขององค์การเป็นไปอย่างราบรื่นและบรรลุเป้าหมายขององค์การในท้ายที่สุด

เฮร์โรว์ด คูนต์ซ์ (Harold Koontz, 1972) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 29-30) ได้ให้กำเนิดกระบวนการ POSDC ซึ่งเป็นหนึ่งในหลักการที่มีประสิทธิภาพต่อการนำไปบริหารจัดการองค์การอย่างมีประสิทธิภาพโดยมีองค์ประกอบดังนี้

1. การวางแผน (Planning) การวางแผนนั้นเริ่มตั้งแต่การกำหนดเป้าหมายขององค์กร โครงสร้าง นโยบายตลอดจนลำดับกระบวนการปฏิบัติการในส่วนต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนจบไปจนถึงวิธีการดำเนินงานในส่วนต่าง ๆ ให้บรรลุผลของการวางแผนนี้ยังต้องสามารถรับรู้ ติดตาม เข้าใจ ตลอดจนวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ได้ ทั้งในและนอกองค์กรที่จะเป็นประโยชน์ต่อการบริหารองค์กรอีกด้วย

2. การจัดการองค์กร (Organizing) การจัดการองค์กรนี้เริ่มตั้งแต่การกำหนดโครงสร้างองค์กรกำหนดตำแหน่งงานจัดสรรทรัพยากรบุคคล เพื่อลงในตำแหน่งงานต่าง ๆ รวมถึงจัดระบบระเบียบในการทำงานทั้งหมดด้วย สิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการจัดโครงสร้างองค์กรนั้นก็คือ การแบ่งหน้าที่แต่ละส่วนให้ชัดเจน ไม่ทำงานทับซ้อนกันและต้องทำงานประสานกันให้ราบรื่น ครอบคลุมการทำงานทั้งหมดไม่ให้เกิดปัญหา ประเมินจำนวนพนักงานให้พอดี ไม่มากหรือน้อยจนเกินไปและต้องลำดับความสำคัญของตำแหน่ง เคลียร์บทบาทหน้าที่ให้ชัดเจน ตลอดจนให้อำนาจในการสั่งการที่เหมาะสม

3. การจัดสรรและบริหารบุคลากร (Staffing) การบริหารจัดการบุคลากรนั้น เริ่มตั้งแต่การคัดสรรบุคลากรที่มีคุณภาพและเหมาะสมเพื่อจัดสรรให้ทำงานในตำแหน่งต่าง ๆ ขององค์กร จากนั้นก็ต้องดูแลบุคลากรตลอดระยะเวลาจนกว่าบุคลากรจะออกจากองค์กรตั้งแต่การบริหารงาน บุคคลงานสวัสดิการ การพัฒนาทรัพยากรบุคคล การเลื่อนตำแหน่ง โยกย้าย เป็นต้น

4. การอำนวยการ (Directing) การอำนวยการก็คือ บริหารจัดการตลอดจนดำเนินการทุกอย่างให้ปฏิบัติการได้อย่างราบรื่นจนบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ การอำนวยการนี้เกี่ยวเนื่อง

ทั้งเรื่องของทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรอื่น ๆ ไปพร้อมกันด้วย ให้สามารถทำงานร่วมกันได้ ตลอดจนอำนวยความสะดวกในการทำงาน การอำนวยความสะดวกยังหมายถึง การสั่งการ อำนาจหน้าที่ และการปฏิบัติการให้สามารถทำงานได้ ตลอดจนการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วย ซึ่งหนึ่งในหัวใจสำคัญของการอำนวยความสะดวกก็คือ การสื่อสารให้มีประสิทธิภาพด้วยนั่นเอง

5. การควบคุม (Controlling) การควบคุมนี้ก็คือ การบริหารจัดการทุกอย่างให้ตรงตามแผนและระยะเวลาที่วางไว้การควบคุมนี้ตั้งแต่การควบคุมทรัพยากร เครื่องจักร ไปจนถึงบุคลากร ให้การปฏิบัติการทุกอย่างมีความราบรื่น และดำเนินการตามแผนการได้สำเร็จ ทั้งยังตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ด้วยการควบคุมนี้ นอกจากการสั่งการ กำหนดการ บังคับการแล้วยังรวมถึงการแนะนำช่วยเหลือ รายงานผล ตลอดจนประเมินผลการทำงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อติดตามการทำงาน ทุกกระบวนการไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดใด ๆ ด้วย

เดมมิง (W. Edwards Deming, 2004) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 29) กล่าวว่า การจัดการอย่างมีคุณภาพเป็นกระบวนการที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดผลผลิตและบริการที่มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น โดยหลักการที่เรียกว่า วงจรเดมมิง (Deming Cycle) หรือวงจรคุณภาพ (PDCA) ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวางแผน(Plan) คือ กำหนดสาเหตุของปัญหาจากนั้นวางแผนเพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือทดสอบเพื่อการปรับปรุงให้ดีขึ้น
2. การปฏิบัติตามแผน (Do) คือ การปฏิบัติตามแผนหรือทดลองปฏิบัติเป็นการนำร่องในส่วนย่อย
3. การตรวจสอบ (Check) คือ ตรวจสอบเพื่อทราบว่าบรรลุผลตามแผนหรือหากมีสิ่งใดที่ทำให้ผิดพลาดหรือได้เรียนรู้อะไรมาบ้าง
4. การปรับปรุงแก้ไข (Act) คือ ยอมรับการเปลี่ยนแปลง หากบรรลุผลเป็นที่น่าพอใจหรือหากผลการปฏิบัติไม่เป็นไปตามแผน ให้ทำซ้ำวงจรโดยใช้การเรียนรู้จากการกระทำในวงจรที่ได้ปฏิบัติไปแล้ว

ดริคเกอร์ (Drucker, 2006) อ้างถึงใน จิรภา อินนารี (2564: 27) กล่าวว่า การจัดการหมายถึง การทำงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์กรผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ทางการจัดการ ซึ่งรวมถึงกิจกรรม 4 ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดการองค์กร การขึ้นนำและการควบคุมองค์กร นอกจากกิจกรรมการจัดการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การตัดสินใจในการบริหารจัดการ การจัดการเชิงกลยุทธ์ การจัดการทรัพยากรมนุษย์ การบริหารกลุ่มและการจัดการในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ ทฤษฎีการจัดการ (เริ่มยุคใหม่) ของดริคเกอร์ เสนอเป็นหลักการว่า กระบวนการจัดการประกอบด้วย

1. การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดหน้าที่การทำงานที่ต้องปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร โดยกำหนดว่าจะดำเนินการอย่างไรและดำเนินการเมื่อไร เพื่อให้ความสำเร็จตามแผนที่วางไว้การวางแผนต้องควบคุมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

2. การจัดองค์การ (Organizing) เป็นการมอบหมายงานให้บุคคลในแผนกหรือฝ่ายได้ปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามแผนที่วางไว้ เมื่อแผนกหรือฝ่ายประสบความสำเร็จก็จะทำให้องค์การประสบความสำเร็จไปด้วยดี

3. การเป็นผู้นำ (Leading) เป็นการจูงใจ การชักนำ การกระตุ้นและชี้ทิศทางให้ดำเนินไปสู่เป้าหมาย โดยการเพิ่มผลผลิตและเน้นมนุษยสัมพันธ์ ทำให้เกิดระดับผลผลิตในระยะยาวที่สูงกว่าภาระงานเพราะคนมักไม่ค่อยชอบภาระงาน

4. การควบคุม (Controlling) เป็นภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องรวบรวมข้อมูลเพื่อประเมินผลการดำเนินงาน เปรียบเทียบผลงานปัจจุบันกับเกณฑ์มาตรฐานที่ตั้งไว้ และตัดสินใจไปตามเกณฑ์หรือไม่

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้จำเป็นต้องมีในทุกองค์กร และมีความสำคัญอย่างยิ่งเพื่อสร้างกลไกและโครงสร้างให้กับองค์กรเพื่อให้การทำงานสมบูรณ์ โดยหลักการที่เรียกว่า วงจรคุณภาพ PDCA ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน 1) การวางแผน 2) การปฏิบัติตามแผน 3) การตรวจสอบ และ 4) การปรับปรุงแก้ไข

4. บริบทโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม

4.1 ข้อมูลทั่วไป

ชื่อโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม ที่ตั้ง เลขที่ 69 หมู่ที่ 4 ตำบลวัดแค อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม 73120 สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ โทรศัพท์ 034-227669, 034-332309 โทรสาร 034-227670 http://school.obec.go.th/deaf_np เปิดทำการสอนนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน บกพร่องทางสติปัญญา และพิการซ้อน ระดับชั้นอนุบาล ถึง ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เนื้อที่ 36 ไร่ 2 งาน เขตพื้นที่บริการ ได้แก่ สมุทรสงคราม สมุทรสาคร สมุทรปราการ ราชบุรี นนทบุรี นครปฐม และกรุงเทพมหานคร

โรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เดิมชื่อโรงเรียนศึกษาพิเศษนครปฐม และกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม ตั้งอยู่ที่ 69 หมู่ 4 ซอยสุวรรณ ตำบลวัดแค อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ประกาศจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 17 มกราคม 2538 โดยนายถาวร อมรประกาศ ได้มอบที่ดิน จำนวน 36 ไร่ 2 งาน ให้แก่มูลนิธิอนุเคราะห์คนหูหนวกในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ 9 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2531 และทางมูลนิธิอนุเคราะห์คนหูหนวก

ในพระบรมราชูปถัมภ์ได้มอบที่ดินดังกล่าว ให้กับกรมสามัญศึกษากระทรวงศึกษาธิการ พร้อมที่ดินจำนวน 15 ไร่ เพื่อก่อตั้งโรงเรียนตามวัตถุประสงค์ของผู้บริจาค โดยให้การศึกษาและบริการแก่นักเรียนพิการที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน (หูหนวก - หูตึง) บกพร่องทางสติปัญญา และนักเรียนพิการซ้อน ประเภทอยู่ประจำและไปกลับ โดยกำหนดพื้นที่บริการนักเรียนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดนครปฐม สมุทรสาคร สมุทรสงคราม ราชบุรี และกรุงเทพมหานคร บางส่วนได้แก่ เขตบางแคบางขุนเทียน หนองแขม ทวีวัฒนาและเขตภาษีเจริญ

โรงเรียนได้ดำเนินการจัดการศึกษาโดยยึดหลักพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามนโยบายและยุทธศาสตร์ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ปีการศึกษา 2565 มีนักเรียนจำนวนทั้งหมด 181 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 10 เดือนมิถุนายน 2565) จำนวนผู้บริหาร 4 คน ข้าราชการครู 28 คน พนักงานราชการ 17 คน ครูธุรการ 1 คน ลูกจ้างประจำ 3 คน พี่เลี้ยงเด็กพิการ 26 คน ผู้อำนวยการสถานศึกษาโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม คนปัจจุบันคือ นางสาวสุใจ ไชยมาตย์

สัญลักษณ์โรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม



ภาพที่ 2 สัญลักษณ์โรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม

มือ	หมายถึง	การใช้มือเป็นสื่อในการสื่อสาร
รัศมี	หมายถึง	ความเจริญรุ่งเรืองและแสงสว่างแห่งปัญญา
องค์พระ	หมายถึง	สัญลักษณ์ของจังหวัดนครปฐม
ใบโพธิ์	หมายถึง	การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้นักเรียน
อักษรย่อของโรงเรียน		สศ.นฐ.
สีประจำโรงเรียน		เขียว – ขาว
	สีเขียว	หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์
		การเจริญงอกงามเป็นบ่อเกิดแห่ง
		สรรพสิ่ง นำมาซึ่งผลแห่งความสำเร็จ

สีขาว หมายถึง ความบริสุทธิ์ ความสะอาด พื้นฐาน
สำคัญในการให้การศึกษา
และพัฒนาคุณธรรม

คำขวัญโรงเรียน วิชาการดี มีพลานามัย ใฝ่คุณธรรม นำอาชีพก้าวหน้าพึ่งพาตนเอง

ปรัชญาของโรงเรียน สุตสุสฺสํ ลภเต ปญญํ (ผู้ตั้งใจศึกษาย่อมได้ปัญญา)

คติธรรม วิชาจรรณสัมปนโน (ผู้ที่สมบูรณ์ด้วยปัญญาและมีคุณธรรม)

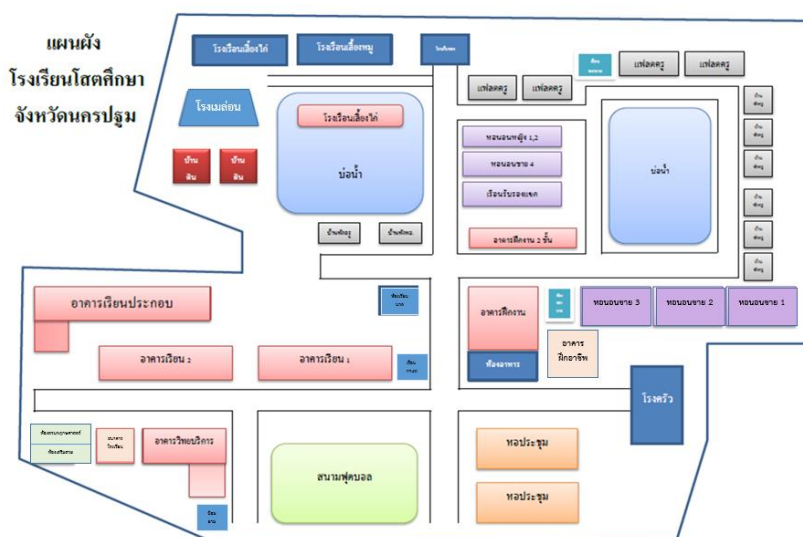
ดอกไม้ประจำโรงเรียน ดอกราชพฤกษ์

สถานที่ตั้งโรงเรียน โรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม ตั้งอยู่เลขที่ 69 หมู่ 4

ตำบลวัดแค อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม บนเนื้อที่ 36 ไร่ 2 งาน

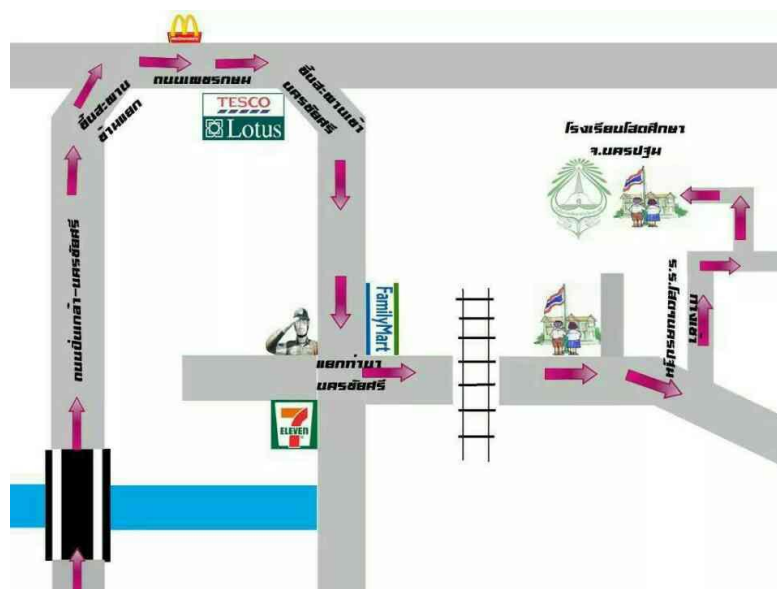
บริเวณโดยรอบ

- ด้านหน้า (ทิศเหนือ) ที่ดินเอกชน (หมู่บ้านจัดสรร)
- ด้านทิศตะวันออก ติดกับสำนักงานเกษตรอำเภอนครชัยศรี
- ด้านหลัง (ทิศใต้) ที่ดินเอกชน
- ด้านทิศตะวันตก ที่ดินเอกชน



ภาพที่ 3 แผนผังโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม

แผนที่โรงเรียน



ภาพที่ 4 แผนที่โรงเรียนโสศกศึกษาจังหวัดนครปฐม

สภาพแวดล้อมโรงเรียนโสศกศึกษาจังหวัดนครปฐม (SWOT Analysis)

ด้วยโรงเรียนโสศกศึกษาจังหวัดนครปฐม ได้นำข้อมูลทั้งทางด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล ด้านการบริหารงานทั่วไป มาวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก ที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานของโรงเรียน เพื่อหาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จและอุปสรรค ในการปฏิบัติงานของโรงเรียนโดยการนำผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก ในด้านโอกาสกับ อุปสรรคและการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในที่แสดงถึง จุดแข็งกับจุดอ่อน โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ SWOT Analysis เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการกำหนดทิศทางการพัฒนาโรงเรียน ดังนี้

1) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก (External Environment) โรงเรียนโสศกศึกษาจังหวัดนครปฐม

สภาพแวดล้อมภายนอกเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของสถานศึกษา แต่สถานศึกษาไม่สามารถควบคุมได้หรือควบคุมได้ในระยะสั้น ๆ จะต้องตรวจสอบสภาพแวดล้อม ภายนอกที่บ่งบอกถึงโอกาส (Opportunities) หมายถึงปัจจัยหลักของสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย หรือสนับสนุนสถานศึกษาให้ประสบความสำเร็จ และอุปสรรค (Threats) หมายถึง ปัจจัยของ สภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นภัยคุกคามหรือข้อจำกัดที่ทำให้การดำเนินงานของสถานศึกษาไม่บรรลุ เป้าหมาย ทางโรงเรียนโสศกศึกษาจังหวัดนครปฐมได้ใช้รูปแบบการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก 5 ด้าน ด้วย C-PEST

2) การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน (Internal Environment) โรงเรียน
โสตศึกษาจังหวัดนครปฐม

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน เป็นการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลโดยตรงต่อ
การปฏิบัติของสถานศึกษาและสถานศึกษาสามารถควบคุมปัจจัยดังกล่าวได้ในส่วนที่เป็นจุดแข็ง
(Strengths) หมายถึงปัจจัยหลักของสภาพแวดล้อมภายในที่เป็นข้อดีหรือข้อเด่นที่ทำให้โรงเรียน
ประสบความสำเร็จและจุดอ่อน (Weaknesses) หมายถึง ปัจจัยของสภาพแวดล้อมภายใน
ที่เป็นจุดด้อยซึ่งส่งผลเสียต่อการดำเนินงานของสถานศึกษา โดยทางโรงเรียนโสตศึกษา
จังหวัดนครปฐมได้ใช้รูปแบบการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในแบบ 2 S 4 M

4.2 รูปแบบการจัดการเรียนการสอน

โรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม มีกระบวนการพัฒนาผู้เรียนในด้านผลสัมฤทธิ์
ทางการเรียน ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ใช้กระบวนการวัดและประเมินผลตามสภาพจริง ตรงตาม
ศักยภาพและสอดคล้อง กับความต้องการจำเป็นของผู้เรียน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้อง
กับวิสัยทัศน์ของโรงเรียน ได้แก่ "สถานศึกษาตามรอยศาสตร์ของพระราชา มุ่งมั่นสร้างศักยภาพ
ผู้เรียน และบริการสาธารณะที่เป็นเลิศ" มีการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา แผนพัฒนาคุณภาพ
การจัดการศึกษา แผนปฏิบัติการประจำปีการศึกษา 2565 มีการจัดการเรียนการสอนตามแนวทาง
การศึกษาวอลดอร์ฟ สำหรับเด็กหูหนวกระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1- 3 จัดทำแผนการจัดการศึกษา
เฉพาะบุคคล (IEP) เพื่อรองรับความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้เรียนจัดทำแผนการสอนเฉพาะบุคคล
(IIP) เพื่อนำมาใช้พัฒนาทักษะการเรียนรู้และความสามารถของผู้เรียน เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียน
มีความสามารถและมีทักษะในศตวรรษที่ 21 มีกระบวนการพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถ
ในการอ่าน การเขียน การสื่อสาร และการคิดคำนวณ โดยการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร
สถานศึกษา 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ส่งเสริมกระบวนการพัฒนาการจัดการศึกษาที่เน้นคุณภาพผู้เรียน
อย่างรอบด้านตามเป้าหมายการจัดการศึกษา มีการปรับปรุงหลักสูตรสถานศึกษาและจัดกระบวนการ
เรียนการสอนที่สอดคล้องกับธรรมชาติผู้เรียนในแต่ละช่วงวัย

บูรณาการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในกิจกรรมการเรียนการสอนทุกกลุ่ม
สาระการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ คู่คุณธรรม และมีความพอเพียง ส่งเสริมทักษะ
ในการทำงาน สร้างอาชีพ พึ่งพาตนเอง โดยโรงเรียนสร้างแหล่งเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง
ในสถานศึกษา น้อมนำหลักอารยเกษตรในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินท
รมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว มาดำเนินการจัดกิจกรรม ปั่นโคลก ขุดหนอง และทำนา
ปัจจุบันโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม เป็นแหล่งเรียนรู้และศึกษาดูงานในด้านการประยุกต์

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเกษตรทฤษฎีใหม่ นำองค์ความรู้ของปราชญ์ ปันโคก ขุดหนอง และทำนา ภายใต้โมเดล “โคก หนอง นา” โรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม

นอกจากนี้โรงเรียนได้มีการจัดวิชาเพิ่มเติมต่าง ๆ เกี่ยวกับโครงการอารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง” ให้กับนักเรียนได้เรียนรู้ เพื่อให้สามารถค้นพบความถนัดในด้านอาชีพของตนเอง และมีการจัดทำโครงการพัฒนาอาชีพ เพื่อการมีงานทำสำหรับนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน จัดแหล่งเรียนรู้ภายในและภายนอกสถานศึกษาให้เอื้อต่อการเรียนรู้เชิงบูรณาการ มุ่งเน้นการจัดการเรียนการสอนโดยการประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นำองค์ความรู้ของปราชญ์ ปันโคก ขุดหนอง และทำนา เพื่อเป็นการสร้างต้นแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ในสถานศึกษา โดยปรับเปลี่ยนพื้นฐาน แนวความคิด ฝึกวินัย ลงมือปฏิบัติ แก้ปัญหาจริงในท้องถิ่นสู่การเรียนรู้ ในสถานศึกษา ให้เกิดผลในมิติต่างๆ ทางด้านความกตัญญู การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาทางปัญญา เน้นการพัฒนาทักษะชีวิตเพื่อให้ดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข พึ่งพาตนเอง ช่วยเหลือผู้อื่น มีจิตสาธารณะ มีความภาคภูมิใจในตนเอง โดยใช้กระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน อย่างรอบด้านบนพื้นฐานของหลักคุณธรรม

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โอภาส วุฒิสเลา และคณะ (2560: บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการจัดการแบบมีส่วนร่วม ในการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัจจุบันเกี่ยวกับการจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยรวมพบว่าอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.29$) และสภาพความต้องการเกี่ยวกับการจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยรวมพบว่า มีความต้องการอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.47$) ผลการสร้างการจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานพบว่า การจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วยวัตถุประสงค์ของการจัดการแบบมีส่วนร่วม ทฤษฎีพื้นฐานและหลักการของการจัดการแบบมีส่วนร่วม องค์ประกอบหลักของการจัดการแบบมีส่วนร่วม แนวการประเมินการจัดการแบบมีส่วนร่วม เงื่อนไขการนำไปใช้และเงื่อนไขแห่งความสำเร็จและคู่มือการใช้ การจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีองค์ประกอบหลัก 2 ด้าน คือ ด้านที่ 1 การจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และด้านที่ 2 การจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาผู้เรียน

ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักและองค์ประกอบย่อยของการจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ประสบผลสำเร็จพบว่า เมืองค์ประกอบหลักจำแนกเป็น 2 ด้าน คือ ด้านที่ 1 การจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และด้านที่ 2 ด้านการจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาผู้เรียน โดยแต่ละด้านเมืองค์ประกอบหลัก ด้านละ 4 องค์ประกอบย่อย ดังนี้ 1) ด้านที่ 1 การจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ องค์ประกอบหลักที่ 1 การมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมืองค์ประกอบย่อย จำนวน 10 องค์ประกอบ องค์ประกอบหลักที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมืองค์ประกอบย่อยจำนวน 10 องค์ประกอบ องค์ประกอบหลักที่ 3 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมืองค์ประกอบย่อย จำนวน 10 องค์ประกอบ และองค์ประกอบหลักที่ 4 การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเมืองค์ประกอบย่อยจำนวน 10 องค์ประกอบ และ 2) ด้านที่ 2 ด้านการจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาผู้เรียน ได้แก่ องค์ประกอบหลักที่ 1 การมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาผู้เรียน เมืองค์ประกอบย่อย จำนวน 10 องค์ประกอบ องค์ประกอบหลักที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาผู้เรียน เมืองค์ประกอบย่อย จำนวน 10 องค์ประกอบ องค์ประกอบหลักที่ 3 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาผู้เรียนเมืองค์ประกอบย่อย จำนวน 10 องค์ประกอบ และองค์ประกอบหลักที่ 4 การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการจัดการเรียนรู้ด้วยกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาผู้เรียน เมืองค์ประกอบย่อย จำนวน 10 องค์ประกอบ รวมเมืองค์ประกอบหลัก จำนวน 8 องค์ประกอบ และเมืองค์ประกอบย่อย จำนวน 80 องค์ประกอบ ผลการตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของการจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยรวมอยู่ในระดับมาก ผลการประชาพิจารณ์และประเมินการจัดการแบบมีส่วนร่วม พบว่า ความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของการจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ข้อเสนอแนะจากการประชาพิจารณ์ครั้งนี้ควรเพิ่มวัตถุประสงค์ของการจัดแบบมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐานของการจัดการแบบมีส่วนร่วม แนวการประเมินการจัดการแบบมีส่วนร่วมโดยเพิ่มเติมเงื่อนไขแห่งความสำเร็จไว้ส่วนท้าย

ธนัทธัญญ์ ฉัตรภักรัตน์ และคณะ (2561: บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องรูปแบบแหล่งเรียนรู้ชุมชนอัจฉริยะในศตวรรษที่ 21 เพื่อส่งเสริม คุณลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบแหล่งการเรียนรู้ชุมชนอัจฉริยะในศตวรรษที่ 21 เพื่อส่งเสริม คุณลักษณะการเรียนรู้

ตลอดชีวิตของประชาชน ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ บุคคล องค์ความรู้ ชุมชน สื่อ และเทคโนโลยี กิจกรรมการเรียนรู้และเครือข่ายความร่วมมือ ขั้นตอนของรูปแบบแหล่งการเรียนรู้ ชุมชนอัจฉริยะในศตวรรษที่ 21 ที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ 1) ประชาสัมพันธ์ 2) การเข้าร่วมเครือข่าย และ 3) การเตรียมความพร้อม ขั้นตอนที่ 2 การเรียนรู้ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ 1) การเข้าสู่ระบบ 2) การระบุความต้องการ และ 3) การรับชมสื่อการเรียนรู้ ขั้นตอนที่ 3) การพัฒนาโครงการ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ 1) การระดมความคิดเห็น 2) การสร้างโครงการ 3) การนำเสนอ และเผยแพร่ และ 4) การสะท้อนผลงาน และขั้นตอนที่ 4 การประเมินผล ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนย่อย ได้แก่ 1) การประเมินผลตนเอง 2) การประเมินโดยกลุ่ม และ 3) การประเมินโดยเครือข่ายชุมชน โดยหลังจากทดลองใช้รูปแบบแหล่งการเรียนรู้ชุมชนอัจฉริยะในศตวรรษที่ 21 เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน พบว่าตัวอย่างที่ทดลองใช้รูปแบบฯ มีคุณลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิตสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และผู้เชี่ยวชาญมีความคิดเห็นว่างบแบบแหล่งการเรียนรู้ชุมชนอัจฉริยะในศตวรรษที่ 21 เพื่อส่งเสริมคุณลักษณะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนมีความเหมาะสม ระดับมาก คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.50 และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.65

รัชนิวรรณ จินธรรม และคณะ (2561) ได้ทำวิจัยเรื่องการพัฒนาแบบการจัดการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ของเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ เป็นการวิจัยและพัฒนาใช้วิธีการวิจัยแบบผสมวิธี พื้นที่วิจัยเป็นศูนย์ต้นแบบหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติในภาคกลาง เครื่องมือที่ใช้ คือ ประเด็นการสนทนากลุ่มและแบบประเมินคุณภาพรูปแบบปรับปรุงรูปแบบและได้รูปแบบการจัดการเรียนรู้วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาและใช้สถิติ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ ได้รูปแบบที่มีองค์ประกอบดังนี้ 1) หลักการของรูปแบบมุ่งนำความรู้สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนมาบูรณาการกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสร้างนักศึกษาแกนนำให้สร้างงานพึ่งตนเองได้ 2) วิธีการใช้การอบรมเชิงปฏิบัติการในศูนย์เครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติโดยให้ความรู้ ทดลองและปฏิบัติโดยใช้เทคนิคเข้าบรรยาย ทดลองและลงมือทำค่าสรุปและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ใช้เวลาอบรมแบบเข้ม 3 วัน 3) สื่อและวิทยาการในการเรียนรู้ได้จัดฐานเรียนรู้ 9 ฐาน ที่มีวิทยากรและสื่อประจำฐาน ได้แก่ ฐานคนรักแม่ธรณี คนรักป่า คนรักน้ำ คนรักแม่โพสพ คนเอาถ่าน คนรักสุขภาพ คนมีไฟ คนมีน้ำยา และคนติดดิน และ 4) การประเมินผล ใช้การประเมินเชิงปริมาณและประเมินแบบมีส่วนร่วมด้านความรู้ เจตคติ และการปฏิบัติเมื่อผ่านการเรียนรู้ในแต่ละฐานและติดตามผลการปฏิบัติตามบทบาทของแกนนำ

ด้านหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน ผลการประเมินรูปแบบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า มีคุณภาพอยู่ในระดับ ดีมาก

ระวินันท์ ยิ้มแก้ว และ กุลชัย กุลตวนิช (2562: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องแบบจำลองทัศนศึกษาเสมือนจริง สามมิติ โคกหนองนาโมเดลสำหรับพื้นที่ราบลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาแบบจำลองทัศนศึกษาเสมือนจริงสามมิติโคกหนองนาโมเดลสำหรับพื้นที่ราบลุ่ม 2) ประเมินความรู้หลังจากรับชม แบบจำลองทัศนศึกษาเสมือนจริงสามมิติโคกหนองนาโมเดลสำหรับพื้นที่ราบลุ่ม 3) ศึกษาความพึงพอใจของผู้รับชมแบบจำลองทัศนศึกษาเสมือนจริงสามมิติโคกหนองนาโมเดลสำหรับพื้นที่ราบลุ่ม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในงานวิจัยเป็นนักศึกษาทั่วไปที่สนใจแบบจำลองทัศนศึกษาเสมือนจริงสามมิติ จำนวน 30 คน คัดเลือกด้วยวิธีการสุ่มตามสะดวก โดยการกำหนดอายุ 18 ปีขึ้นไป ขั้นตอนในการ ดำเนินงานวิจัยตามกระบวนการผลิตสื่อแบบ 3P ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ดังนี้

1) ขั้นเตรียมการผลิตสื่อ

2) ขั้นการผลิตสื่อ

3) ขั้นหลังการผลิตสื่อ เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบจำลองทัศนศึกษาเสมือนจริงสามมิติ โคกหนองนาโมเดล สำหรับพื้นที่ราบลุ่ม แบบประเมินความเหมาะสม (IOC) แบบทดสอบความรู้ด้วยแบบทดสอบและประเมินความพึงพอใจจากการรับชม แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ประเมินผล สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความรู้หลังการรับชมแบบจำลองเสมือนจริงสามมิติสูงกว่า ก่อนการรับชมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีความพึงพอใจในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

อัมภาวุฒิ พงษ์นิเวศ (2563) ได้ทำวิจัยเรื่องการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงประยุกต์สู่ “โคก หนอง นา โมเดล” ศึกษาเฉพาะเขตอำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในการทำโครงการ ศึกษาความสำเร็จในการดำเนินโครงการ และเพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค รวมถึงข้อเสนอแนะในการดำเนินโครงการ ในการวิจัย ครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัย 2 วิธีคือ 1) การวิจัยเอกสาร (Documentary research) และ 2) การวิจัยสนาม (Field research) โดยผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง โดยเป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview or formal interview) เป็นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ซึ่งผู้ให้ข้อมูลจะต้องเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรงและมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องและ ประเด็นต่าง ๆ เป็นอย่างดี จำนวน 5 คน ผลการวิจัยพบว่า การทำโครงการเป็นอีกศาสตร์หนึ่งของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ใช้แนวทางการทำเกษตรอินทรีย์ และการสร้างชีวิตที่ยั่งยืนโดยนำหลักกิจกรรมธรรมชาติ การเลี้ยงดินให้ดินเลี้ยงพืช จัดเก็บกักน้ำ

ให้กระจายทั่วพื้นที่ โดยไม่หวังพึ่งระบบชลประทานเป็นการ บริหารจัดการ ดิน น้ำ ป่า พื้นฟูระบบนิเวศให้กลับมาสมดุล เป็นการบริหารจัดการพื้นที่ที่มีอยู่อย่างเป็นระบบคือ สร้างแหล่งน้ำทำการเกษตร 30%, ปลุกต้นไม้หลากหลายชนิดทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น สมุนไพร 30%, ปลุกพืชเศรษฐกิจอีก 30% และ 10% สำหรับอยู่อาศัยและที่เลี้ยงสัตว์ เข้ากับภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยมีความสอดคล้องกับธรรมชาติในพื้นที่นั้นๆ มีข้าว ปลา อาหาร พืช ผัก สมุนไพร พอกินตลอดทั้งปี ประหยัดค่าใช้จ่ายหากินบนที่ดินของตนเองได้และมีรายได้เหลือเก็บ มุ่งเน้นให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางการพัฒนา มีการพัฒนาตนเอง และการพัฒนาอาชีพตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมทั้งนำหลักสิทธิมนุษยชนและหลักทฤษฎีบันได 9 ขั้น มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตนเอง สร้างความเกื้อกูลทางธรรมชาติ อนุรักษ์บำรุงดิน จัดการน้ำอย่างเป็นระบบ สร้างอาชีพ สร้างรายได้ สร้างคุณภาพชีวิตที่ดีเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและเป็นต้นแบบสำหรับขยายผลองค์ความรู้ให้กับเกษตรกรรายอื่น ๆ

ธัญญา ธรรมโสภณ (2563: บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาแบบรวมใจพัฒนา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและการมีทักษะชีวิตของผู้เรียน โรงเรียนเทศบาลวัดดอนไก่อี (สังวรจันทสราษฏรวิทยา) ผลการวิจัยพบว่า 1) การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน และแนวทางการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญจากการใช้รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาโดยการมีส่วนร่วม แบบรวมใจพัฒนาพบว่า รูปแบบแหล่งเรียนรู้ทั้ง 6 กิจกรรม/โครงการ ประกอบด้วย 1.1) กิจกรรม/โครงการห้องสมุดมีชีวิต 1.2) กิจกรรม/โครงการสวนเกษตรพอเพียง 1.3) กิจกรรม/โครงการศูนย์การเรียนรู้ King of Thailand 1.4) กิจกรรม/โครงการส่งเสริมศักยภาพด้านดนตรี 1.5) กิจกรรม/โครงการส่งเสริมประชาธิปไตย และ 1.6) กิจกรรม/โครงการส่งเสริมความรู้ สู่อาชีพ ในการปฏิบัติกิจกรรมมีการประเมินผล ทำการติดตามเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง 2) รูปแบบแหล่งเรียนรู้ที่พัฒนาขึ้นมีชื่อว่า “รูปแบบแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาแบบ รวมใจพัฒนา เพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและการมีทักษะชีวิตของ ผู้เรียน โรงเรียนเทศบาลวัดดอนไก่อี (สังวรจันทสราษฏรวิทยา)” (APIDER Model) ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ 2.1) การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการ (Assesing: A) 2.2) การวางแผน (Planning: P) 2.3) การให้ความรู้ในการปฏิบัติงาน (Informing: I) 2.4) การปฏิบัติงานตามแผน (Doing: D) 2.5) การประเมินผล (Evaluation: E) และ 2.6) การรายงานผล/เผยแพร่ (Reporting: R) 3) ผลการประเมินประสิทธิผลของรูปแบบที่พัฒนาขึ้นพบว่า การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญจากการใช้รูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาโดยการมีส่วนร่วมแบบรวมใจพัฒนาการประเมินผลที่เกิดทักษะชีวิตของผู้เรียนจากการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญการประเมินความพึงพอใจในการดำเนินการจัดกิจกรรม/โครงการ ตามการพัฒนารูปแบบแหล่งเรียนรู้ในสถานศึกษาแบบรวมใจ

พัฒนา เพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและการมีทักษะชีวิตของผู้เรียน นอกจากนั้นแล้วยังพบว่า ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี มีขวัญกำลังใจในการดำเนินงาน ผู้เรียนได้รับการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงและมีทักษะชีวิตดีขึ้น และครูมีความเข้าใจขั้นตอนและสามารถดำเนินการตามรูปแบบฯ ได้เป็นอย่างดี มีแนวทางในการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการที่หลากหลายที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนมีทักษะชีวิตและมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้สูงขึ้น

กัญเกียรติ แดงสีดา และคณะ (2563: บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาสภาพบริหารแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษายุคดิจิทัล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 ผลการวิจัยพบว่า 1) ศึกษาสภาพการบริหารแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษายุคดิจิทัล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 พบว่า สภาพระดับการปฏิบัติตามกระบวนการ บริหารแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษายุคดิจิทัล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยสูงสุดสามลำดับแรก ได้แก่ ด้านการสรุป รายงานผล ปรับปรุงและแก้ไขการบริหารแหล่งเรียนรู้ (Action) ด้านการดำเนินงานบริหารแหล่งเรียนรู้ (Do) และด้านการวางแผน (Plan) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ด้านตรวจสอบ ทบทวนและติดตามการบริหารแหล่งเรียนรู้ (Check) 2) แนวทางการบริหารแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษายุคดิจิทัล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 ทั้ง 4 ด้าน มีดังนี้ 2.1) ด้านการวางแผน (Plan) สถานศึกษาควรให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วม ในการวางแผนการดำเนินงานบริหารแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา จัดทำแผนโครงการส่งเสริมและ สนับสนุนให้บุคลากรได้รับการศึกษาองค์ความรู้ ทักษะการใช้เทคโนโลยีในยุคดิจิทัล แต่งตั้งบุคลากร ที่มีความรู้ความสามารถด้านเทคโนโลยีเป็นคณะกรรมการดำเนินงาน วางแผนการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ภายในสถานศึกษาตามความต้องการของผู้เรียนให้สอดคล้องกับหลักสูตรสถานศึกษาและเทคโนโลยี ในปัจจุบัน วางแผนให้บุคลากรในสถานศึกษานำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนสร้างความเข้าใจการนำข้อมูลใน Big Data ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ จัดสรรงบประมาณดำเนินโครงการจัดหาอุปกรณ์ และเครื่องมือในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาอย่างเหมาะสม 2.2) ด้านการดำเนินงานบริหารแหล่งเรียนรู้ (Do) สถานศึกษาจัดอบรมการใช้สื่อ เทคโนโลยี การเลือกใช้แหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาที่เหมาะสมกับการจัดการเรียนการสอนให้กับ บุคลากร จัดกิจกรรมศึกษาดูงานแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาด้านแบบ ครูผู้สอนจัดทำแผนการสอน โดยใช้แหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา สถานศึกษาจัดหาวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือปรับปรุงห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาโดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยมาสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อสนับสนุนการบริการแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาให้เหมาะสมกับยุคดิจิทัล สร้างเครือข่ายเพื่อใช้แหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา

ร่วมกัน มอบรางวัลให้บุคลากร ที่ใช้แหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ สนับสนุนให้ผู้เรียนนำเสนอผลงานที่เกิดจาก การใช้แหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา เปิดโอกาสให้ชุมชนและประชาชนภายนอกสามารถเข้ามาใช้ แหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาได้ 2.3) ด้านตรวจสอบ ทบทวนและติดตามการบริหารแหล่งเรียนรู้ (Check) ผู้บริหาร สถานศึกษาร่วมเป็นคณะกรรมการ และแต่งตั้งผู้มีความรู้ความเข้าใจด้านเทคโนโลยีเข้าร่วมนิเทศ กำกับ ติดตามการใช้แหล่งเรียนรู้ ในระยะก่อนใช้ ระหว่างใช้ และหลังใช้แหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาโดยกำหนดกระบวนการ และเกณฑ์การนิเทศ กำกับ ติดตามที่เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษามีการประเมิน แบบ 360 องศา โดยเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้าร่วมประเมินการบริหารแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา ด้วยเครื่องมือที่หลากหลาย เช่น Google Form, QR-Code ตามสภาพความเป็นจริง จัดทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อหาประสิทธิภาพการบริหาร แหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา สถานศึกษาเปิดโอกาสให้บุคคลและหน่วยงานภายนอกศึกษาดูงาน แหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา และจัดเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการประเมินแหล่งเรียนรู้ภายใน สถานศึกษา มีการประชุมทบทวน วิเคราะห์ข้อดี ข้อบกพร่องเพื่อปรับปรุงแก้ไข สำรวจความพึงพอใจ การบริหารแหล่งเรียนรู้ภายใน สถานศึกษาอย่างสม่ำเสมอ และหลากหลายโดยใช้เทคโนโลยีมาเป็นเครื่องมือในการสำรวจ แหล่งเรียนรู้ 2.4) ด้านการสรุป รายงานผล ปรับปรุงและแก้ไขการบริหารแหล่งเรียนรู้ (Action) สถานศึกษาแต่งตั้งคณะกรรมการวิเคราะห์ข้อมูลบริหารแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาร่วมกับ เครือข่ายโรงเรียน ประชุมเพื่อหาแนวทางการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาที่เหมาะสม กับหลักสูตรสถานศึกษา บริบทของสถานศึกษา สภาพความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ในปัจจุบัน เพื่อนำผลจากการนิเทศ กำกับ ติดตามมาปรับปรุงและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายใน สถานศึกษา มีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาในรูปแบบสื่อดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ เป็นปัจจุบันและทันสมัย สถานศึกษานำความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ของผู้ใช้แหล่งรู้มาเป็นข้อมูลในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วม ในการปรับปรุง และพัฒนาแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ จัดทำข้อเสนอแนะ ตามความเป็นจริง ในรูปแบบที่หลากหลายเพื่อสะดวกต่อการนำไปใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจ และจัดทำรายงาน การบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น เอกสารรูปเล่ม, E-book, Facebook 3) ผลการศึกษาความเป็นไปได้ที่จะนำแนวทางการบริหาร จัดการแหล่งเรียนรู้ภายใน สถานศึกษายุคดิจิทัล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา พิษณุโลก เขต 1 ไปปฏิบัติ พบว่า ระดับการปฏิบัติตามกระบวนการบริหารแหล่งเรียนรู้ภายใน สถานศึกษายุคดิจิทัล สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาพิษณุโลก เขต 1 โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับค่าเฉลี่ยสูงสุดสามลำดับแรก ได้แก่ ด้านการวางแผน (Plan)

ด้านการดำเนินงาน (Do) และด้านตรวจสอบ ติดตาม (Check) ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านการสรุป รายงานผล (Action)

จากการศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวแล้ว สรุปได้ว่า การใช้แหล่งเรียนรู้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน โดยสนับสนุนส่งเสริมให้มีวิทยากรภายนอก ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนใช้แหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่แล้วมาทำให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ และความรู้ความสามารถของครูว่าจะมีเทคนิควิธีการอย่างไรในการเลือกใช้แหล่งเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับสาระการเรียนรู้ความต้องการของ ผู้เรียน และมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน และการจัดการศึกษา โดยการนำนักเรียนไปเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้สร้างความสนใจและให้นักเรียนเกิดแรงจูงใจได้มากกว่าเรียนในห้องเรียนโดยทั่วไป งานวิจัยสอดคล้องซึ่งกันและกันโดยมีจุดมุ่งหมายเช่นเดียวกัน คือ ศึกษาการดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา มีการบริหารจัดการและเข้าถึงปัญหาและอุปสรรคจนกลายเป็นการรวมกลุ่มหาทางแก้ปัญหาแหล่งเรียนรู้ ขณะเดียวกันงานวิจัยเล่มนี้ก็เป็น การสอดรับแนวคิดซึ่งเป็นประโยชน์ควรแก่การนำมาพัฒนาให้ต่อเนื่อง ก็เป็นการศึกษารูปแบบการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โครงการอารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง” ตามบริบทโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหา ความต้องการ หลักการ แนวคิด และแนวทางการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ โครงการ อารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง” ตามบริบทโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม เพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้ โครงการ อารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง” ตามบริบทโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม เพื่อทดลองใช้แหล่งเรียนรู้ โครงการอารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง” ตามบริบทโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม เพื่อประเมินผลและปรับปรุงการใช้แหล่งเรียนรู้ โครงการอารยเกษตร สืบสาน รักษา ต่อยอด ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงด้วย “โคก หนอง นา แห่งน้ำใจและความหวัง” ตามบริบทโรงเรียนโสตศึกษาจังหวัดนครปฐม